
Aile Sözlüğü
NATALIA GINZBURG
ÇEVİREN: NİHAL ÖNOL
KIRMIZIKEDİ
NATALIA GINZBURG
Aile Sözlüğü
KIRMIZIKEDİ

Natalia Ginzburg

1916 yılında Palermo'da doğdu. İkinci Dünya Savaşı sonrası İtalyan edebiyatının güçlü kalemlerinden kabul edilen Ginzburg, deneme, roman ve oyun dalında yapıtlar verdi; yapıtlarında bazen Alessandra Tournimparte adını kullandı. 1938 yılında yayıncı ve siyaset adamı Leone Ginzburg'la evlendi. 1944'te Leone'nin ölümünün ardından 1950 yılında Gabriele Baldini'yle ikinci bir evlilik yaptı. Yazar, 1991 yılında Roma'da öldü.

Nihal Önol

İstanbul'da doğdu. Eğitimini İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinde tamamladı. 1960'tan itibaren önde gelen yayınevleri tarafından Fransızca, İngilizce ve İtalyanca dillerinden 150'den fazla çevirisi yayımlandı. Albert Camus, John Steinbeck, Jules Verne, Alexandre Dumas, Elsa Morante, Dino Buzzati, Ignazio Silone, Haruki Murakami, Niccolo Ammaniti, Henri Troyat gibi yazarların roman ve hikâyelerini çevirmiş, kurgu dışı alanda *Meydan Larousse*'u Türkçeye kazandıran ekipte yer almıştır.

KIRMIZIKEDİ

Kırmızı Kedi Yayınevi: 1059
Çağdaş Dünya Edebiyatı: 104

Özgün adı: *Lessico famigliare*

Aile Sözlüğü
Natalia Ginzburg
Çeviren: Nihal Önol

© 1963, 1986, 1999, 2010, 2014 Giulio Einaudi editore s.p.a., Torino
© Kırmızı Kedi Yayınevi, 2018

Yayın Yönetmeni: Enis Batur

Editör: Alkım Özalp
Kapak Tasarımı: Cüneyt Çomoğlu
Sayfa Tasarımı: Taylan Polat

Bu kitabın ilk baskısı 2000 yılında Can Yayınları tarafından yapılmıştır.

Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni alınmaksızın, hiçbir şekilde kopyalanamaz, elektronik veya mekanik yolla çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

Kırmızı Kedi'de Birinci Basım: Ocak 2019, İstanbul
ISBN: 978-605-298-444-4
Kırmızı Kedi Sertifika No: 13252

Baskı: İnkılap Kitabevi Baskı Tesisleri
Çobançeşme Mah. Altay Sok. No: 8 Yenibosna-Bahçelievler/İstanbul
Tel: 0212 496 11 11 Sertifika No: 10614

Kırmızı Kedi Yayınevi
kirmizikedi@kirmizikedi.com /www.kirmizikedi.com
www.facebook.com/kirmizikediyayinevi / twitter.com/krmzkedikitap
kirmizikediedebiyat.blogspot.com.tr
Ömer Avni Mah. Emektar Sok. No: 18 Gümüşsuyu 34427 İSTANBUL

Natalia Ginzburg

AİLE SÖZLÜĞÜ

Çeviren: Nihal Önol

Uyarı

Bu kitaptaki yerler, olaylar ve kişiler gerçektir. Hiçbir şeyi uydurmadım: ne zaman, eski romancı alışkanlığıma boyun eğerek bir şeyler uydurmaya kalkışacak olduysam, içimde hemen uydurduklarımı yok etmek dürtüsü uyanıyordu.

Adlar da gerçektir. Bu kitabı yazarken, her türlü uydurmaya karşı son derece derin bir hoşgörüsüzlük duyduğumdan, bana, gerçek sahiplerinden ayrılamaz gibi gelen gerçek adları değiştiremedim. Belki de böyle, adıyla, sanıyla kendini bir kitapta buluvermek, bazı kimselerin hiç de hoşuna gitmeyecektir. Ama benim buna verecek hiçbir yanıtım yok.

Sadece anımsadıklarımı yazdım. Bu yüzden, biri çıkıp da bu kitabı bir tarihmiş gibi okumaya kalkışırsa, arada sayısız boşluk var diye beğenmeyebilir. Her ne kadar gerçekler anlatılıyor olsa da, kitabın bir romanın verebileceğinden ne fazla, ne eksik bir şeyler beklenmeksizin bir roman gibi okunması gerektiğini düşünüyorum ben.

Bir de, anımsadığım ama yazmadan geçtiğim çok şey de var; bunlar arasında, doğrudan doğruya beni ilgilendirenler de pek çok.

Kendimden söz etmeye pek istekli değildim. Bu olaylar benim öyküm değil, daha çok, boşlukları ve eksikleri olmasına karşın, ailemin öyküsüdür. Şunu da eklemeliyim ki, çocukluk ve ilkgençlik dönemim boyunca, hep, o sıralar çevremde yaşayan insanları anlatan bir kitap yazmayı kurardım. Bu kitap, bir bakımdan işte budur: ama sadece bir bakımdan, çünkü bellek, özüne sadıktır, çünkü gerçeğin özgür anlatımı çoğu zaman, yaşadıklarımızın ve işittiklerimizin buğulu parıltılarından ve yansımalarından öte bir şey değildir.

Babamın evinde, çocukken, sofrada ben ya da ağabeylerim bardağı devirecek ya da elimizden bir bıçak düşürecek olsak, babamın sesi yükselirdi: "Terbiyesizlik etmeyin!"

Ekmeği salçaya batıracak olsak, bağırırdı: "Tabakları yalamayın! Pislik yapmayın! İğrenç olmayın!"

Babam, dayanamadığı modern resimleri de pislik ve iğrençlik sayıyordu.

Derdi ki: "Sizler sofrada oturmasını bilmiyorsunuz! Bir yerlere götürülecek insanlar değilsiniz!"

Ve derdi ki: "Böylesine pislik yapan sizler, İngiltere'de bir *tabldot*'da olsaydınız, hemen defedilirdiniz."

İngiltere'ye saygısı pek büyüktü. Dünyanın en yüksek uygarlık örneği buluyordu orayı.

Akşam yemeğinde, genellikle gün boyu gördüğü insanları yorumlardı. Yargılarında pek sertti, herkese aptal derdi. Ona göre, aptal insan, "basit biri"ydi. Yeni tanıdığı biri konusunda yorum yaparken, "Bana basit biri gibi geldi," derdi. "Basitler"den başka bir de "zenciler" vardı. Bir "zenci", babama göre davranışlarında beceriksiz, çekingen, sıkılgan, giyimi uygunsuz, dağa çıkmasını bilmeyen, yabancı dil bilmeyen biriydi.

Onun gözüne uygun düşmeyen her davranışımızı, "zencilik" olarak tanımlardı. "Zenci olmayın! Zencilik yapmayın!" diye bize bağırırdı durmadan. Zencilik yelpazesi genişti. Dağ yürüyüşlerinde şehir ayakkabısı giymeyi; trende ya da yolda bir yol arkadaşıyla veya oradan geçen birisiyle gevezelik etmeyi; pencereden komşularla konuşmayı; salonda ayakkabılarını çıkartıp ayaklarını sobanın ağzında ısıtmayı; dağ yürüyüşleri sırasında susuzluktan, yorgunluktan ya da ayakkabı vurmasından yakınmayı; gezilere pişmiş ve yağlı yemekler ve parmakları temizlemek için peçete götürmeyi hep, "zencilik" olarak adlandırırdı.

Dağ gezilerinde yanımızda sadece belirli türden yiyecek götürmemize izin vardı ki o da peynir, reçel, armut, katı yumurtaydı; sadece çay içmeye izin vardı, onu da kendi hazırlardı, ispirto ocağında. Süpürge gibi dimdik, kızıl saçlı uzun başını ocağa eğerdi ve ateşi; ceketinin eteğiyle rüzgârdan korurdu. Pas rengi, havı dökülmüş, cepleri eprimiş bir ceketti bu, dağ gezilerinde hep onu giyerdi.

Bu gezilerde, ona göre, "zenci işi" olduğundan, ne konyağa izin vardı ne de kesme şekere ve gene, dağ barınaklarında mola verip kahvaltı etmeye de "zencilik" olduğu için, izin yoktu. Başını bir mendille ya da hasır bir şapkayla güneşten korumak da, su geçirmez şapkayla yağmurdan korunmak da, boynuna küçük bir atkı bağlamak da, hep "zencilikti"; ki annem boynuna atkı bağlamayı pek severdi ve sabahleyin geziye çıkılırken bizim için ve kendisi için, dağ çantasına gizlice sokuşturmaya bakardı; ne var ki babam, eline geçer geçmez öfkeyle bir yana fırlatırdı atkıyı.

Yürüyüşlerde bizler, çivili, kocaman, sert ve kurşun gibi ağır kunduralarımızla, yün pantolonlarımız ve su ge-

çirmez ceketlerimizle, güneş gözlüklerimiz alnımıza kaldırılmış, ter içindeki başımıza güneş dimdik inerken, hafif tenis ayakkabılarıyla tırmanan ya da dağ barınaklarında, masalara oturmuş yemek yiyen "zencilere" imrenerek bakardık.

Annem, dağda yürüyüşe çıkmayı "çocuklarını cehennemin dibine götüren eğlence" diye adlandırır, kendisi hep evde kalmaya çalışırdı, özellikle de dışarıda yemek söz konusu olduğu zaman; çünkü o, yemek yedikten sonra, divana uzanıp gazete okumayı ve kapalı yerde uyumayı severdi.

Yazı hep dağda geçirirdik. Bir ev kiralardık, üç aylığına, temmuzdan eylüle. Genellikle yerleşim bölgelerinden uzak evlerdi bunlar; babam ile ağabeylerim her gün, sırtta dağ çantası, alışveriş için köye giderlerdi. Ne bir eğlence, ne hoşça vakit geçirecek bir yer bulunurdu. Akşamı evde, masanın başında geçirirdik, ağabeylerim ve annemle. Babama gelince, o, evin öteki köşesinde okumaya çekilirdi; ara sıra da gevezelik etmek ve oyun oynamak için toplandığımız odada görünürdü: Kuşkulu bir hava ve çatık kaşlarla gösterirdi kendini; anneme hizmetçimiz Natalina'yı şikâyet ederdi, kitaplarını karıştırmış diye: "Senin sevgili Natalina, kaçığın teki!" derdi, Natalina'nın, mutfaktan onu işitebileceğine aldırış etmeden. Öte yandan "şu Natalina kaçığı" tümcesine Natalina alışıktı, hiç mi hiç alınmıyordu.

Kimi zaman dağda babam, akşamdan gezilere ya da tırmanışlara hazırlanırdı. Yere diz çöker, kendisinin ve ağabeylerimin kunduralarını balina yağıyla yağlardı; bu yağla kundura yağlamayı sadece ve sadece kendisinin bildiğini düşünürdü. Sonra evin her yanında bir demir şakırtısıdır giderdi: kramponları, çivileri, kazmaları arayan babamdı bu. "Benim

kazmayı nereye tıktınız?" diye gürlerdi. "Lidia! Lidia! Nereye tıktınız benim kazmayı?"

Kimi zaman dost olduğu rehberlerle, kimi zaman ağabeylerimle tırmanış için sabahın dördünde yola çıkardı ve tırmanışların ertesi günü, yorgunluktan yanına yanaşılmaz olurdu; surat buz üzerinde yansıyan güneş ışınlarından kıpkırmızı ve şiş, dudaklar çatlamış, buruna tereyağı benzeri sarı bir pomat sürülmüş, kaşlar çizik çizik alında alabildiğine çatılı, tek söz söylemeden okurdu gazetesini. Tırmanışlardan dönüşünde babam ağabeylerimin "birer salam", "birer zenci" olduklarını söyler, dağ tutkusunun, oğullarından hiçbirine miras kalmadığını vurgulardı. En büyüğümüz olan Gino dışında tabii ki; o büyük bir dağcıydı ve bir arkadaşıyla birlikte en zor tepelere tırmanırdı. Gino ile bu arkadaşından babam bir tür övünç ve imrenme karışımıyla söz eder, kendisinin de artık o kadar soluğu kalmadığını, yaşlandığını söylerdi.

Zaten bu Gino Ağabeyim onun gözdesiydi ve her bakımdan istediği gibi bir oğuldu; doğa bilimiyle ilgileniyor, böcek, kristal ve başka madenler koleksiyonu yapıyordu, çok da çalışkandı. Gino sonra da mühendisliğe yazıldı; bir sınavdan sonra eve döndüğünde, otuz aldığını haber verdiği zaman babam sorardı: "Nasıl otuz alırsın? Neden otuzun üstüne bir de aferin almadın?"

Eğer otuz, bir de aferin aldıysa, babam derdi ki: "Bırak yahu, kolay bir sınavdı zaten."

Dağdayken, tırmanışa ya da geziye çıkmadığı zaman babam gene de her gün "yürüyüşe" giderdi; sabah erkenden, tıpkı tırmanışa çıktığı günler gibi giyinir, ama ipini, kramponlarını, kazmasını almadan çıkardı; çok zaman yalnız gi-

derdi çünkü biz ve annem, onun deyişiyle "korkak"tık, "salam"dık, "zenci"ydik. Piposu dişlerinin arasında, ellerini arkasına kavuşturup çivili kunduralarıyla ağır ağır yürürdü. Zaman zaman annemi de peşinden gitmeye zorlardı; "Lidia! Lidia," diye gürlerdi sabah sabah, "hadi yürüyüşe çıkalım! Yoksa hep böyle çayırda kalmaktan tembelleşeceksin!" O zaman annem, uysallıkla peşinden giderdi, birkaç adım gerisinden; elinde küçük bastonuyla, kazağını beline bağlamış, kısacık kesilmiş, kıvır kıvır kır saçlı başını sallayarak; oysa ki babam kısa saç modasına çok kızıyordu; o kadar ki, annemin saçlarını kestirdiği gün, evi ayağa kaldıracak bir fırtına koparmıştı. "Gene kestirmişsin saçlarını! Ne eşeksin sen!" derdi babam ona, berberden eve her döndüğünde. "Eşek" babamın dilinde, bilgisiz biri değil, hınzır, yanlış yapan biri anlamı taşıyordu; biz çocuklar, az konuştuğumuz ya da ona karşılık verdiğimiz zaman "eşek" oluyorduk.

"Gene Frances'in oyununa gelmişsindir mutlaka," diyordu anneme babam, gene saçlarını kestirdiğini görünce; gerçekten de annemin arkadaşı Frances, babam tarafından pek sevilir ve sayılırdı, bir çocukluk ve okul arkadaşının karısı olmasının da payı vardı bunda. Ne var ki Frances'in babamın gözündeki tek kusuru anneme kısa saç modasını öğretmiş olmasıydı. Frances orada akrabası olduğu için sık sık Paris'e giderdi ve bir kış Paris'ten döndüğünde, "Paris'te saçlar hep kısa. Paris'te spor tarz moda," demişti. Kış boyu annemle ablam da yineleyip durmuşlardı, Frances gibi r'leri biraz uzatarak, "Paris'te spor tarz moda," diye. Tüm elbiselerinin boyunu kısaltmışlar, annem de saçlarını kestirmişti; ablamsa hayır; çünkü saçları ta belinden aşağı iniyordu, sapsarı ve çok güzeldiler; hem babamdan da çok korkuyordu.

Genelde, dağdaki bu yazlık evlere babaannem de gelirdi. Bizimle kalmaz, kasabada bir otele inerdi.

Gider, otelin önündeki küçük avluda şemsiyenin altında bulurduk onu; ufak tefekti, küçücük ayaklarına minicik düğmeli siyah potinler giyerdi; eteğinin altından görünen bu küçücük ayaklarla övünürdü; başındaki bembeyaz, kıvırcık, yüksek ve kabarık bir miğfer gibi taranmış saçlarıyla da övünürdü. Babam onu her gün "biraz yürümeye" çıkartırdı. Anayollarda yürürlerdi çünkü babaannem yaşlıydı ve dar, yan yollara sapamazdı, özellikle de küçük topuklu o potinlerle. Önde uzun uzun adımlar atarak, elleri arkasında bağlanmış, piposu ağzında, annesi arkada hışırdayan ceketiyle, küçücük topuklarla attığı minik adımlarıyla giderken babaannem bir gün önce geçtiği yoldan bir daha hiç geçmek istemez, hep yeni yollar isterdi. "Bu, dünkü yol," diye yakınır ve babam da dalgın, arkasını dönmeden yanıt verirdi: "Hayır, o değil, başkası." Ama babaannem hep yinelerdi: "Bu dünkü yol. Bu dünkü yol. Öksürükten boğulacağım," derdi az sonra hep öyle, arkasını dönmeden yürüyen babama. "Öksürükten boğulacağım," diye yineler, elini boğazına götürürdü. Bir şeyi hep iki ya da üç kez yinelerdi. Derdi ki: "Şu alçak Fantecchi bana ceketi kahverengi yaptırdı! Ben lacivert istiyordum! Ben lacivert istiyordum!" Ve şemsiyesini hırsla yere vururdu. Babam ona, dağların üzerinden günbatımına bakmasını söylerdi ama o öfke içinde şemsiyesinin ucuyla yere vurmayı sürdürür, terzisi Fantecchi'ye ateş püskürürdü. Zaten dağa sadece bizimle olmak için geliyordu, çünkü yıl boyu o Floransa'da, biz ise Torino'da otururduk, bu yüzden ancak yazları görebiliyorduk birbirimizi; ama

dağa dayanamazdı. Onun hayali yazın, gençliğinin yazlarını geçirdiği Fiuggi ya da Salsomaggiore'ye gitmekti.

Babaannem eskiden çok zenginmiş ve dünya savaşında yoksul düşmüş; çünkü İtalya'nın kazanacağına inanmadığı ve Franz Joseph'e körü körüne güven beslediği için, Avusturya'da sahip olduğu kimi hisse senetlerini elden çıkarmak istememiş, böylelikle çok para yitirmişti. Bağımsızlıktan yana olan babam, ona, bu Avusturya hisse senetlerini sattırmak için çok uğraşmış, ama başaramamıştı. Babaannem, bu para kaybından söz ederken hep, "Başıma gelen felaket," derdi ve sabahleyin, odanın içinde bir aşağı bir yukarı, ellerini ovuşturarak gezinir, yakınır dururdu. Ama o denli de yoksul değildi. Floransa'da, Hint ve Çin mobilyalarıyla ve Türk halılarıyla döşenmiş güzel bir evi vardı; çünkü dedelerinden biri, Parente Dede, değerli eşya koleksiyoncusuymuş. Duvarlarda çeşitli atalarının resimleri asılıydı; Parente Dede'nin, özgürlükten yana olan ve evinde özgürlükçüleri ve ilericileri ağırlayan Vandea diye anılan bir halanın; daha birçok hala, teyze ve kardeş çocuklarının tabloları vardı; tümünün de adı ya Margherita ya Regina'ydı, bir zamanlar Yahudi ailelerinde kullanılan adlar. Ne var ki portreler arasında babaannemin babasının resmi yoktu ve onun sözü edilmezdi; çünkü dul kaldıktan sonra, bir gün, erişkin yaştaki iki kızıyla kavga edince onlara inat, yolda karşısına ilk çıkan kadınla evleneceğini söylemiş ve öyle de yapmış veya en azından öyle yaptığı ailede anlatılırdı; ama evden çıkınca sokakta rastladığı ilk kadın mıydı evlendiği, bilemem. Bildiğim bir şey varsa, bu yeni kadından da bir kızı olmuş, babaannemin hiç tanışmak istemediği ve tiksintiyle, "babamın yumurcağı" diye

adlandırdığı bir kız. Bu "babamın yumurcağı"yla, şimdi ellisine gelmiş bu olgun ve seçkin hanımla ara sıra yazlıkta karşılaştığımız olurdu, o zaman babam, anneme derdi ki: "Gördün mü? Gördün mü? Babamın yumurcağıydı!"

"Her şeyi kerhaneye çeviriyorsunuz. Bu evde her yer kerhane," derdi hep babaannem, bizler için kutsal hiçbir şeyin bulunmadığını söylemek isterdi; bu tümce ailede ün salmıştı ve ne zaman ölüler ya da cenazeler konusunda gülmemiz tutacak olsa, biz de hep yinelerdik onu. Babaannem hayvanları hiç mi hiç sevmezdi ve bir kediyle oynadığımızı görecek olsa çileden çıkar, hastalık kapacağımızı, ona da geçireceğimizi söylerdi. Ayaklarını ve şemsiyenin ucunu yere vurarak "Şu kahrolası hayvan!" derdi. Her şeye kızardı ve hastalıktan da çok korkardı; gel gör ki sağlığı son derece yerindeydi. Seksenini aşkın yaşta öldüğünde ömründe hiç, ne doktora ne dişçiye gitmesi gerekmişti. İçimizden birinin hınzırlık olsun diye onu vaftiz ettireceğinden korkardı hep; çünkü ağabeylerimden biri, bir kez, şaka yollu, onu vaftiz eder gibi yapmıştı. Her gün İbranice dualarını okurdu, hiçbir şey anlamadan, çünkü İbranice bilmezdi. Kendisi gibi Musevi olmayanlara karşı, kedilere duyduğuna benzer bir hınç duyardı. Bu hıncın dışında kalan, sadece ve sadece annemdi: ömründe, sevgiyle bağlandığı, Musevi olmayan tek kişi. Annem de severdi onu; bencilliğine karşın, bir süt bebeği kadar suçsuz ve saf olduğunu söylerdi hep.

Babaannem gençliğinde, kendi anlattığına göre son derece güzelmiş, Pisa'nın ikinci en güzel kızıymış. Birinci de, arkadaşı olan, Virginia Del Vecchio diye biriymiş. Derken Pisa'ya Bay Segre adında biri gelmiş ve Pisa'nın en güzel kızıyla tanışmak istemiş, evlenmek için. Ama Virginia onun-

la evlenmeye yanaşmamış. O zaman kendisiyle babaannemi tanıştırmışlar. Ama babaannem de "Virginia'nın artıklarını" almayacağını söyleyerek geri çevirmiş adamı.

Sonra dedemle evlenmiş, Michele Dedem'le; son derece tatlı ve yumuşak başlı bir adammış. Babaannem genç yaşta dul kalmış; bir kez ona neden bir daha evlenmediğini sormuştuk. Tiz bir kahkaha atarak, onun gibi her zaman parasızlıktan yakınan yaşlı bir kadından hiç beklemediğimiz bir çiğlikle karşılık vermişti: "Pşşşk! Malımı mülkümü yedirmek için mi!"

Zaman zaman, kardeşlerim de, annem de, bu dağdaki yazlıklarda, bu ücra evlerde, ne bir eğlence, ne bir arkadaş bulabildikleri için sıkıldıklarından yakınırlardı. En küçükleri olduğumdan, az bir şey bile beni oyalamaya yetiyordu ve o yıllarda yazlıklardaki can sıkıntısını tanımıyordum henüz.

"Sizler," diyordu babam, "sıkılıyorsunuz çünkü iç yaşamınız yok."

Bir yıl, anlaşılan özellikle parasızdık ve yazı kentte geçirmek zorunda kalacağa benziyorduk. Sonra son dakikada ucuza bir ev ayarlandı, Saint-Jacques-d'Ajas adındaki bir kasabanın kenar mahallesinde. Elektriği olmayan, gaz lambasıyla aydınlanan bir ev. Çok küçük ve rahatsız olmalıydı ki annem yaz boyu durmadan, "Yere batası ev! Kahrolası Saint-Jacques-d'Ajas," diye homurdanmış durmuştu. Tek eğlence kaynağımız kitaplar olmuştu burada, deri ciltli sekiz-on kadar kitap; bilmem hangi haftalık derginin ciltlenmiş sayıları, içinde bulmacalar, bilmeceler ve korku romanları vardı. Bunları Alberto Ağabeyim'e bir arkadaşı, Frinco diye biri ödünç vermişti. Biz de yaz boyu Frinco'nun

kitaplarıyla beslendik. Sonra annem komşu evde oturan bir hanımla arkadaş oldu. Babam yokken görüşüyorlardı. Babam, komşularla konuşmanın "zenci işi" olduğunu söylüyordu. Ama sonradan bu hanımın, bu Bayan Ghiran'ın Torino'da Frances ile aynı evde oturduğu ve onu uzaktan tanıdığı ortaya çıkınca komşumuzu babama tanıştırma olanağı doğdu, babam da ona karşı pek nazik davranmaya başladı. Gerçekten de babam her zaman yabancılara karşı, "ne idüğü belirsiz insanlar" olmalarından korktuğu için, çekimser ve kuşkucu davranırdı; ama onlarla, pek uzak da olsa, ortak bir tanıdık bulur bulmaz, hemen içi rahatlardı.

Annem Bayan Ghiran'dan başka şey konuşmaz olmuştu ve sofrada hep, Bayan Ghiran'ın bize öğrettiği yemekleri yiyorduk artık. Ne zaman Bayan Ghiran'ın adı geçse babam, "Doğan yeni yıldız," diyordu. "Doğan yeni yıldız" ya da sadece "yeni yıldız" her zaman, her yeni merakımıza yakıştırdığı alaylı sıfattı babamın. "Frinco'nun kitapları ve Bayan Ghiran olmasaydı ne yapardık bilmem," demişti annem o yazın bitiminde. O yıl kente dönüşümüz de bir olayla noktalandı. Birkaç saat otobüsle gittikten sonra tren istasyonuna vardığımızda trene binip yerlerimize oturduk. Birden ayırdına vardık ki tüm eşyamız peronda kalmış. İstasyon şefi, bayrağını kaldırarak seslendi: "Kalkıyor!" O zaman babam tüm istasyonda yankılanan bir haykırışla: "Nah kalkıyor!" dedi ve tren, son bavulumuz da yükleninceye değin yerinden kıpırdamadı.

Kente geldiğimizde Frinco'nun kitaplarından ayrılmak zorunda kaldık, çünkü Frinco onları geri istemişti. Bayan Ghiran'a gelince, onu da bir daha hiç görmedik. Babam ara sıra "Bayan Ghiran'ı çağırmalı! Çok ayıp," diyordu. Ama an-

nem her zaman için dostluklarında değişken ve ilişkilerinde dengesizdi ve insanları ya her gün görür ya hiç görmek istemezdi. Sadece nezaket gereği ilişkiler kurmak gelmezdi elinden. Her zaman "canının sıkılmasından" ve kendisi gezmeye çıkmak istediğinde insanların onu ziyarete gelmesinden deli gibi korkardı.

Annem arkadaşlarını görürdü: hep aynı kişileri. Frances'in ve babamın dostlarının eşleri olan başka birkaç kişinin dışında, annem arkadaşlarını gençlerden seçerdi, kendinden oldukça genç olanlar arasından; kısa süre önce evlenmiş ve yoksul genç bayanlardan; böylece onlara öğütler verebiliyor, terziler önerebiliyordu. Kendi deyimiyle "ihtiyarlardan" nefret ediyordu, ki bu sözünü ettikleri aşağı yukarı yaşıtı olanlardı. Konuk ağırlamaktan nefret ediyordu. Eski tanıdıklarından biri haber gönderip ziyarete geleceğini bildirecek olsa, paniğe kapılır, "O halde bugün gezmeye çıkamayacağım," diye yazıklanırdı. Oysa ki o genç arkadaşlarını peşinden, gezmeye ya da sinemaya sürükleyebiliyordu; her zaman hazır ve istekliydi onlar, kendisiyle senli benli bir ilişki kurmaya da hazırdılar; küçük çocukları varsa, daha da iyiydi, çünkü annem çocukları çok severdi. Kimi zaman öğleden sonra bu arkadaşların hep birlikte ona geldikleri olurdu. Annemin arkadaşları, babamın dilinde "bebeler"di. Akşam yemeği zamanı yaklaştığında babam, çalışma odasından avaz avaz seslenirdi: "Lidia! Lidia! O bebelerin hepsi gitti mi?" O zaman son bebenin usulca koridora çıkıp kapıdan sıvıştığı görülürdü; annemin bu genç arkadaşlarının tümü babamdan çok korkuyorlardı. Akşam yemekte babam, anneme derdi ki: "Bebelik etmekten bıkmadın mı? Çene çalmaktan bıkmadın mı?"

Ara sıra akşamları, babamın arkadaşları gelirdi evimize: onun gibi üniversite profesörleri, biyologlar ve biliminsanları. Babam, akşam yemeğinde, bu ziyaretleri önceden haber verdiği zaman anneme sorardı: "İkram hazırladın mı biraz?" İkram, çay ile bisküviydi; içki bizim eve hiç girmezdi. Kimi zaman annem hiçbir ikram hazırlamamış olur, o zaman babamın öfkeden gözü dönerdi: "İkram yok da ne demek? İkramda bulunmadan konuk ağırlanamaz! Zencilik istemez!"

Annemle babamın en yakın dostları arasında Lopezler vardı, yani Frances'le kocası, bir de Terniler. Frances'in kocasının adı Amadeo idi ama ona ta babamla birlikte öğrenci oldukları dönemde Lopez diye ad takılmıştı. Babama öğrenciyken takılmış olan ad ise, Pom'du, *pomodoro*, yani domatesin kısaltılmışıydı, kızıl saçlarından ötürü; ama babam, ona "Pom" denecek olursa, son derece öfkeleniyor ve sadece annemin ona böyle, "Pom" demesine izin veriyordu. Bununla birlikte Lopezler kendi aralarında bizim aileden söz ederken "Pomlar" diyorlardı, tıpkı bizim onlar için "Lopezler" dememiz gibi. Amadeo'ya niçin bu adın takıldığını kimse bana söyleyemedi, öyle sanıyorum ki neden, çok eskilerde kalmış, zamanın derinliklerine karışıp gitmiş olmalı. Amadeo şişmandı, ipek gibi beyaz, incecik, lüle lüle saçları vardı; karısı ve arkadaşımız olan üç oğlu gibi, r'leri yuvarlayarak konuşurdu. Lopezler bizlerden çok daha şık, daha ince ve daha moderndiler; bizimkinden daha güzel bir evleri vardı, asansörlü, üstelik o yıllarda henüz kimsede bulunmayan telefon da vardı onlarda. Sık sık Paris'e giden Frances, oradan giyim ve moda konusunda son yenilikleri getirirdi; bir yıl da, üzeri ejderha resimli bir kutu içinde, adı "ma-jong" olan bir Çin oyunu getirmişti; hepsi de bu

ma-jong'u oynamayı öğrenmişlerdi ve Lopezler'in en küçük oğlu, benim de yaşıtım Lucio, bana öğretmeyi hiç istememişti: fazla karmaşık olduğunu ve annesinin kutuya dokunmasına izin vermediğini söylüyordu; benim ise onların evinde, o yasak ve giz dolu değerli kutuyu gördükçe kıskançlıktan içim içimi yerdi.

Lopezler'e gittikleri akşam, babam dönüşte onların evini, eşyasını ve bir tekerlekli arabada getirilerek güzel porselen fincanlarda sunulan çayı, ballandıra ballandıra anlatırdı ve Frances'in "neyin nasıl yapılması gerektiğini daha iyi bildiğini" söylerdi, yani güzel ev eşyası ve güzel fincanlar bulmasını, bir evin nasıl döşeneceğini ve çayın nasıl sunulacağını biliyormuş.

Lopezler bizden daha mı zengindi, daha mı yoksul, pek bilinmiyordu; annem çok daha zengin olduklarını söylüyordu; babamsa, "Hayır," diyordu, bizim gibilermiş, paraları öyle çok değilmiş, sadece Frances "neyin nasıl yapılacağını daha iyi biliyormuş" ve hiç de "sizler gibi şaşkının teki'" değilmiş. Öte yandan babam, kendini son derece yoksul buluyordu, özellikle sabah erken uyandığı zaman, annem de uyanır, babam ona, "Bilmem ne yapacağız bu işi götürmek için?", "Gördün mü taşınmazlar nasıl tepetaklak gidiyor," dermiş. Taşınmazlar hep inerdi zaten, hiçbir zaman yukarı çıkmazdı; "Şu kahrolası taşınmazlar!" derdi her zaman annem ve babamda hiçbir ticaret kavramı olmayışından ve ne zaman kötü bir tahvil çıkacak olsa, onu hemen satın aldığından yakınırdı; oysa ki kendisi ona her zaman bir borsa ajanına danışmasını öğütlerdi, ama babam kızardı; çünkü her şeyde olduğu gibi bu konuda da kafasının dikine gitmek isterdi.

Terniler'e gelince, onlar çok zengindiler. Gene de Terni'nin karısı Maria'nın sade alışkanlıkları vardı, az kişiyle görüşür ve günlerini, tepeden tırnağa beyazlar giyinmiş dadı Assunta ile birlikte iki çocuğunu seyretmekle geçirirdi. Mary de, onu taklit eden dadı da, kendilerinden geçmiş bir halde: "Şşşt! Şşşt!" yaparlardı hep. Terni de çocuklarını hayran hayran seyrederken hep "Şşşt, şşşt!" derdi; zaten her şeye "Şşşt, şşşt!" derdi o, hiç de güzel olmayan hizmetçimiz Natalina'ya da, ablamla annemin üzerinde gördüğü kimi eski elbiselere de. Gördüğü her kadın için "ilginç bir yüzü" olduğunu ve ünlü bir tabloya benzediğini söylerdi; birkaç dakika durup seyreder ve kelebek gözlüğünü çıkartıp beyaz, ince bir mendille silerdi. Terni bir biyologdu ve babamın bu yüzden ona büyük saygısı vardı; gene de "şu Terni aptalı" derdi, çünkü onu yaşamda bir *poseur*[1] olarak görürdü. Ne zaman onunla karşılaşsa, arkasından hep, "Terni poz atıyor," derdi. Az sonra da gene, "Sanırım numara yapıyor," derdi. Terni bize geldiğinde, genellikle bahçede durup bizimle romanlardan konuşurdu; kültürlüydü, çağdaş romanların tümünü okumuştu ve evimize *A la recherche du temps perdu*'yu[2] ilk getiren, o olmuştu. Hatta düşününce, öyle sanıyorum ki, o kelebek gözlüğüyle, her birimizde ünlü tablolarla akrabalık bulma alışkanlığıyla, Swann'a benzemeye çalışıyordu. Babam, gelip kendisiyle doku gözelerini konuşsun diye çalışma odasından yüksek sesle çağırırdı onu, "Terni," diye haykırırdı, "gel buraya! Aptallık etmesene! Maskaralık etme!" diye haykırırken Terni de, o kendinden geçmiş fısıltılarıyla, yemek odamızın eprimiş ve tozlu perdelerine burnunu sürterek sorardı, "Yeni mi?" diye.

1 Fr. Numaracı
2 Proust'un ünlü romanı: *Geçmiş Zamanın Peşinde.* (ç.n.)

Babamın beğendiği ve değer verdiği şeyler sosyalizm, İngiltere, Zola'nın romanları, Rockefeller Vakfı, dağ ve Val d'Aostalı rehberlerdi. Annemin sevdikleriyse sosyalizm, Paul Verlaine'in şiirleri, müzik ve özellikle de akşam yemekten sonra bize söylemeyi sevdiği *Lohengrin*'di.

Annem Milanolu'ydu ama Trieste kökenliydi; üstelik, babamla evlenirken o da, Trieste'ye özgü pek çok deyimi benimsemişti. Milano ağzı, ancak çocukluk anılarını anlattığında karışırdı konuşmasına.

Milano'da, küçüklüğünde, bir gün sokakta yürürken bir berber dükkânının camekânı önünde dikilmiş, kıpırdamadan bir bebek başını seyreden kalantor bir bey görmüş, adam kendi kendine diyormuş ki: "Güzel, güzel, güzel. Boynu fazla uzun."

Anılarının çoğu böyleydi: işitmiş olduğu sıradan tümceler. Bir gün, lise arkadaşlarıyla ve öğretmenlerle okul dışına gezmeye çıkmışlar. Ansızın kızlardan biri sıradan ayrılıp koşmuş, oradan geçen bir köpeği kucaklamış; hem kucaklıyor, hem de diyormuş ki: "Kuçu kuçu, kuçu kuçu, köpeğimin kardeşi kuçu."

Lisede çok yıllar kalmıştı. Kendine bir dünya yaratmıştı o lisede. Okul şenliklerinde şiir okumuş, şarkı söylemiş, dans etmişti; maymun kılığına girip bir güldürüde oynamıştı ve *Karlar İçindeki Ova* adındaki bir operette şarkı söylemişti.

Bir opera yazmış ve bestelemişti. Operası şöyle başlıyordu:

Bendeniz Don Carlos Tadrid
Görmedi benim gibi öğrenci Madrid!
Bir sabah gidiyorken
Berzuellina Caddesi'nde

Ansızın gördüm bir pencerede
Genç bir öğretmen!

Ve bir de şiir yazmıştı, şöyle diyordu:
Selam ey bilgisizlik,
Seni düşününce geçiyor karın ağrım!
Her neredeysen selam sana,
Çalışmayı bırakalım şeytanlara!
İçelim, dans edelim, düşünmeyelim,
Eğlenelim!
Ey sen Esin Perisi bana esin ver
Yüreğimin ne dediğini sen söyle
Bilgenin can sıktığını bana söyle,
Aşkın bilgisizde bulunduğunu.

Sonra da Araf'ın şöyle bir parodisini yapmıştı:
Herkesin payına düşseydi cehennem
Alnına yazılan okunsaydı
Yaya yürüyenlerin çoğu
Arabayla giderdi.

On altı yaşına değin lisede kalmış. Pazarları Barbison adındaki dayısına gidermiş. Yemekte hindi olurmuş; yerlermiş ve sonra Barbison, hindinin artıklarını karısına göstererek dermiş ki, "Bunu da yarın sabah seninle ben yeriz."

Barbison'un karısı, Celesta Yenge'ye "Barut" derlermiş. Biri ona her yerde barut bulunduğunu söylemişmiş; bunun için yenge, sözgelimi, sofradaki ekmeği gösterir, dermiş ki: "Şunu görüyor musun, şunu? Hepsi barut."

Barbison kırmızı burunlu, kaba saba bir adammış. Annem, kırmızı burunlu birini görünce hep, "Barbison burunlu," derdi. Barbison Dayı, hindili yemekten sonra anneme dermiş ki: "Lidia, sen ki kimya okuyorsun, sülfürik asit ne kokar söyle bana? Osuruk kokar. Sülfürik asit, osuruk kokar."

Barbison'un gerçek adı Perego'ymuş. Kimi arkadaşları, onun için şu dizeleri yazmışlar:

Güzeldir görmek akşam sabah
Perego'nun evini ve mahzenini.

Barbison'un kız kardeşlerine, çok sofu olduklar için "Azizeler" denirmiş.

Sonra, annemin bir teyzesi daha vardı, Cecilia Teyze, ki şu tümcesiyle ün yapmıştı. Bir gün annem, dedemi düşünüp tasalandığını anlatmış teyzesine, eve dönmekte geciktiği için, başına bir iş gelmesinden korkuyorlarmış. Cecilia Teyze, hemen sormuş: "Peki akşam yemekte ne yemiştiniz, pilav mı, makarna mı?" "Makarna," yanıtını vermiş annem. "İyi ki pilav yememişsiniz çünkü o zaman kim bilir boyu ne kadar uzardı."

Annemin annesi de, babası da ben doğmadan önce ölmüşlerdi. Anneannem, Pina Nine, orta halli bir ailedenmiş ve kapı komşusu olan dedemle evlenmiş. Dedem, gözlüklü bir genç, mesleğinin başlangıcında seçkin bir avukatmış ki her gün, apartmanın kapısında kapıcı kadına, "Bana *meettup* var mı," diye sorduğunu duyarmış anneannem. Dedem, *meettup* dermiş hep, iki t ile ve e'yi uzatarak; bu sözcüğü böyle söyleyişi anneanneme büyük bir incelik belirtisi gibi geliyormuş. Bunun için evlenmiş bu gençle; bir de, kışa kendine siyah kadifeden bir manto yaptırmak istediği için. Mutlu bir evlilik olmamış.

Anneannem Pina, gençliğinde sarışın ve zarifmiş ve bir defasında bir amatör oyuncu kumpanyasında oynamışmış. Perde açıldığı zaman, Pina Ninem, elinde fırça ve paletle görünüyor ve diyormuş ki: "Resim yapmayı sürdüremeyeceğim; ruhum, çalışmanın da, sanatın da önünde eğilemiyor; buralardan uzaklara uçmak istiyor o ve acıklı düşüncelerle besleniyor."

Dedem sonra sosyalizme saplanmış; Bissolatiler'le, Turatiler'le ve Kuliscioff ile dostluk kurmuş. Anneannem Pina, kocasının siyasal yaşamına hep yabancı kalmış. Dedem eve sosyalistleri doldurdukça anneannem hep, kızı için üzülerek dermiş ki: "Şu yarım akıllı, kızı da bir gazcıyla evlendirecek." Sonunda ayrı yaşamaya başlamışlar. Dedem, ömrünün son yıllarında politikayı bırakmış, yeniden avukatlığa başlamış; ne var ki saat öğleden sonra beşe değin uyur ve müşteriler geldiğinde de dermiş ki: "Ne işleri var burada? Savın gitsinler!"

Anneannem, ömrünün son yıllarını Floransa'da geçirmiş; ara sıra da, bu arada evlenip Floransa'da yaşamaya başlamış olan annemi görmeye gidermiş; ama anneannem, babamdan çok korkarmış. Bir gün, ateşlenmiş olan henüz kundaktaki Gino Ağabeyim'i görmeye gelmiş. Telaş içindeki babamı yatıştırmak amacıyla, anneannem, belki de çocuğun diş çıkardığı için ateşlendiğini söyleyecek olmuş. Babam öfkelenmiş çünkü diş çıkartmanın ateş yapmayacağını savunuyormuş. Anneannem de, kapıda bize gelmekte olan Silvio Dayım'la karşılaşınca, merdivenlerde usulca fısıldamış: "Sakın diş yüzünden demeyesin."

"Sakın diş yüzünden demeyesin", "Şu yarım akıllı, kızı da bir gazcıyla evlendirecek" ve "Resim yapmayı sürdüre-

meyeceğim" dışında anneannem konusunda ben hiçbir şey bilmem ve başka sözleri de bana ulaşmamıştır. Bununla birlikte evimizde, onun şu tümcesinin yinelendiğini anımsıyorum: "Bütün dertler beni bulur, bütün dertler beni bulur, Drusilla gene kırmış gözlüğünü."

Üç çocuğu olmuştu, Silvio Dayı, annem ve miyop olan, hep gözlüklerini kıran Drusilla. Anneannem, pek çok acıyla geçen bir ömrün sonunda yapayalnız, Floransa'da ölmüş. Büyük oğlu Silvio, otuz yaşında, bir gece Milano Parkı'nda şakağına ateş ederek kendi canına kıymıştı.

Liseden sonra annem Milano'dan ayrılmış, gidip Floransa'ya yerleşmiş. Tıp fakültesine yazılmış ama üniversiteyi bitirememiş, çünkü babamla tanışıp evlenmiş. Babaannem, annem Yahudi olmadığı için, bu evliliği istememiş; üstelik birisi ona, annemin pek sofu bir Katolik olduğunu ve ne zaman bir kilise görse eğilip eğilip selam verdiğini, istavroz çıkardığını anlatmış. Ama gerçekte bu hiç doğru değildi: annemin ailesinde kimse, ne kiliseye gider, ne de istavroz çıkartırdı. Bu yüzden babaannem bir süre karşı gelmiş; sonra annemle tanışmaya peki demiş ve bir akşam, tiyatroda karşılaşmışlar. Bir güldürü oynamaktaymış, kendini karaderililer arasında bulan beyaz bir kadının öyküsü ve bir karaderili kadın, onu kıskandığı için, dişlerini gıcırdatıyor ve korkunç gözlerle ona bakarak: "Beyaz hanım pirzola! Beyaz hanım pirzola!" diyormuş. Annem de ne zaman pirzola yiyecek olsa hep, "Beyaz hanım pirzola," derdi. Bu güldürüde, en ön koltuklardaymış yerleri, çünkü babamın kardeşi Cesare Amcam, tiyatro eleştirmeniydi. Cesare Amca, babamdan bambaşka biriydi, sakin, tombul ve hep neşeli; tiyatro eleştirmeni olduğu halde, hiç

de acımasız değildi, hiçbir oyun için kötü söz söylemek istemezdi, hepsinde iyi bir yön bulurdu ve annem ona, bir oyunu pek aptal bulduğunu söyleyince, hemen kızar ve ona derdi ki: "Sen dene bakalım böyle bir oyun yazmayı." Cesare Amca sonra bir oyuncuyla evlendi ve bu, babaannem için büyük bir felaket oldu, yıllar yılı Cesare Amcam'ın karısıyla tanışmak istemedi; çünkü bir oyuncu, ona, istavroz çıkartan birinden de beter görünüyordu.

Babam, evlendiği zaman, Floransa'da, annemin bir amcasının kliniğinde çalışıyormuş ki bu amcaya, deli doktoru olduğu için "Kaçık" diye ad takılmış. Gerçekte ise Kaçık, son derece akıllı, kültürlü ve şakacı bir adamdı ve bilmiyorum ailede böyle adlandırıldığı hiç kulağına gitmiş miydi. Annem babaannemin evinde, babamın kuzenleri ve teyzeleri olan çeşitli Margheritalar'dan ve Reginalar'dan oluşan bir saray halkını tanımıştı; o yıllarda henüz hayatta olan ünlü Vandea'yı da. Büyükbabam Parente'ye gelince, o öleli çok olmuştu; karısı Dolcetta Nine de öyle. Dolcetta Nine'nin, ufak tefek ve şişman olduğu biliniyordu, bir top gibiydi; bir de hep sindirim güçlüğü çektiği, çok yediği için hastalanıp dururmuş. Kusar ve yatağa girermiş; ama az sonra bakarlarmış, yumurta yiyor. Kendini haklı göstermek için, "Pek de tazeymiş," dermiş.

Büyükbabam Parente ile Dolcetta Nine'nin bir kızı olmuş, Rosina adında. Bu Rosina'nın kocası, karısını, küçük çocuklarla ve az bir parayla bırakarak ölmüş. Bunun üzerine kadıncağız baba evine dönmüş. Ve döndüğünün ertesi günü, hep birlikte sofrada oturuyorlarken Dolcetta Nine, ona bakarak demiş ki: "Artık Rosinamız da bizimle olduğuna göre, bari biraz neşeleniriz, değil mi?"

Dolcetta Nine'nin yumurtası ve "Rosinamız" öykülerini bize annem anlatırdı, ballandıra ballandıra; çünkü babam, iyi anlatamıyor, karmakarışık söylüyor ve anlattığını da sık sık attığı gümbür gümbür kahkahalarla kesiyordu; çünkü ailesinin ve çocukluğunun anıları onu neşelendiriyordu; bunun içindir ki bu, ikide bir kahkahalarla kesilen anlatılardan biz pek bir şey anlamıyorduk.

Annemse bir şey anlatırken neşelenirdi çünkü anlatmaktan zevk alırdı. Anlatmaya sofrada başlardı, içimizden birine dönerek; ister babamın ailesini anlatsın, ister kendi ailesini, neşesini gizlemezdi ve hep ilk kez anlatıyormuş gibi yapardı, öyküyü hiç bilmeyen kulaklara anlatıyormuş gibi. "Bir dayım vardı," diye başlardı. "Barbison derlerdi ona." Eğer biri çıkıp da, "Ben bu öyküyü biliyorum! Kim bilir kaç kez dinlemişimdir," diyecek olursa annem o zaman da içimizden bir başkasına döner, alçak sesle sürdürürdü anlatmayı. "Kaç kez dinlemişimdir bu masalı ben," diye kükrerdi babam, kulağına rasgele birkaç sözcük çalındığında. Annem, alçak sesle anlatırdı.

Kaçık'ın hastanesinde bir deli varmış, kendini Tanrı sanırmış. Kaçık her sabah ona dermiş ki: "Günaydın saygıdeğer Lipmann Beyefendi." Bunun üzerine deli, yanıt verirmiş: "Saygıdeğer olabilir, Lipmann Beyefendi olamaz!" Çünkü o Tanrı sanıyormuş kendini.

Sonra bir de Silvio'nun tanıdığı bir orkestra şefinin ünlü tümcesi vardı, bir turne için Bergamo kentinde bulunuyorken, dalgın ya da söz dinlemeyen şarkıcılara demiş ki: "Biz Bergamo'ya kıra çıkalım diye gelmedik, Bizet'nin başyapıtı *Carmen*'i yönetmeye geldik."

Biz beş kardeşiz. Ayrı ayrı kentlerde oturuyoruz, içimizde dış ülkelerde yaşayan da var ve birbirimizle sık sık

yazışmayız. Karşılaştığımız zaman, birbirimize karşı, dalgın ya da ilgisiz olabiliriz. Ama aramızda bir söz etmeniz yeter. Bir söz yeter, bir tümce: çocukluğumuz döneminde, sonsuz denecek kadar çok dinlenmiş ve yinelenmiş o çok eski tümcelerden bir teki. "Bergamo'ya kıra çıkalım diye gelmedik" ya da "Sülfürik asit ne kokar" demek yeter bizim için; bir anda, bu tümcelere, bu sözcüklere kopmaz biçimde bağlanmış olan eski ilişkilerimize, çocukluk ve gençlik günlerimize dönüveririz. Bu tümcelerden ya da sözcüklerden biri, bir mağaranın karanlığında, milyonlarca kişi arasında, biz kardeşleri birbirine tanıtabilirdi. Bu tümceler bizim Latincemiz, geçmiş günlerimizin sözlüğüdür, Mısırlıların ya da Asur-Babillilerin hiyeroglifi gibidir, varlığı ortadan kalkmış olmakla birlikte, azgın sulardan, zamanın aşındırmasından kurtulmuş, yaşamını sürdüren bir yaşamsal çekirdeğin kanıtı gibi. Bu tümceler, aile birliğimizin temelidir, biz dünyada olduğumuz sürece var olacak dünyanın ayrı ayrı noktalarında yeniden yaratılıp dirileceklerdir; içimizden biri, "Saygıdeğer Lipmann Beyefendi" demeyegörsün, kulağımızda hemen babamın sabırsız sesi gürleyecektir: "Kesin artık şu masalı! Kim bilir kaç kez dinlemişimdir!"

Babamın ataları ve ailesi olan bu bankerler soyundan nasıl olmuş da babamla kardeşi Cesare gibi, her türlü ticaret kavramından tümüyle yoksun insanlar çıkmış bilmem. Babam ömrünü bilimsel araştırmayla tüketti; ona para getirmeyen bir tutkuyla karşıladığı para kavramı, görülmedik derecede belirsiz ve karmaşıktı; bunun içindir ki parayla işi olması gerektiğinde her zaman kaybederdi ya da en azından, kaybetmesi gerekirmiş gibi davranırdı ve eğer işler yolunda gider de para

kaybetmezse bu sadece bir rastlantıydı. Ömrü boyunca er geç bir gün gelip kendini sokakta buluvermek kaygısıyla yaşadı; bu, mantıkdışı bir kaygıydı ve onda başka huysuzluklar ve karamsarlıklarla birlikte yer etmişti. Çocuklarının başarısı ve talihi konusundaki karamsarlık gibi; bu kaygı da onda, kayalıklar ve dağlar üzerine yığılmış sıkıcı, kapkara bir bulut kümesi gibi yer etmişti, ama gene de ruhunun derinliklerinde, paraya karşı beslediği o değişmez, mutlak, gizli ilgisizliği etkilemiyordu. Elli liretten söz ederken "epey bir para" diyordu, daha doğrusu, onun deyimiyle, elli frank derken. Çünkü onun para birimi liret değil, franktı. Akşam odaları birer birer dolaşır, ışıkları yanık bırakmışsak bize bağırır çağırırdı; ama sonra da bakardın ya alıp sattığı hisse senetlerinden ya da çalışmalarını bir karşılık istemeye gerek görmeden bıraktığı yayınevlerinden milyonlar yitirirdi de neredeyse ayırdına bile varmamış olurdu.

Floransa'dan sonra, annemle babam gidip Sardinya Adası'na yerleşmişler, çünkü babam Sassari Üniversitesi'ne atanmış ve birkaç yıl orada yaşamışlar. Sonra da Palermo'ya geçmişler, ben orada doğmuşum: beş kardeşin sonuncusu. Babam, Carso'da, hekim subay olarak savaşa gitmiş. Sonunda da gelip Torino'ya yerleşmişiz.

Torino'daki ilk yıllar, annem için pek zor yıllar oldu; Birinci Dünya Savaşı henüz bitmişti; savaş sonrası dönemi yaşanıyordu, yiyecek pahalıydı, paramız kıttı. Torino soğuk oluyor, annem de soğuktan yakınıyordu ve babamın biz gelmeden önce, kimseye danışmadan bulduğu ev, rutubetli ve karanlıktı. Annem, babamın söylediğine göre, Palermo'da da yakınıyormuş, Sassari'de de yakınıyormuş; her zaman

homurdanacak bir şeyler bulurmuş. Şimdi de Palermo'dan ya da Sassari'den yeryüzü cennetleriymiş gibi söz ediyordu. Sassari'de olsun, Palermo'da olsun, pek çok kimseyle dost olmuştu ama hiçbirine yazmıyordu, çünkü uzaktaki kişilerle ilişki kurmak elinden gelmezdi. Güneş içinde güzel evleri, rahat ve kolay bir yaşamı, pek becerikli hizmetçileri olmuştu; Torino'da ilk zamanlar hizmetçi bulamamıştı bir türlü. Sonunda bir gün, bilmem nasıl, Natalina evimizin kapısını çalıncaya değin ve otuz yıl kaldı bizimle.

Gerçekte, homurdansa ve yakınsa bile annem Sassari'de de, Palermo'da da çok mutlu olmuş; çünkü hafif bir yaradılışı vardı, nereye gitse seveceği ve sevileceği kişiler buluyor, nereye gitse çevresinde bulduğu şeylerle eğlenmeyi ve mutlu olmayı başarıyordu. Torino'daki o ilk yıllarda da mutluydu, pek çetin olmasa da rahatsız yıllardı bunlar ve babamın huysuzluklarından, soğuktan, başka yerlere duyduğu özlemden, büyümekte olan ve kitap gereksinmesi artan, palto isteyen, ayakkabı isteyen çocuklarından ve yeterli para olmamasından dolayı sık sık ağladığı yıllar. Gene de mutluydu, çünkü ağlaması kesilir kesilmez son derece neşeleniyor, evin içinde gırtlağını patlatırcasına şarkı söylüyordu: *Lohengrin*'i, *Karlar İçinde Yitmiş Ova*'yı ve *Don Carlos Tadrid*'ı. Sonradan da o yılları anımsadığı zaman, henüz çocuklarının evde olduğu, parası olmadığı, taşınmaz hisse senetlerinin hep düştüğü ve evin rutubetli ve karanlık olduğu o yılları, gene de son derece güzel, pek mutlu yıllar olarak anımsardı. Sonraları, bu dönemi belirtmek için, "Pastrengo Sokağı zamanında," derdi: Pastrengo Sokağı, o sıralar oturduğumuz sokaktı.

Pastrengo Sokağı'ndaki ev, çok büyüktü. On-on iki odası, bir avlusu, bir bahçesi ve bahçeye bakan camlı bir verandası vardı; ama çok karanlıktı ve kuşkusuz rutubetliydi, çünkü o kış, helada iki-üç mantar bitmişti. Bu mantarlar, ailede çok konuşulmuştu. O dönemde konuğumuz olan babaanneme, mantarları pişirip yiyeceğimizi söylemişler; babaannem de, ne derece inanmasa da ürkmüş ve canı sıkılmış; diyordu ki: "Bu evde her şey kerhanelik zaten."

Ben o sıralar, küçücük bir kızdım ve üç yaşında ayrılmış olduğum, doğduğum kent Palermo'yu belli belirsiz anımsıyordum. Gene de sanki ben de annem ve ablam gibi, Palermo'nun, denize girmek için gittiğimiz Mondello Plajı'ın da, annemin arkadaşı olan Bayan Messina diye birinin de, ablamın arkadaşı olan ve benim bebeğim Olga'dan ayırt etmek için "canlı Olga" dediğim, Olga adında bir kızın da özlemini çekiyordum; bu kızı ne zaman plajda görsek, "Canlı Olga'dan utanıyorum," dermişim. Bunlar Palermo'daki ve Mondello'daki insanlardı. İçim özlemle ya da sözde bir özlemle yanarak, ömrümün ilk şiirini yazdım, sadece iki dizelik bir şiir:

Palermino, Palermino,
Yanında hiç kalır Torino.

Bu şiir evde, çok erken açığa çıkmış bir şiirsel yetenek olarak karşılandı ve ben de, bunca başarıdan yüreklenerek hemen son derece kısa iki şiir daha düzdüm, ağabeylerimden işittiğim dağlara ilişkin:

Yaşasın Grivola,
Eğer devrilecek olursa.
Yaşasın Mont Blanc
Eğer yorgunsan.

Zaten evimizde şiir yazma alışkanlığı pek yaygındı. Mario Ağabeyim bir defasında Mondello'da onunla oynayan, ama hiç sevip katlanamadığı Tosi adındaki çocuklar için bir şiir düzmüştü:

Ve geldiğinde Bay Tosiler,
Hepten can sıkar; hepten sevimsizler.

Ama en ünlüsü ve en güzeli, Alberto Ağabeyim'in on-on bir yaşlarında yazdığı ve hiçbir gerçek olguya bağlı olmayan, hiçten yaratılmış, katıksız bir şiirsel esinin meyvesi sayılacak şiirdi:

Yaşlı kız,
Memesi yok
Bir çocuk yapmış
Sevimli pek çok.

Evimizde, *Jorio'nun Kızı* okunurdu. Ama en çok da, akşamları masanın başında, annemin bildiği ve bize öğrettiği bir şiir okunurdu. Çocukluğunda duyduğu, Po Ovası'ndaki bir sel felaketinden kurtulanlar onuruna yazılmış bir şiir:

Günler var ki titremekteydi herkes!
Ve yaşlılar: "Azize Meryem, dalgalar," diyordu
"Saatten saate büyüyor
Dikkatli olun çocuklar; eşyayı alın gidin!"
Ama nasıl olur, onları yalnız bırakmak, zavallı iyi ihtiyarcıkları!
Babacık istemiyordu; çünkü babacık yiğittir ve gençtir,
ve inanmıyordu
Bu korkunç şeyin olacağına

Daha o akşam demişti ki anneye: "Rosa,
Yatır çocukları ve sen de bak uyumana.
Po sakin, yatan bir dev gibi
Tanrı'nın ona kazdığı, büyük toprak yatağında.
Git uyu, benimki gibi güvenilir ruhlar nasılsa
Gözlüyorlar suları: bunca güçlü omuzlar
Şu zavallı vadiyi savunmaya hazır bekliyorlar."

Annem, gerisini unutmuştu ve sanırım bu başlangıcı bile pek doğru anımsamıyordu çünkü örneğin *"Babacık yiğittir ve gençtir"* derken, dize hiçbir ölçüye uymadan uzuyordu. Ama belleğinin bu aldatmasını, şu sözlerin üzerine basa basa unutturmayı biliyordu.

Bunca güçlü omuzlar
Şu zavallı vadiyi savunmaya hazır bekliyorlar.

Babam bu şiire dayanamıyor, bizim annemle birlikte okuduğumuzu duyduğu zaman kızıyor, "tiyatro" yaptığımızı, ciddi şeylerle uğraşmayı beceremediğimizi söylüyordu.

Hemen hemen her akşam, Terni ile, en büyüğümüz olan, o yıl Politeknik'e giden Gino Ağabeyim'in kimi arkadaşları bize gelirlerdi. Masanın çevresine toplanılır, şiirler okunur, şarkılar söylenirdi.

"Bendeniz Don Carlos Tadrid
Görmedi benim gibi öğrenci Madrid!" diye şarkı söylerdi annem ve çalışma odasında kitap okuyan babam, ikide bir, kuşkulu bir hava, çatık kaşlar, elinde pipoyla yemek odasının kapısında belirirdi.

"Hep öyle basit şeyler söylersin! Hep tiyatroculuk yaparsın!"

Babamın katlanabildikleri, bilimsel konular, politika ve "Fakülte"de olan kimi yer değiştirmelerdi; kimi profesörler Torino'ya çağrıldığında haksızlık olmuş, çünkü ona göre "aptalın teki"ymiş ya da bir başkası Torino'ya çağrılmadığında haksızlık olmuş, çünkü "pek değerli bir kişiymiş". Bilimsel konularda ve "Fakülte"de olan biten konusunda hiçbirimiz onu izleyebilecek derecede bilgi sahibi değildik; ama o, sofrada her gün anneme "Fakülte"deki durum konusunda olsun, neler olup bittiği konusunda olsun, laboratuvarından, cam altına koyduğu kimi doku kültürlerinden bilgi verir ve annem dalgın görünürse çok kızardı. Babam sofrada çok yemek yerdi ama öyle telaşla yerdi ki hiçbir şey yememiş sanırdınız çünkü tabağı ansızın boşalıverirdi; az yediğine inanmış, bu inancını anneme de geçirmişti, annem ona her zaman yemesi için ısrar ederdi. O ise anneme kızardı, onun çok yediğini düşünürdü çünkü.

"Çok yeme! Miden ağrıyacak!"

"Yolma parmaklarını," diye arada sırada kükrerdi.

Gerçekten de annemin ta çocukluğundan beri, tırnak etlerini yolmak gibi kötü bir alışkanlığı vardı; dolama çıkmış da, sonra parmak derileri soyulmuş lisedeyken, ondan kalma bir alışkanlık işte.

Hepimiz de, babama göre çok yiyorduk ve midemiz ağrıyacaktı. Hoşuna gitmeyen yemekler için, "dokunur", "mideye oturur", "sindirilmesi güç" derdi; sevdiği yemekler için de, "iyi gelir" derdi, "mide sularını harekete geçirir", "sindirimi kolaylaştırır"

Hoşuna gitmeyen bir yemek sofraya konacak olsa köpürürdü: "Niçin eti böyle pişirirsiniz! Hoşlanmadığımı biliyorsunuz!" Hoşuna giden bir yemek, sadece onun için yapıla-

cak olsa gene kızardı: "Özel şeyler istemiyorum. Bana özel şeyler yapmayın!"

"Ben her şeyi yerim," derdi.

"Ben sizler gibi güç beğenir değilim. Yemiş olmak yeter bana."

"Her zaman yemekten konuşulmaz! Basitliktir," diye gürlerdi aramızda herhangi bir yemekten konuştuğumuzu duyacak olsa. Annem, ne zaman sofraya peynir gelse hiç şaşmaz, hep, "Aman ben peyniri pek severim," derdi; babam da hep derdi ki: "Ne kadar da sıkıcısın! Hep aynı şeyleri yinelemekten öte bir şey yapmazsın!"

Babam olgun meyveyi çok severdi; bunun için de biraz geçkince bir armut düşse payımıza, ona verirdik, "Ah, çürümüş armutlarınızı vermeyin bana! Sizi eşekler!" derdi evin her yanında yankılanan bir kahkaha koyvererek ve armudu iki lokmada yer bitirirdi.

Ceviz ayıklarken derdi ki: "Ceviz, iyidir. Mide sularını harekete geçirir."

Annem de: "Sen de sıkıcısın," derdi ona. "Sen de hep aynı şeyleri söylüyorsun."

O zaman babam alınırdı, "Eşeğe bak," derdi. "Bana sıkıcı olduğumu söylüyor! Sen de eşeğin tekisin!"

Politikaya gelince, evimizde pek acımasız tartışmalar olurdu, öfke patlamalarıyla, havaya fırlatılan peçetelerle ve evi sarsacak kadar hızlı çarpılan kapılarla sonlanırdı bunlar. Faşizmin ilk yıllarıydı. Neden böylesine acımasızca tartışırlardı babamla ağabeylerim, açıklamasını bulamıyorum, çünkü tümü de faşizme karşıydı; yakın bir geçmişte bu soruyu kardeşlerime sordumsa da hiçbiri beni aydınlatamadı. Ama onlar da tüm bu acımasız kavgaları anımsıyorlardı. Sanıyorum

Mario Ağabeyim, salt annemle babama karşı çıkmak inadından, bir bakıma Mussolini'yi savunuyordu ve bu da elbette ki babamı çileden çıkartıyordu; zaten o, Mario Ağabeyim'le her zaman ve her konuda tartışırdı, çünkü onu her zaman kendininkine karşıt görüşte bulurdu.

Turati için babam, saf biri olduğunu söylerdi ve saflığın bir kusur olduğunu bilmeyen annem, başıyla onaylar, içini çeker ve "Zavallı Filippetciğim," derdi. O dönemde bir kez, Turati, Torino'dan geçiyormuş, evimize geldi, onu bizim salonda dururken anımsıyorum, ayı gibi kocaman, kır sakalı çember kesilmişti. Onu iki kez gördüm: bir o zaman, bir de daha sonra, İtalya'dan kaçmak zorunda kaldığında bir hafta bizim evimizde gizlendiği zaman. Ne var ki o gün, bizim salonda söylediklerinden tek bir sözcük bile anımsamıyorum; bağırıp çağırma ve büyük bir tartışma anımsıyorum, hepsi o.

Babam eve her zaman öfke içinde dönüyordu, çünkü sokakta kara gömlekliler takımına rastlamış ya da Fakülte'de tanıdıkları arasında yeni faşistler bulmuş oluyordu. Sofraya otururken homurdandı: "Maskaralar! Haydutlar! Maskara herifler!" diye; peçetesine, tabağına, bardağına vurur, hırsından soluk soluğa kalırdı. Eve gelirken birlikte yürüdüğü tanıdıklarına, sokakta yüksek sesle söylerdi düşündüklerini; onlar da ürkek ürkek çevreye göz atarlardı. Evde babam, "Pis korkaklar! Zenciler!" diye kükrerdi tanıdıklarının nasıl korktuğunu anlatırken ve öyle sanıyorum ki, onları ürkütmekten zevk alır, eğlenir, sokakta onlarla birlikteyken, inadına yüksek sesle konuşurdu; biraz eğleniyordu, biraz da sesini ayarlamasını bilmiyordu, çünkü fısıldadığını sandığı zaman bile gümbür gümbür öterdi sesi.

Ayarlamasını bilemediği ses tonu konusunda annemle Terni'nin anlattıklarına göre bir gün, profesörlerin bir töreninde, hepsi de üniversite salonunda toplanmışken, annem babama alçak sesle, birkaç adım ötelerinde bulunan birinin adını sormuş. Babam, "Kim mi," diye öylesine yüksek sesle gürlemiş ki, herkes dönüp bakmış. "Kim mi, söyleyeyim sana kim olduğunu! Budalanın tekidir!"

Babam genellikle fıkralara dayanamazdı, bizimkilere de, anneminkilere de: fıkralara bizim evde "şakacıklar" denir ve biz dinlerken de, anlatırken de pek büyük keyif alırdık bunlardan. Ama babam çok kızardı. Şakacıklardan sadece faşistlere karşı olanlara katlanabiliyordu o; sonra gene kendi döneminden kalma, onunla annemin bildiği şakacıklar vardı ki kimi zaman, akşamleyin, Lopezlerle, onların da zamanında bildikleri bu şakacıkları anımsarlardı birlikte. Bu şakacıklardan kimileri ona pek açık saçık gelirdi, oysa ki sanıyorum son derece zararsız şeylerdi gerçekte ve biz de oradaysak, fısıltıyla anlatmak isterdi. O zaman sesi, gürültülü bir homurtuya dönerdi, biz de söylediği sözleri pekâlâ seçebilirdik: bunların arasında da, bu on dokuzuncu yüzyıl şakacıklarında her zaman geçen ve babamın fısıldamaya çabalayarak, ötekilerden daha yüksek sesle, özel bir hınzırlık ve zevkle söylediği, "yosma" sözcüğü vardı.

Babam hep sabahın dördünde kalkardı. Uyanır uyanmaz ilk işi gidip "ekşimik" tutmuş mu, tutmamış mı diye bakmak olurdu. Ekşimik, yapımını Sardinya'da çobanlardan öğrendiği ekşitilmiş süttü. O yıllarda yoğurt henüz moda olmamıştı ve şimdiki gibi, sütçülerde ve bakkalda satılmazdı. Babam, daha birçok şeyde olduğu gibi, yoğurt yemekte

de bir öncü olmuştu. O dönemde kış sporları modası da yoktu henüz; babamsa Torino'da, belki de bu sporları yapan tek kişiydi. Biraz kar yağmaya görsün, cumartesi akşamından kayaklarını omuzladığı gibi Clavieres'e giderdi. O dönemde henüz ne Sestrieres kayak merkezi vardı, ne de Cervinia'daki oteller. Babam genellikle, Clavieres'in yukarısında, "Mautino'nun Kulübesi" denen bir barınakta uyurdu. Ara sıra da ağabeylerimi ya da onun gibi dağa tutkun kimi yardımcılarını peşinden sürüklediği olurdu. "Skiler" derdi kayaklarına. Gençliğinde Norveç'e gittiği bir dönemde öğrenmişti kayak yapmayı. Pazar akşamı döndüğünde, gene de hep, karın hiç de iyi olmadığını söylerdi. Kar, ona göre ya çok sulu ya da fazla kuruydu. Hiçbir zaman gerektiği gibi tutmayan ekşimik örneği: ona her zaman ya fazlasıyla sulu ya da aşırı yoğun gelirdi.

Koridorda gürlerdi: "Lidia! Ekşimik tutmamış!" diye. Ekşimik, bir çorba kâsesinin içine konulup üstü bir tabakla örtülerek bir zamanlar annemin kullandığı, somon balığı rengi, eski atkıya sarılıp mutfakta bekletilirdi. Kimi zaman hiç "tutmamış" olurdu, o zaman atılması gerekirdi: içinde mermer beyazı topakların yüzdüğü yeşil bir sudan öte bir şey görülmezdi. Ekşimik son derece nazlı bir şeydi ve tutmaması için ufacık bir neden yeterliydi: onu saran atkının biraz gevşemiş olması, biraz hava sızdırması. Bugün de "tutmamış" "Hep senin Natalinan yüzünden!" diye babam, ta koridordan henüz yarı uykuda olan ve ona yataktan, anlaşılmaz sözcüklerle karşılık veren anneme bas bas bağırırdı. Yazlığa giderken, "ekşimik mayası"nı götürmeyi unutmamamız gerekirdi ki bu, güzelce sarılmış ve iple bağlanmış bir küçük tasta dururdu. "Nerede maya? Mayayı aldınız

mı?" diye babam trende, sırt çantasını tersyüz ederken sorardı. "Yok! Burada yok işte," diye bağırırdı; kimi zaman maya gerçekten de unutulmuş olurdu ve bira mayasıyla, yoktan var edilmesi gerekirdi.

Babam sabahları soğuk suyla duş alırdı. Suyun altında, uzun bir kükremeye benzeyen bir uluma koyverirdi; sonra giyinir ve içine kaşık kaşık şeker attığı o buz gibi ekşimikten fincan fincan içerdi. Daha sokaklar yarı karanlıkken ve hemen hemen boşken dışarı; Torino şafaklarının o sisine, o soğuğuna çıkardı. Başında neredeyse alnına siperlik gibi inen geniş bir Bask beresi, sırtında bol cepli ve bol deri düğmeli, uzun, bol bir yağmurluk; elleri arkada kavuşturulmuş, ağzında pipo, bir omzu ötekinden yukarıda, azıcık çarpık o yürüyüşüyle; sokaklarda henüz hemen hemen kimsecikler yokken dolaşırdı, ama olan birkaç kişiye de babam, başı önünde, homurdanarak yürürken yanlarından geçtiği sırada çarpmayı başarırdı.

O saatte, laboratuvarında kimse olmazdı, ama kimse, belki yalnızca ayak işlerine bakan Conti hariç. Kısacık boyu, sessizliği, uysallığıyla, sırtında kurşuni gömleğiyle Conti, babamı çok seven ve babamın da çok sevdiği bir adamcağızdı. Bir dolap onarılması, bir elektrik düğmesi değiştirilmesi ya da bavulların taşınması gerektiğinde ara sıra evimize gelen biriydi. Conti, laboratuvarda yaşaya yaşaya, anatomiyi öğrenmişti; sınavlar yapıldığında çocuklara kopya verir, fısıldar, babam da çileden çıkardı; ama sonra da evde, Conti'nin anatomi dersini öğrencilerden daha iyi bildiğini anlatırdı anneme. Laboratuvarda babam sırtına Conti'ninkinin eşi bir kurşuni gömlek geçirir ve evin koridorlarında haykırdığı gibi haykırarak gezerdi.

"Bendeniz Don Carlos Tadrid

Görmedi benim gibi öğrenci Madrid" diye avaz avaz şarkı söylerdi annem, yataktan kalkıp hâlâ sırılsıklam saçlarını tararken; o da, babam gibi soğuk suyla duş alırdı; onun da, babamın da pürtük pürtük eldivenleri vardı ki duştan sonra, ısınmak için bunlarla bedenlerini ovarlardı. "Dondum," derdi annem, ama neşeyle, çünkü soğuk suyu çok severdi; "hâlâ donuyorum! Hava ne soğuk!" Bornozuna sımsıkı sarınıp, elinde kahve fincanı, bahçeye çıkardı bir tur atmaya. Kardeşlerimin tümü de okulda olur, bu saatte eve biraz sessizlik çökerdi. Annem şarkı söyler ve ıslak saçlarını sabah havasında savururdu. Sonra ütü odasına, Natalina ve Rina Kadın ile çene çalmaya giderdi.

Ütü odasının bir adı da "dolap odası"ydı. Dikiş makinesi oradaydı ve Rina Kadın orada oturur, makineyle dikiş dikerdi. Bu Rina bir tür gündelikçi terziydi; ama sadece paltolarımızı tersyüz etmeye ve çoraplarımıza yama vurmaya yararlardı. Elbise dikmezdi. Bizde olmadığı zaman Lopezlerde olurdu; Frances'le annemin arasında, top gibi elden ele gezerdi. Ufacık tefecik bir kadıncağızdı, bir tür cüce. Anneme "bayan anne" derdi ve koridorda babamla karşılaştığı zaman fare gibi sıvışırdı çünkü babam ona katlanamıyordu.

"Rina Kadın! Bugün de burada Rina Kadın," diye parlardı babam. Ona katlanamıyorum! Dedikoducunun teki! Üstelik hiçbir işe de yaramıyor!"

"Ama onu Lopezler de çağırıyor," diyerek annem kendini haklı çıkarmaya çabalardı.

Rina Kadın, değişken huyluydu. Bir süre uğramadıktan sonra bize geldiği zaman, pek sevecen davranır bin bir işe gönüllü olurdu: tüm şiltelerimizi ve yastıklarımızı elden ge-

çirmeyi, perdeleri yıkamayı ve Frances'in evinde görmüş olduğu gibi, halılardaki lekeleri kahve telvesiyle çıkarmayı önerirdi. Ne var ki bundan hemen usanırdı; suratını asar, daha önceden gezmeye götüreceğine, karamela alacağına söz verdiği için çevresinde dolanan beni ve Lucio'yu azarlardı. Frances'in küçük oğlu Lucio, hemen hemen her gün bizimle oynamaya gelirdi. "Rahat bırakın beni! İşim var!" derdi Rina Kadın asık suratla, bir yandan makinede dikerken Natalina ile kavga ederdi.

Rina Kadın'ın kimseye haber vermeden ortalıkta gözükmediği sabah annem, "Şu Rina haini," derdi, nereye savuştuğu bilinmezdi, çünkü Frances de görmemiş olurdu onu. Gene onun girişimiyle, içi boşaltılmış şilteler ve yastıklar ortalıkta kalakalırdı, yün topakları da "dolap odasına" yığılırdı. "Şu Rina haini! Bir daha hiç getirtmeyeceğim onu!" Rina Kadın birkaç hafta sonra, güleç yüzle, pek sevecen, yeni yeni tasarılar ve vaatlerle çıkagelirdi. Ve annem de onun kabahatlerini hemen unutup dolap odasına gider, bez terlikli minicik cüce ayağıyla pedala vura vura hızla makinede dikiş diken Rina Kadın'ın gevezeliklerini dinlerdi.

"Natalina Kadın," derdi annem, "11. Lui'ye benziyor tıpkı." Ufak tefek, narin, uzun suratlı, saçları kimi zaman dümdüz taranmış, kimi zaman da maşayla kıvrılmış bir kadındı. Annem onun sabahleyin, boynunda bir atkı, elinde kovayla süpürge, surat bir karış, yatak odasına girdiğini görünce, "Benim 11. Luim," derdi. Natalina Kadın, eril ve dişil adılları birbirine karıştırırdı. "Bayan bu sabah pardösüsüz çıkmış." "Kim o bayan?" "Bay Mario. O baya söylemeliyim." "Kim?" "Ona. O baya, Bayan Fidia'ya," derdi Natalina, gocunup kovayı hışımla yere vurarak.

Annem arkadaşlarıyla konuştuğu zaman, Natalina'dan söz ederken, onun "yıldırım gibi" olduğunu söylerdi, çünkü ev işlerini olağanüstü bir hızla yapıyordu; "deprem gibiydi" çünkü hepsini şiddetle ve gürültüyle yapıyordu. Dayak yemiş bir köpeği andırırdı çünkü çocukluğu mutsuz geçmişti; yetimdi, yetimhanelerde ve bakımevlerinde, sonra da ona acıyan efendilerin emrinde büyümüştü. Başını birkaç gün ağrıtacak kadar şiddetle tokatladıklarını anlattığı efendilerini gene de biraz hüzünle anardı. Noel'de onlara cafcaflı, yaldızlı kartlar yazardı. Ara sıra armağanlar da gönderirdi. Eli açık, para harcamak konusunda gönlü pek zengin ve her zaman, pazar günü birlikte çıktığı kız arkadaşlarına borç vermeye hazır olduğundan, cebinde beş kuruş parası bulunmazdı. Bu dayak yemiş köpek görünümünü hep korudu; gene de hırsını bizlerden, özellikle de annemden alırdı, alaycı, dediği dedik ve inatçıydı. Pek sevdiği ve tarafından pek de sevildiği annemle, fırtınalı, alaycı ve hiç de köle-efendi ilişkisine benzemeyen bir karşılıklı ilişkiyi sürdürürlerdi. İyi ki annem bir hanımefendiydi, yoksa nasıl kazanırdı yaşamını? "O bey gibi beş para etmez, işe yaramaz biri," diyordu anneme. "Kimmiş o bey?" "O, yani siz, siz!"

Evde hep, babam şimdi kızıp parlayıverecek karabasanıyla yaşardık, öfke nöbetleri ansızın patlak verirdi, çoğu zaman da küçücük nedenlerle, bulunmayan bir çift pabuç, yeri değişmiş bir kitap, patlamış bir ampul, yemek saatindeki hafif bir gecikme ya da fazla pişmiş bir yemek yüzünden. Bir de Alberto ve Mario ağabeylerim arasında kavga çıkacak karabasanıyla yaşıyorduk, o kavgalar da ansızın patlak verirdi, birden odalarından devrilen sandalyelerin, sarsılan

duvarların gürültüsü, ardından da vahşi, yürek paralayıcı haykırışlar yükselirdi. Alberto ile Mario artık iriyarı, son derece güçlü delikanlılar olmuşlardı ki yumruklaşmaya başlayınca birbirlerinin canını fena yakıyor, neredeyse kan revan içinde kalıyorlardı, dudakları patlıyor, üstleri başları paramparça oluyordu. Annem, korkusundan, r'leri yuvarlayarak, "Birrbirrlerrini öldürrüyorrlarr," diye bağırırdı. "Beppino yetiş, birrbirrlerrini öldürrüyorrlarr," diye haykırarak babamı çağırırdı.

Babam, her yaptığı işte olduğu gibi, şiddet kullanarak araya girerdi. Birbirine yumrukla girişen o ikisinin arasına atılır, ikisine de tokat yağdırırdı. Ben küçüktüm; birbiriyle kıyasıya dövüşen bu üç erkeği dehşetle anımsıyorum. Alberto ile Mario'nun birbirine böylesine kıyasıya girişmesinin nedeni de, sudan bahanelerle olurdu, babamın öfke patlamalarının nedenleri gibi: bulunamamış bir kitap, bir boyun bağı, banyoya kimin önce gireceğinin seçilmesi... Alberto'nun okula başı sarılı gittiği bir gün, öğretmenlerden biri ona ne olduğunu sormuş. O da ayağa kalkmış ve demiş ki: "Kardeşim ve ben banyo yapmak istemiştik de."

Mario içlerinde daha iriyarı ve daha güçlü olanıydı. Demir gibi sert elleri vardı ve öfkelendiği zaman sinirleri öylesine boşanıyordu ki, kasları, kas kirişleri, çenesi geriliyordu. Küçükken biraz çıtkırıldımmış da babam onu güçlendirmek için dağda yürüyüşe götürürmüş; hepimize yaptığı gibi. Mario'da dağa karşı belli belirsiz bir tiksinti uyanmıştı ve babamın baskısından kurtulur kurtulmaz dağa gitmekten tümden vazgeçti. Ama o yıllarda henüz gitmek zorundaydı. Öfkesi ara sıra da nesnelere yönelirdi; kimi zaman bakıyorduk, kızdığı Alberto değil de, ellerinin isteğine boyun

eğmeyen bir nesneydi. Cumartesi öğleden sonra, kayaklarını almaya bodruma inerdi ve onları ararken, sessiz bir öfkeye kapılırdı, ya bulamadığı ya da ne kadar çekerse çeksin tokaları açılmadığı için. Bu öfkesinde elbette ki, Alberto'nun da, babamın da payı vardı, o anda uzakta olsalar da; Alberto kendi işine baktığı için; babam da onu dağa götürmekte direttiği, dağdan nefret ettiği halde onu eski kayaklar ve paslanmış tokalar kullanmaya zorladığı için. Kimi zaman kayak ayakkabılarını dener, bir türlü geçiremezdi ayağına. O bodrumda, tek başına, ortalığı birbirine katardı ve biz, yukarıdan büyük bir patırtı duyardık. Evdeki tüm kayakları, kayak tokalarını, pabuçları, fok derilerini yere çarpar, ipleri kopartır, kutuların dibini patlatır, iskemleleri, duvarları, masa ayaklarını tekmelerdi. Onu bir gün salonda oturmuş, sakin sakin gazete okurken gördüğümü anımsıyorum; birden o sessiz öfke nöbetlerinden birine tutuldu, hırsla gazeteyi parçalamaya koyuldu. Dişlerini gıcırdatıyor, tepiniyor ve yırtıyordu gazeteyi. Bu kez ne Alberto'nun, ne babamın en ufak bir suçu vardı. Sadece, yakındaki bir kilisenin çanı çalıyordu ve bu ısrarlı çan sesi onun sinirlerini oynatmıştı.

Bir defasında sofrada, babam ona kızdı diye, üstelik öyle çok da değil, ekmek bıçağını kaptığı gibi elini çizmeye koyuldu. Oluk oluk kan fışkırdı; annemin korkusunu, bağırışlarını, gözyaşlarını anımsıyorum. Babam da korkmuştu, gazlı bez ve tentürdiyot elinde, bas bas bağırıyordu.

Alberto ile kavga ettikten ve yumruklaştıktan sonra Mario, birkaç gün, "surat asar" ya da evimizde kullanılan deyimle "ayda gezer"di. Sofraya sapsarı, gözkapakları şişmiş, gözleri iyice ufalmış bir halde otururdu; Mario'nun gözleri Çinlilerinki gibi hep ufak, dar ve çekikti; ama bu "ayda gez-

diği" günler, görünmez iki yarığa dönüşürlerdi sanki. Tek söz çıkmazdı ağzından. Genellikle surat etmesinin nedeni, evimizde ona karşı hep Alberto'ya hak verildiğine inanması, bir de kendini, babamın tokat atma hakkına sahip olamayacağı kadar büyümüş görmesiydi. "Şu Mario'nun suratını gördün mü? Nasıl ayda geziyor, gördün mü?" derdi babam anneme, o odadan çıkar çıkmaz. "Nesi var ki bu herifin? Ağzımı bile açmadım ki! Eşek işte!"

Sonra bir sabah, Mario'nun ayda gezerliği geçmiş olurdu. Salona girer, koltuğa oturur, gözleri yarı kapalı, dalgın dalgın gülümseyerek yanağını okşardı. Başlardı söylenmeye: "Elmanın kabuğunun solucanı." Bir küçük şakaydı bu ve çok hoşuna giderdi, bıkıp usanmadan yinelerdi. "Elmanın kabuğunun solucanı. Kavunun keleğinin kulağı. Milonun kilosunun ibiği." "Mario!" diye haykırırdı babam. "Saçmalama!"

Babam çıkar çıkmaz Mario gene başlardı: "Elmanın kabuğunun solucanı." Salonda, annemle ve can dostu Terni ile çene çalmaya başlardı sonra. "Mario iyi olduğu zaman, ne kadar da cana yakın," derdi annem. "Nasıl da sevimli! Silvio'ya benziyor."

Bu Silvio, annemin, canına kıymış olan kardeşiydi. Ölümünü bizim evde, bir giz perdesi kuşatırdı; ben şimdi onun kendini öldürdüğünü biliyorum da nedenini pek bilmiyorum. Öyle sanıyorum ki Silvio'nun çevresini o giz perdesiyle kuşatan, özellikle babamdı, çünkü ailemizde bir canına kıyma olayının geçtiğini bilmemizi istemiyordu ve belki, benim bilmediğim başka nedenleri de vardı. Anneme gelince, o, Silvio'dan hep neşeyle söz ederdi; çünkü annem yaradılıştan öylesine hafifti ki; her şeyi öylesine hafif, öylesine iyi yönünden alırdı ki, her şeyin ve herkesin hep iyi yönünü ve

güzel yanını ortaya çıkartır, kötüyü ve acıyı gölgede bırakırdı ve ancak ara sıra, bu anıları, o da kısa bir iç çekişiyle geçiştirirdi.

Bu Silvio, müzisyen ve edebiyatçıymış. Paul Verlaine'in birkaç şiirini bestelemiş: *Les Feuilles Mortes*[1] ve daha birkaçını. Çalmasını pek bilmez, iyi de çalamaz, bestelerini piyanoda tek parmakla eşlik ederek mırıldanırmış ve bir yandan da anneme dermiş ki: "Dinlesene aptal, dinle bak ne güzel bu." "Böylesine kötü çaldığı ve pek zayıf bir sesle söylediği halde, onu dinlemek gene de son derece zevkliydi," derdi annem. Silvio pek şıkmış, çok özenle giyinirmiş; pantolonu ille de iyi ütülenmiş, çizgisi dümdüz olacakmış; fildişi saplı güzel bir bastonu varmış ve Milano'da elinde baston, başında hasır şapkayla çıkar, arkadaşlarıyla buluşmaya, kahvelerde müzik tartışmaya gidermiş. Silvio, annemin anlattıklarında hep neşeli bir kişiydi ve bu yüzden, sonu bana anlaşılmaz geliyor. Annemin komodininin üzerinde onun, başında hasır şapkası ve yukarı kıvrılmış bıyıklarıyla soluk bir resmi dururdu, annemin yağmur altında, vualetli ve tüylü şapkasıyla Anna Kuliscioff'un yanında çekilmiş bir resmiyle birlikte.

Sonra da evde, Silvio'nun tamamlanmamış bir yapıtı vardı: *Peer Gynt*. Dolabın tepesinde, yukarıda, kurdeleyle bağlanmış birkaç büyük karton dosyada dururdu. "Nasıl da neşeliydi şu Silvio," derdi annem hep. "Nasıl da sevimliydi! Ve *Peer Gynt* değerli bir eserdi."

Annem her zaman, çocuklarından hiç olmazsa birinin, Silvio gibi besteci olmasını umuyordu; suya düşmüş bir umuttu bu çünkü hiçbirimizde müzik kulağı denen şeyden

1 Fr. Solmuş Yapraklar.

eser yoktu ve şarkı söylemeye kalkıştığımızda asla doğru söylemeyi beceremezdik. Gene de hepimiz şarkı söylemeyi denemek isterdik ve Paola, sabahleyin odasını toplarken, o acıklı kedi sesiyle opera parçaları ve annemden duyduğu şarkıları söylemeye çabalardı. Paola Ablam, ara sıra annemle konserlere gider, müziği sevdiğini böylece kanıtlamış olurdu, ama ağabeylerim gerçekte bunun tümüyle yapmacık bir davranış olduğunu ve müziğin, onun umurunda bile olmadığını söylerlerdi. Ben ve ağabeylerime gelince, deneme olarak konserlere götürüldüğümüzde hep uyuyakalmışızdır ve operaya götürüldüğümüzde de sonradan hep "sözlerin duyulmasına meydan bırakmayan şu müzik"ten yakınmışızdır. Bir keresinde annem beni *Madam Butterfly* operasına götürmüştü. Yanımda "Küçükler Gazetesi" vardı ve, opera boyunca, sahneden vuran hafif ışıkta sözcükleri görmeye çabalayarak ve patırtıyı duymamak için ellerimle kulaklarımı tıkayarak onu okumuştum.

Bununla birlikte, annem şarkı söylediği zaman hepimiz ağzımız bir karış açık onu dinlerdik. Bir keresinde biri Gino'ya, Wagner'in operalarını bilip bilmediğini sormuş. "Evet, elbette," demiş, "*Lohengrin*; annem söylerken dinlerim hep."

Babam, müziği sevmemekten öte, müzikten tiksinirdi; ister piyano olsun, ister akordeon, ister trompet, her türlü müzik aletinden tiksinirdi. Bir defasında, savaşın hemen ertesinde, onunla birlikte Roma'daydım, bir lokantada, içeri bir dilenci kadın girdi. Garson onu kovacak gibi oldu. Babam o garsona çok kızdı, haykırdı: "Şu zavallı kadını kovmaktan seni men ederim! Bırak kalsın!" Kadına sadaka verdi ve garson da gocunmuş ve öfkeli, kolunda peçetesiyle bir köşeye

çekildi. Bunun üzerine kadın, mantosunun içinden bir gitar çıkartıp çalmaya koyuldu. Babam, az sonra sabırsızlık belirtileri göstermeye başladı, her zaman sofrada gösterdiği sabırsızlık belirtileriydi bunlar: bardağın, ekmeğin, çatal bıçağın yerini değiştiriyor ve peçeteyi dizlerine vurup duruyordu. Kadın ise, elinde gitar, onu koruduğu için minnet duyduğu babama doğru eğilerek şarkı söylemeyi sürdürüyordu ve gitardan uzun, acıklı iniltiler yükseliyordu. Babam dayanamadı, patladı: "Yeter be şu müzik! Haydi yallah! Dayanamıyorum şu sese!" Ama beriki sürdürüyordu ve garson da, muzaffer bir edayla, çekildiği köşesinde kımıldamadan duruyor, olan biteni seyretmekle yetiniyordu.

Silvio'nun canına kıyması dışında, evimizde bir başka şey daha vardı ki sürekli olarak sözü edilen kişilerle ilgili olmasına karşılık, gene de belli belirsiz bir giz perdesiyle örtülüydü: o da Turati ile Kuliscioff'un evli olmadıkları halde, birlikte oturmasıydı. Bu gizlilikte de her şeyden önce babamın niyetini ve edep duygularını buluyorum ben, çünkü belki de anneme kalsaydı, tek başına o, böyle bir şeyi akıl etmezdi. Bize yalan söylemeleri, onların karı-koca olduğunu belirtmeleri daha kolay olurdu. Oysa ki hayır; bizden, en azından henüz çocuk yaşta olan benden gizleniyordu birlikte oturdukları; ben de onların adının hep bir arada geçtiğini duyduğum için, nedenini ve karı-koca mı, kardeş mi, nedirler diye soruyordum. Bana belirsiz yanıtlar veriliyordu. Sonra bir de, annemin çocukluk arkadaşı ve Kuliscioff'un kızı olan Andreina'nın nereden çıktığını ve adının niçin Costa olduğunu anlamıyordum; bir de, öleli çok olduğu halde, gene de sık sık bu insanlarla birlikte adı geçen Andrea Costa'nın bu konuyla ne ilgisi olduğunu...

Turati ile Kuliscioff, annemin anılarında her zaman vardılar. Ben de ikisinin hâlâ yaşadığını, Milano'da oturduklarını (belki birlikte, belki ayrı evlerde) ve hâlâ politikayla uğraştıklarını, faşizmle savaştıklarını biliyordum. Bununla birlikte bu ikisi hayalimde, annemin anılarında gene hep var olan başka kişilerle; annemin anne-babasıyla, Silvio Dayı'yla, Kaçık ve Barbison ile karışırlardı. Ya ölmüş ya da yaşıyorlarsa, son derece yaşlı kişilerdi bunlar, çünkü çok çok uzaklarda kalmış zamanlardan, çok eski serüvenlerden, annemin küçüklüğünden, "köpeğimin kardeşi kuçu" ve "sülfürik asit ne kokar" sözlerini duyduğu zamanlardan kalmışlardı; şimdi rastlanması ve dokunulmaları mümkün olmayan kişiler; rastlanabilseler ve dokunulabilseler bile, gene de benim onları düşündüğüm gibi olmayan, yaşıyor olsalar bile, onlarla birlikte ruhumda yaşayan ölülerin yakınlığının bulaştığı kişilerdi. Ölülerden, o ulaşılamaz ve hafif adımı almışlardı.

Annem ara sıra: "Ah, zavallı Lidia," diye iç geçirirdi. Böylece kendine acırdı, başındaki dertler yüzünden, parasızlığı yüzünden, her zaman dövüşen Alberto ile Mario yüzünden, babamın bağırıp çağırmaları yüzünden; okumaya hiç hevesi olmayan, hep futbol oynamaya giden Alberto yüzünden ve bizim huysuzluklarımız, Natalina'nın huysuzlukları yüzünden.

Benim de, ara sıra huysuzluk ettiğim olurdu ya da şımarırdım. Ama ben küçük bir kızdım ve benim huysuzluklarım, şımarıklıklarım, o zamanlar annemi pek sıkmazdı. "Batıyor, batıyor," diye başlardım sabah, annem beni giydirir ve sırtıma, tenime hışır hışır dokunan yün fanilaları geçirirken. "Ama bunlar iyi yün," derdi annem. "Neuberg yünü! Atmamı istemezsin, herhalde!"

Fanilalarımızı annem "Neuberg mağazası"ndan alırdı ve bir fanila Neuberg'den alınmışsa, herhalde iyi olması gerekiyordu, tene batması da olası değildi. Fanilalar Neuberg'den alınırdı; paltolar terzi Maccheroni'ye diktirilirdi; kışlık pabuçlarımıza gelince, onlarla babam ilgilenirdi ve "Bay Castagneri" adında, Saluzzo Caddesi'nde dükkânı bulunan bir ayakkabıcıya ısmarlanırdı.

Ben, Neuberg fanilasından dolayı hâlâ suratım asık, yemek odasına girerdim; annem de benim öyle asık suratlı, huysuz bir halde geldiğimi görünce derdi ki: "İşte Fırtına Maria da geldi!"

Annem soğuktan nefret ederdi ve bu yüzden, tüm o fanilaları Neuberg mağazasından alırdı. Soğuktan nefret eder, gene de her sabah, o buz gibi duşu alır, pek de hoşlanırdı bundan. Ama soğuk, kış günlerinin aman vermeyen, iliklere işleyen o soğuğu, işte oydu nefret ettiği. Durmadan, "Aman ne soğuk," der, kazakları birbiri üstüne giyer, yenlerini de ellerinin üzerine çekerdi. "Ne kadar soğuk var! Soğuğa dayanamıyorum ben!" Ve Neuberg fanilasını çekiştirerek kalçalarıma değin indirirdi, ben durmadan kıvranırken, "Hepsi de Lidia yününden," derdi eski bir okul arkadaşını anımsayarak. "Seni bu güzel, sıcacık yünle görünce benim de içim rahat ediyor."

Öte yandan, sıcaktan da nefret ederdi. Sıcak olunca oflayıp puflamaya, elbisesinin yakasını çekiştirmeye başlardı. "Aman ne sıcak! Sıcağa dayanamıyorum ben," derdi. Babam da, "Ne kadar da dayanıksızsın! Ne kadar da dayanıksızsınız hepiniz!" diye yanıtlardı.

Babamla geziye çıktığında annem yanına çeşitli kalınlıkta birçok kazak ve giysi alır, en ufak bir hava değişiminde giyi-

nip soyunmaktan öte bir şey yapmazdı. "Tam istediğim ısıyı bulamıyorum bir türlü," derdi. Babam da derdi ki: "Şu sıcağınla da soğuğunla da can sıkıyorsun yahu! Her zaman yakınacak bir şey buluyorsun!"

Ben, sabahları kahvaltı etmeyi hiç istemezdim. Sütten tiksinirdim. Yoğurttan daha beter nefret ederdim. Gene de annem bilirdi ki ben, Frances'in evindeyken, akşamüstü kahvaltısında fincan fincan süt içiyordum; Ternilerde de öyle. Gerçekte Ternilerde de, Frances'te de, o sütleri, büyük bir tiksintiyle içiyordum; onları uysal görünmek için ve ayıp olmasın diye içiyordum, evimin dışında bulunduğumdan. Annem de Frances'in evindeki sütün hoşuma gittiğini koymuştu kafasına bir kez. Bunun için sabah önüme bir fincan süt getirilir ve ben, ona hiç bir zaman elimi sürmezdim. "Ama Frances'ten geldi bu süt," derdi annem. "Lucio'nun sütü! Lucio'nun ineği!" Bu sütü gidip Frances'ten aldıklarına beni inandırmaya kalkışırdı; sözde Lucio ile Frances'in, kendilerine ait bir ineği varmış da onların evindeki süt, sütçüden alınmaz, her gün Normandiya'da sahip oldukları topraklardan, Grouchet adındaki bir köyden getirilirmiş.

"Grouchet sütü bu! Lucio'nun sütü," diye bir süre sürdürürdü sözlerini annem, ama ben içmeye hiç mi hiç yanaşmadığımdan, Natalina sonunda bana et suyuna çorba yapardı.

Ben, yaşım geldiği halde okula gitmiyordum, çünkü babam okuldan mikrop kapıldığını söylerdi. Büyük kardeşlerim de, aynı nedenle ilkokul öğrenimini evde, öğretmenlerle yapmışlardı. Bana annem ders veriyordu; aritmetiği anlamıyordum; çarpım tablosunu da bir türlü ezberleyemezdim. Annem yırtınırdı. Masanın üzerine karamelaları ya da bahçeden topladığı taşları dizerdi. Evimizde karamela yenmezdi

çünkü babam dişlere zararlı olduğunu söylerdi; çikolata da eve hiç girmezdi ya da başka tatlı şeyler, çünkü "yemek dışı" bir şeyler atıştırmak yasaktı. Yenilen tek tatlı, o da hep sofrada, "smarren" diye adlandırılan kızartmalardı, kim bilir hangi Alman aşçıdan öğrenilmişlerdi. Herhalde ekonomik bir şeydi ve öyle sık yeniyordu ki artık hepimiz bıkmıştık. Sonra bir de Natalina'nın yapmasını bildiği ve "Gressoney tatlısı" denen bir tatlı vardı; belki de Natalina dağda, Gressoney'de olduğumuz zaman bunu yapmayı öğrendiği için böyle adlandırılıyordu.

Karamelaları annem, salt bana aritmetik öğretmek için satın alıyordu. Ama bu taşlara, karamelalara bağlanmış aritmetik bana büsbütün itici geliyordu. Annem, çağdaş eğitim yöntemlerini öğrenmek için, "Okul Hakları" adında bir eğitim dergisine abone olmuştu. Bilmem bu dergiden, eğitimbilim sistemleri konusunda ne öğrenmiştir; belki de hiçbir şey; ama orada, pek hoşuna giden bir şiir bulmuştu, sık sık ablamla ağabeylerime okurdu:

Ve hepimiz haykıracağız
Yaşasın akıllı uslu
erdemden uzaklaşmayan
soylu küçük kızlar sınıfı.

Bana coğrafya öğretirken annem, babamın gençliğinde gittiği tüm ülkeleri anlatırdı. Hindistan'da bulunmuş, orada koleraya ve sanırım sarıhummaya yakalanmış; Almanya'yı, Hollanda'yı da görmüş. Sonra Spitzberg'de de kalmış. Spitzberg'de, beyin-omurilik boğumlarını aramak için bir balina kafasının içine girmiş, ama bulamamış. Tepeden tırnağa balina kanına bulanmış ve döndüğünde getirdiği giysi-

leri, kurumuş kandan kaskatı kesilmişmiş. Evimizde babamın balinalarla çekilmiş birçok fotoğrafı vardı ve annem de onları bana gösterirdi ama bunlar beni biraz düş kırıklığına uğratıyordu, çünkü bulanık fotoğraflardı ve babam da ancak en dipte, minicik bir gölge gibi görünüyordu; balinanın ise ne burnu görünürdü, ne kuyruğu; sadece bir tür inişli çıkışlı, kurşuni renkte, belirsiz bir tepe: balina işte buydu.

İlkbaharda bahçemizde çok gül açardı; üstelik nasıl olur da açardı bilmiyorum çünkü hiçbirimizin aklına hiçbir zaman onları ne sulamak gelirdi, ne budamak; olsa olsa yılda bir kez, bir bahçıvan getirilirdi; bu kadarı da yeterli görülüyordu.

Annem bahçede gezinerek ve o okul arkadaşını anımsayarak: "Lidia gülleri! Lidia menekşeleri," derdi. İlkbaharda bahçemize Ternilerin çocukları gelirdi, beyaz bir fildekos önlükle beyaz pantolon giymiş olan dadıları Assunta ile. Dadı, ayakkabılarını çıkartıp yanı başına, çimenlere bırakırdı. Ternilerin çocukları Cucco ile Lullina da beyaz giyinmiş olurlardı ve annem, üstlerini kirletmeden oynasınlar diye onlara benim önlüklerimi takardı. "Şşşt, şşşt! Bakın şu Cucco ne yapıyor," derdi Terni, toprakla oynayan çocuklarını hayran hayran seyrederken. Terni de, ayakkabılarını ve ceketini çıkartıp çimenlerde top oynardı, ama babamın geldiğini duyar duymaz hemen giyerdi yeniden.

Bahçede bir kiraz ağacımız vardı; Alberto da, sırtında kazağı, başında kasketiyle hani o kitapları veren arkadaşları, tıknaz Frinco ve Lucio'nun kardeşleriyle kiraz yemek için ağaca çıkardı.

Lucio sabah gelir, akşam giderdi; ilkbaharda ve yazın hep bizim evde olurdu çünkü onların bahçesi yoktu. Lucio son

derece nazik, zarif bir çocuktu ve sofrada hiç açgözlülük etmezdi: biraz yer, içini çeker ve bırakırdı çatalı. Tüm ailesi gibi r'leri yuvarlayarak konuşur, "Çiğnemekten yoğuldum," derdi. Lucio faşistti ve ağabeylerim, Mussolini konusunda ileri geri konuşarak onu çileden çıkartırlardı; Lucio, ağabeylerimin geldiğini görür görmez: "Politika konuşmayalım," derdi. Küçükken, alnına uzun uzun muzlar gibi sıralanmış iri kara lüleleri varmış, sonra saçlarını kesmişler. O zaman düzgün taranmış, briyantinden parlayan ve biçimli bir başı vardı ve üzerine oturan ceketi ve papyon kravatıyla hep küçük bir adam gibi giydirilirdi. Okumayı benimle birlikte öğrenmişti; ama ben bir yığın kitap okumuştum, o ise az, çünkü yavaş okuyor ve yoruluyordu; gene de bizim evde olduğu zaman, o da okurdu, çünkü ben ikide bir oynamaktan bıkıp elimde bir kitapla kendimi çimenlere atardım. Lucio sonra da ağabeylerime gider bir kitabı baştan sona okuduğunu söyleyerek övünürdü çünkü ağabeylerim hep, az okuduğu için onunla alay ederlerdi. "Bugün iki liret okudum. Bugün beş liret okudum," derdi kendinden hoşnut, kitabın kapağında yazılı ederini göstererek. Akşamları hizmetçi almaya gelirdi onu, Maria Buoninsegni diye biri: yaşlı, kırış kırış bir kadıncağız, boynuna tüyleri dökülmüş bir tilki kürkü sarardı. Bu Maria Buoninsegni çok sofu biriydi ve bizi, benimle Lucio'yu, kiliseye, tören alaylarına götürürdü. Peder Semeria'nın dostuydu ve bundan hep söz ederdi; bir keresinde, bilmem hangi dinsel törende bizi, benimle Lucio'yu Peder Semeria'ya tanıtmış, o da başımızı okşayıp kadına, bizim, çocukları olup olmadığımızı sormuştu. Maria Buoninsegni, "Hayır, arkadaşların çocukları," diye yanıt vermişti.

Lopez de, Terni de dağı sevmiyorlardı ve babam gezilerini ve tırmanışlarını kimi zaman Galeotti diye bir arkadaşıyla yapıyordu.

Galeotti, Pozzuolo adındaki bir kasabada, kız kardeşi ve bir yeğeniyle birlikte yaşıyordu. Annem bir kez gitmişti o kasabaya ve orada çok eğlenmişti, hep Pozzuolo'da geçen o günlerden söz ederdi: tavuklar ve hindiler varmış, çok çok şölenler veriliyormuş. Galeotti'nin kız kardeşi Adele Rasetti, annemle çok gezip ona otların, bitkilerin ve böceklerin adlarını saymış; çünkü o ailede herkes böcekbilimci ve botanikçiymiş. Sonra Adele anneme bir tablosunu armağan etmiş, Alpler'den bir göl tablosuydu bu ve yemek odamızın duvarında asılı dururdu. Adele sabahları erken kalkarmış, kâhya ile hesap görmek ve resim yapmak için; ya da çayırlara çıkarmış "ot toplamak" için; ufak tefek, sıska, sivri burunlu, hasır şapkalı bir kadındı. "Ne çalışkan şu Adele! Erkenden kalkıyor, resim yapıyor! Ot toplamaya gidiyor," derdi hep, fesleğeni hindibadan ayırt edemeyen annem, hayranlıkla. Annem tembeldi ve çalışkan, hareketli insanlara her zaman hayranlık duyardı; ne zaman Adele Rasetti ile görüşse hemen o da böcekler ve bitkibilim konusunda bir şeyler öğrenebilmek için bilimsel el kitapları okumaya başlardı, ama usanır ve oracıkta bırakırdı.

Galeotti yazın dağa, bize gelirdi, Adele'nin oğlu ve Gino Ağabeyim'in arkadaşı olan yeğeniyle birlikte. Babaannem sabahları odada kaygıyla bir aşağı bir yukarı gezinir, hangi elbiseyi giyeceğini düşünürdü. Annem derdi ki: "O küçük düğmeli kurşuni elbiseyi giyiniz." "Olmaz, Galeotti gördü o elbiseyi," derdi babaannem, kararsızlık içinde ellerini ovuşturarak.

Galeotti ise, babaanneme uzun uzadıya bakmazdı bile çünkü babamla konuşmaya, gidilecek yollar ve tırmanılacak tepeler konusunda tartışmaya dalmış olurdu. Zaten babaannem de, "dünkü elbiseyle" görünmek kaygısı bir yana, Galeotti'ye katlanamaz, onu kaba ve basit bulur, babamı tehlikeli yerlere götürmesinden korkardı.

Galeotti'nin yeğeninin adı Franco Rasetti'ydi. Üniversitede fizik okuyordu; bununla birlikte onda da böcek ve maden toplama tutkusu vardı ve bu tutkuyu Gino'ya bulaştırmıştı. Gezilerden mendil içinde yosun parçalarıyla, sırt çantalarında kristaller ve ölü bokböcekleriyle dönerlerdi. Franco Rasetti sofrada durmadan konuşurdu ama hep fizikten, yerbilimden ya da kınkanatlı böceklerden; konuşurken de parmağıyla sofranın üstündeki ekmek kırıntılarını ayıklar dururdu. Burnu uzun, çenesi sivri, teninin rengi kertenkele yeşiline çalar gibi ve bıyıkları sivri uçluydu. Babam onun için: "Çok zeki," derdi. "Ama kuru biri! Hem de pek kuru!" Franco Rasetti, kuru olmasına karşılık, bir keresinde Gino ile geziden dönüşte terk edilmiş bir kulübeye girip yağmurun dinmesini bekliyorlarken, bir şiir yazmıştı:

Ağır ve tekdüze, yağmur yağmakta
Yeşil çayırlara ve siyah kayalara.
Belirsiz biçimler havaya karışmakta
Bürünmüş incecik dumanlara.

Gino'ya gelince o, şiir yazmazdı ve ne şiiri, ne romanı severdi. Ama bu şiir çok hoşuna gitmişti, onu sık sık okuyordu. Uzun bir şiirdi; ne yazık ki benim aklımda sadece bu dörtlük kalmış.

Bana da "Siyah Kayalar" şiiri çok güzel gelmişti; hem de onu ben yazmadığım için kıskançlıktan ölüyordum. Çok basitti: yeşil çayırlar, siyah kayalar, ben de öyle çok görmüştüm ki bunları dağda. Ama onlardan bir şey yapılabileceği hiç aklıma gelmemişti; o ise onlara bakmıştı, işte hepsi bu. Demek ki şiirler böyle oluyordu; basit, bir hiçten, bakılıp görülen şeylerden yaratılmış. Çevreme dikkatli gözlerle bakıyordum; o siyah kayalara, o yeşil çayırlara benzeyebilecek şeyler arıyordum, esini bu kez kimseye kaptırmamak için.

"Gino ile Rasetti iyi yürüyorlar," derdi babam. "Aiguille Noire de Peteré'ye tırmanmışlar! İyi gidiyorlar! Bir de şu Rasetti bu kadar kuru olmasa, yazık! Politika konuşmuyor, onu ilgilendirmiyormuş. Kuru bir adam!"

"Ama Adele hiç de kuru değil," diyordu annem. "Çok da çalışkan, erkenden kalkıyor, resim yapıyor! Keşke ben de Adele gibi olsaydım!"

Galeotti her zaman neşeliydi, oldukça kısa boylu, tombulcaydı, kurşuni renkte yünlü bir ceket giyerdi; bıyıkları kısa kesilmiş, saçları ak ile sarı arası bir renkte, yüzü güneşten esmerleşmişti. Hepimiz onu çok severdik. Ama ben, onunla ilgili başka hiçbir şey anımsamıyorum.

Bir gün Terni ile annem holde duruyorlardı; annem gözyaşları içindeydi. Galeotti'nin öldüğünü söylediler.

"Galeotti ölmüş" sözleri aklımdan hiç çıkmadı. O zamana değin, ben yeryüzüne geldim geleli, yakın tanıdıklarımızdan kimse ölmemişti. Ölüm, aklımda, bir daha çözülmemek üzere o kurşuni yünlüler giyen, neşeli, yazları sık sık dağa, bize gelen kişiye bağlanıp kalmıştı.

Galeotti ansızın, zatürreeden ölmüştü.

Yıllar sonra penisilin bulununca babam sık sık derdi ki: "Zavallı Galeotti'nin zamanında penisilin olsaydı eğer, ölmeyecekti. Bir streptokoklu zatürreeden öldü. Şimdiyse penisilinle iyileşiyor."

Babam, biri ölür ölmez adına hemen "zavallı" sözcüğünü yapıştırırdı ve böyle yapmayan anneme de çok kızardı. Bu "zavallı", babamın ailesinde pek saygı duyulan bir alışkanlıktı: babaannem, ölmüş bir kız kardeşinden söz ederken kesinlikle "zavallı Regina" der, adını asla başka türlü anmazdı.

Böylece Galeotti de, ölümünden, çok değil ancak bir saat sonra "zavallı Galeotti" olup çıkmıştı. Babaanneme onun ölüm haberi büyük bir dikkatle ulaştırıldı çünkü her zaman ölümden çok korktuğu için ölümün, yakınlarında, tanıdığı kişiler arasında dolaşmasından hiç hoşlanmaz dı.

Babam, Galeotti'nin ölümünden sonra artık tırmanışlardan pek keyif almadığını söylüyordu. Gene de tırmanıyordu; ama o eski zevki almaksızın. Ve onunla annem, Galeotti'nin yaşadığı dönemden, ikisinin de daha genç olduğu, dağların babam için çekiciliğini olduğu gibi koruduğu, faşizmin yakında bitecek gibi göründüğü mutlu, neşeli bir dönem olarak konuşuyorlardı.

Henüz kalkmış ve gözleri uykudan küçülmüş, neredeyse görülmez olmuş Mario'nun saçlarını okşayarak: "Ne tatlı, ne sevimlidir Mario," diyordu annem.

Mario da çenesini sıvazlayarak dalgın bir gülüşle yanıt veriyordu: "Elmanın kabuğunun solucanı," diye. Bu, onun surat etmeyeceğini ve annemle, ablamla ve benimle çene çalacağını haber verme yöntemiydi.

"Ne sevimli şu Mario, ne güzel," diyordu annem. "Silvio'ya benziyor! Suess Aja Cawa'ya benziyor!"

Suess Aja Cawa, o dönemin tanınmış bir sinema oyuncusuydu. Annem, beyazperdede Suess Aja Cawa'nın çekik gözlerini ve çıkık elmacıkkemiklerini görünce: "Mario bu! Tıpkı o," derdi.

Babama sorardı: "Sen de Mario'yu güzel bulmuyor musun?"

"Ben onu o denli güzel bulmuyorum. Gino daha güzel," diye yanıt verirdi babam.

O zaman annem, "Gino da güzeldir," derdi. "Ne de cana yakındır Gino! Ginettocuğum benim! Ben yalnız çocuklarımı güzel bulurum. Ben yalnız çocuklarımla birlikte eğlenirim!"

Gino ile Mario, terzi Maccheroni'den yeni bir takım giydikleri zaman annem onları kucaklar ve derdi ki: "Ben çocuklarımı, yeni bir giysi giydiklerinde daha da çok seviyorum."

Evimizde, insanların güzelliği ve çirkinliği konusunda ateşli tartışmalar olurdu. Palermo'da dostlarımızdan birinin ailesinde dadılık yapan Bayan Gilda diye biri güzel miydi, değil miydi diye hâlâ tartışılıyordu. Ağabeylerim onun son derece çirkin olduğunu, burnunun köpek burnuna benzediğini öne sürerlerken, annem onu olağanüstü güzel buluyordu.

Babam o gök gürültüsü gibi, evin dört bir yanında yankılanan kahkahalarından birini patlatıyordu: "Ne diyorsun sen yahu! Ne diyorsun! Güzel miydi o!"

Ve hep uzun uzadıya tartışılırdı, yazın dağda buluştuğumuz dostlarımız Colombolar mı daha çirkin, yoksa Coenler mi diye.

"Coenler daha çirkin," diye haykırırdı babam. "Colombolarla bir tutulur mu hiç! Karşılaştırılamaz bile. Colombolar daha iyi! Gözlerin yok mu senin! Gözleriniz yok mu sizlerin!"

Babam, adı ya Margherita ya Regina olan sayısız kuzenlerinin hep çok güzel olduklarını söylerdi. "Regina gençliğinde," diye başlardı, "boylu poslu, güzel bir kadındı." Annem de derdi ki: "Yok canım, Beppino! Köpek suratlının tekiydi!"

O, Regina'nın nasıl köpek suratlı olduğunu göstermek için çenesiyle altdudağını öne çıkartırdı; babam da köpürürdü: "Sen güzellikten ve çirkinlikten bir şey anlamıyorsun zaten! Colombolar Coenler'den daha çirkin diyorsun!"

Gino ciddi, çalışkan, durmuş oturmuş biriydi; kardeşlerinden hiçbirine vurmaz, dağa çıkmayı severdi. Babamın gözdesiydi. Babam onun için hiçbir zaman "eşeğin teki" demezdi, ama "kimseyi iplediği yok" derdi. Evimizde, birisiyle ilgilenmek demek, "iplemek" demekti. Gerçekten de Gino, kimseyi pek iplemiyordu, çünkü hep okurdu; birisi ona bir şey söylediğinde de tek kelimeyle başını kitaptan kaldırmaksızın karşılık verirdi. Alberto ile Mario dövüşecek olsalar yerinden kımıldamaz, okumayı sürdürürdü ve annem gidip onları ayırsın diye seslenmek, yanına gidip onu sarsmak zorunda kalırdı. Bir yandan okurken bir yandan ekmek yerdi, yavaş yavaş, birbiri ardından birer dilim; hem de yemekten sonra, aşağı yukarı bir kilo ekmek yerdi.

"Gino," diye bağırırdı babam, "kimseyi ipleme! Hiçbir şey anlatma! Sonra da bu kadar ekmek yeme, sindirim bozukluğu yapacak!"

Gerçekten de Gino sık sık sindirim güçlüğü çekerdi: suratı kızarır, kaşları çatılırdı, kepçe kulakları bile ateş gibi kızarırdı. "Nesi var şu Gino'nun?" derdi babam anneme, gece uyandırarak. "Nedir bu surat? Başı derde girmiş olmasın sakın?" Babam, çocuklarının sindirim güçlüğü çektiği için suratının asıldığını hiç anlamazdı ve gerçek bir sindirim güçlüğü karşısında, belli belirsiz kadın sorunlarından, kendi deyimiyle *yosma* öykülerinden kuşkulanırdı hep.

Ara sıra akşam Gino'yu Lopezlere götürürdü; ona çocuklarının en ciddisi, en okumuşu, en insan içine çıkartılabileni gibi göründüğü için. Ama Gino'nun, yemekten sonra uyuklamak gibi kötü bir huyu vardı ve orada, Lopezlerde bile, Frances onunla konuşuyorken, bir koltukta uyuklardı: gözleri küçülür, başı tatlı tatlı sallanır ve az sonra elleri kucağında, dudaklarında dalgın ve mutlu bir gülümsemeyle uyuyup kalırdı.

"Gino," diye haykırırdı babam, "uyuma! Uyuyorsun!"

"Sizler," derdi babam, "bir yerlere götürülecek insan değilsiniz!"

Bir yanda Gino ile Rasetti vardı, dağlarla "siyah kayalar"la, kristallerle, böceklerle. Öte yanda Mario, ablam Paola ve Terni vardı, dağlardan nefret eden, kapalı ve ılık odaları, loşluğu, kahveleri seven. Casorati'nin resimlerini, Pirandello tiyatrosunu, Verlaine'in şiirlerini, Gallimard Yayınlarını, Proust'u seviyordu onlar. Birbiriyle iletişim kurması olanaksız iki dünyaydılar.

Ben henüz hangisini seçeceğimi bilmiyordum. Her ikisi de çekiyordu beni kendine. Henüz ileride kınkanatlıları, kimya, bitkibilimi mi okuyayım; yoksa resim mi yapayım, roman mı yazayım, karar vermemiştim. Rasetti ile Gino'nun

dünyasında her şey apaçıktı, her şey gün ışığında olup bitiyordu, her şey olabilirdi, gizlisi saklısı yoktu; buna karşılık, Terni, Paola Ablam ve Mario'nun salondaki divanda yaptıkları söyleşilerde öyle gizemli ve ulaşılmaz bir şeyler vardı ki, üzerimde büyü ve korku karışımı bir etki yaratıyordu.

Babam anneme diyordu ki: "Şu Terni ne fısıldaşıyor öyle Mario ve Paola ile? Hep öyle köşede oturup fısıldaşıyor bunlar. Nedir bu fiskoslar, ne oluyor?"

Babama göre fiskos, gizlilik demekti; insanların konuşmaya daldıklarını görmeye dayanamazdı, hele neler söylediklerini bilmiyorsa.

"Proust'tan konuşacaklardı," diyordu ona annem.

Annem, Proust'u okumuştu ve o da, Terni ve Paola gibi, Proust'u pek seviyordu; babama kim olduğunu anlattı şu Proust'un, annesini ve anneannesini çok seven biri; astım hastalığı varmış da hiç uyuyamazmış ve gürültüye hiç dayanamadığından odasının duvarlarını mantar ile kaplatmış. Dedi ki babam: "Ayının tekiydi herhalde!"

Annem bu iki dünyanın ne birini, ne ötekini seçmişti. Biraz birinde, biraz ötekinde yaşıyordu ve her ikisinde de yaşamaktan keyif alıyordu; çünkü merak duygusu, hiçbir zaman, hiçbir şeyi geri çevirmez, her türlü gıdayla beslenirdi.

Buna karşılık babam, yeni ve bilmediği şeylere yan gözle, kuşkuyla bakardı. Terni'nin eve getirdiği kitapların da bizim için "uygun" olmamasından hep korkardı. *La recherche* dergisinin sayfalarını çevirir ve şurasından burasından birkaç tümce okurken anneme: "Paola için uygun mudur acaba?" diye sorardı. Sonra da bir kenara fırlatarak, "Pek sıkıcı bir şey olmalı," derdi. Bu, "sıkıcı bir şey olduğu" düşüncesi, onu biraz rahatlatırdı.

Terni'nin kopyalarını eve getirdiği, Casorati'nin resimlerine gelince, babam onlara katlanamazdı! "Saçmalıklar! İşe yaramaz şeyler!" derdi. Zaten resim sanatı, onu hiç ilgilendirmiyordu. Bir yerlere gezmeye gittiklerinde annemle birlikte resim müzelerine giderdi; Goya ve Tiziano gibi "antika" ressamlara, artık dünyaca tanınmış ve beğenilmiş oldukları için, bir bakıma yasallık tanıyordu. Bununla birlikte, bu müze gezilerinin son derece hızlı olmasını isterdi ve annemin, tabloların önünde oyalanmasına izin vermezdi. "Lidia, gel hadi, gidiyoruz," diyerek sürüklerdi onu; gezilerde her zaman acelesi olurdu.

Zaten annem de resim sanatıyla pek ilgilenmezdi; bununla birlikte, Casorati'nin kendisini tanıyor ve cana yakın buluyordu. "Ne güzel yüzü var Casorati'nin," derdi hep. Yüzünü güzel bulduğu için, tablolarını da kabulleniyordu.

Ablam, eve dönüşünde, "Casorati'nin atölyesine gittim," diyordu.

Annem de, "Ne cana yakın şu Casorati! O ne güzel yüz," diyordu.

Babam ise kaşları çatılmış, kuşkulu, "Ne halt etmeye gitmiş Paola, Casorati'nin stüdyosuna, ne işi varmış orada?" diye soruyordu. Babam her zaman bizim "başımızın derde girmesinden" ve ne idüğü belirsiz bir sevda tuzağına düşmemizden korkardı ve her yerde namusumuz için bir tehlike görürdü.

"Hiç, Terni ile gitmişler oraya. Nella Marchesini'yi görmeye," diye açıklamada bulunurdu annem.

Annemin çocukluk arkadaşı ve babamın iyi tanıdığı ve değer verdiği Nella Marchesini'nin adı, babamın içini rahatlatmaya yetiyordu. Bu Nella Marchesini, Casorati'nin yanında

resim öğrenimi görüyordu ve onun, ressamın stüdyosunda bulunmasını babam yasal sayıyordu. Öte yandan, bizim için geçerli bir koruma gözüyle bakmadığı Terni'nin de orada bulunması babamın içini rahatlatmakta yeterli olamazdı.

"Şu Terni'nin yitirecek ne de çok zamanı varmış," diye söylenirdi. "Doku patolojisi konusundaki çalışmasını tamamlasa daha iyi eder ya. Bir yıldır dinliyorum bunu."

"Casorati'nin antifaşist olduğunu biliyor musun," diyordu annem. Antifaşistler giderek azalıyordu ve babam, birinin öyle olduğunu duyunca hemen keyiflenirdi. "Ya, antifaşistmiş demek? Ya, sahi mi," diyordu ilgiyle. "Oysa ki resimleri büyük birer saçmalık örneği! Belki de insanların hoşuna gidiyor, neden olmasın!"

Terni, Petrolini'nin yakın dostuydu; Petrolini bir dizi gösteri için Torino'ya geldiği zaman, Terni'nin hemen hemen her akşam çağırmak istediği kişiler için bileti bulunurdu, biletleri de kardeşlerime ve anneme armağan ederdi. Annem gün boyu, "Ne güzel," derdi. "Bu akşam da Petrolini'yi dinlemeye gidiyoruz! Hem de koltukta oturuyoruz. Tiyatroyu koltukta seyretmek ne de hoşuma gidiyor! Öyle sevimli ki şu Petrolini ve öyle şakacı ki! Silvio olsaydı onun da çok hoşuna giderdi!" "Ah, demek bu akşam da beni yalnız bırakıyorsun," derdi babam. Annem de ona derdi ki: "Ama sen de gelsene, Beppino." "Ne demek!" diye haykırırdı babam. "Düşünsene hele, ben Petrolini'yi dinlemeye gelir miyim hiç! Petrolini umurumdaydı çünkü benim! Maskaranın teki!"

"Ternilerle Petrolini'yi odasında selamlamaya gittik," derdi annem ertesi gün. "Mary de geldi. Onlar Petrolini'nin pek yakın dostu."

Terni'nin karısı Mary'nin orada bulunması, babamın gözünde, yasal ve iç rahatlatıcı bir olaydı; çünkü o, Mary'ye karşı sonsuz bir hayranlık duyar, ona pek değer verirdi. Mary'nin de hazır bulunması, yalnız o tiyatro akşamına değil, belki aynı zamanda biraz da Petrolini'nin kendisine, bir yasallık ve bir geçerlilik sağlamış oluyordu; ama babam onu küçümsemeyi gene de sürdürüyor, şarkı söylemek için takma bir burun kullanmak ve saçlarını oksijenle açmak zorunda olduğunu düşünüyordu. "Anlamıyorum, Mary nasıl Petrolini'yle böyle dost olabilir!" derdi derin bir şaşkınlık içinde. "Anlamıyorum Petrolini'yi dinlemekten nasıl zevk alır! Terni'yi ve sizleri anlarım hadi, basitlikler çok hoşunuza gider hepinizin. Ama nasıl olur da bunlar Petrolini'nin böyle sıkı fıkı dostu olurlar! Adam, ne idüğü belirsiz biri olmalı kesinkes!"

Babama göre bir oyuncu, özellikle de bir güldürü oyuncusu, insanları güldürmek için sahnede yüzünü biçimden biçime sokan biri, hiç ötesi yok, "ne idüğü belirsiz biri" sayılırdı. Bunun üzerine annem ona, kardeşi Cesare'nin de ömrünü oyuncular arasında geçirdiğini ve bir oyuncuyla evlendiğini anımsatırdı. Bu insanların, kardeşinin birlikte olduğu bu insanların tümü de "ne idüğü belirsiz" kişiler olamazdı, sahneye kadın kılığında çıksalar ve saçlarını, bıyıklarını boyasalar bile. "Ya Molière?" derdi ona annem. "Molière de oyunculuk yapmıyor muydu? Onun ne idüğü belirsiz biri olduğunu söyleyemezsin herhalde!" "Ah Molière," diyordu, Molière'e büyük saygısı olan babam. "Molière pek güzeldir! Zavallı Cesare, Molière'e tutkundu! Ama sen de Molière'i Petrolini'yle bir tutmayacaksın herhalde," diye haykırırdı sonunda, Petrolini'nin üzerine en

keskin aşağılama duygusunu boca ediveren o gök gürültüsüne benzer kahkahalarından birini atarak.

Tiyatroya genellikle annem, Paola Ablam ve Mario giderlerdi ve genellikle Ternilerle giderlerdi ki onların, Petrolini'ye giderken olduğu gibi her zaman çağrılı koltuğu almasalar bile, her zaman bir locaları bulunur ve bizimkileri davet ederlerdi; bunun için de babam: "Paranızı tiyatroya savurmanızı istemiyorum," diyemiyordu; ayrıca annemin Mary ile geçireceği bir akşamı iyi niyetle karşılıyordu. "Sen gene de git eğlenmene bak," diyordu ama anneme, "beni hep ekiyorsun." "Ama sen, beni iplemiyorsun ki. Bana eşlik etmiyorsun ki," derdi annem. "Eşeksin sen," diyordu babam. "Biliyorsun ki benim işlerim var. Sizler gibi boşa yitirilecek zamanım yok. Sonra da seninle, sana eşlik etmek için evlenmedim ki ben!"

Babam, akşamları çalışma odasında çalışırdı; yani kitap taslaklarının düzeltmesini yapar, resimler yapıştırırdı. Kimi zaman da roman okuduğu olurdu. "Güzel mi o roman, Beppino?" diye sorardı annem. "Yok canım! Can sıkıntısı! Basitlik örneği," diye omuz silkerek yanıt verirdi. Oysa ki, büyük bir dikkatle okurdu; bir yandan da piposunu tüttürür, sayfaya düşen külleri eliyle süpürürdü. Bir geziden döndüğü zaman, yanında hep, istasyon tezgâhlarından satın aldığı polisiye romanlar olurdu; onları okumayı akşam, orada, çalışma odasında tamamlardı. Bunlar genellikle İngilizce ya da Almanca olurdu; belki de bu romanları yabancı bir dilde okumak ona daha az hafiflikmiş gibi görünüyordu. "Basitlik örneği," derdi omuz silkerek; ama gene de son satırına değin okurdu. Daha sonra, Simenon'un romanları çıkmaya başladığında babam onun sürekli okuyucusu oldu. "Simenon hiç

de fena değil," diyordu. "Şu Fransız taşrasını iyi anlatıyor. O taşra ortamı çok iyi anlatılmış!" Ama o zaman, Pastrengo Sokağı döneminde, Simenon'un kitapları henüz ortalıkta yoktu ve babamın gezilerden getirdiklerinin kimileri, parlak ciltleri, kapağında boğazlanmış kadın resimleri olan kitaplardı. Annem onları paltosunun cebinde bulunca, derdi ki: "Görüyor musunuz ne basit şeyler şu Beppino'nun okudukları!"

Terni, Paola ile Mario arasında öyle bir uyuşum yaratmıştı ki, o çekip gittiğinde bile varlığını sürdürüyordu. Bu, anlayabildiğim kadarıyla, hüzün kavramına adanmış bir uyuşumdu. Paola ile Mario ister ikisi bir arada, ister herkes kendi başına, günbatımında yalnızlıklarına bürünüp, düşüncelere dalarak, birlikte ağır ağır dolaşırlardı. Fısıldar gibi, acıklı şiirler okurlardı.

Terni'ye gelince o, yanılmıyorsam, hiç de öyle hüzün dolu bir kimse değildi; o ne terk edilmiş ve sessiz yerlerin özellikle çekimine kapılıyor, ne de öyle hüzünlü ve yalnız gezilere çıkıyordu. Terni, tümüyle sıradan bir yaşam sürmekteydi: evinde, karısı Mary, dadı Assunta, kendisiyle karısının pek şımarttığı ve önlerinde ikisinin de çekinmeden sevgilerini açığa vurduğu çocukları Cucco ve Lullina ile. Ama Terni, bizim evimize hüznün, hüzünlü davranışların zevkini getirmişti, tıpkı *La Nouvelle Revue Française* dergisini ve Casorati'nin kopyalarını getirdiği gibi. Paola ile Mario da bu çağrıya koşmuşlardı; ama Gino öyle yapmazdı, o Terni'nin hoşuna gitmezdi, o da Terni'den hiç hoşlanmazdı; Alberto da koşmamıştı bu çağrıya, o da şiire ve resim sanatına boş verirdi ve *"Memesi olmayan yaşlı kız"*dan sonra bir

daha hiç şiir yazmamıştı zaten, sadece futbol oynamayı düşünürdü. Ben de Terni ile pek ilgilenmezdim ve onu sadece ara sıra oynadığım çocuğun, Cucco'nun babası olarak görürdüm, hepsi bu.

Paola da, Mario da, hüzünlerine dalmış gitmiş, gerek babamın dediği dedik tutumuna karşı, gerekse ne denli sade ve katı olsa da, evimizin kurallarına karşı derin bir hoşgörüsüzlük gösteriyorlardı: sanki evimizde, kendilerini sürgünde sanıyor, bambaşka bir evin, bambaşka alışkanlıkların hayalini kuruyor gibiydiler. Bu hoşgörüsüzlükleri, asık suratlarla, somurtmayla, boş bakışlar ve donuk ifadelerle, tek kelimelik yanıtlarla, evi temelinden sarsan hırslı kapı çarpmalarla ve cumartesi pazar, dağa gitme önerilerinin kesin bir dille geri çevrilmesiyle dile getiriliyordu. Babam odadan çıkar çıkmaz rahatlıyorlardı çünkü hoşgörüsüzlükleri annemi kapsamıyor, sadece babama yönelik oluyordu; annemin anlattıklarını dinliyorlar ve bağıra çağıra, onunla birlikte "Sel Baskını" şiirini okuyorlardı:

Günler vardı ki titriyordu herkes!

Mario hukuk okumak istiyordu ama babam onu ekonomi ve ticarete yazılmak zorunda bırakmıştı: bilmem neden, hukuk ona, pek ciddi olmayan, güvenli bir gelecekten yoksun bir bölüm gibi gelirdi. Bu yüzden Mario ona, yıllar yılı sessiz bir öfke besledi. Paola'ya gelince, o, genel olarak sürdüğü yaşamdan hoşnut değildi, daha çok elbisesi olsun isterdi ve olan elbiselerini beğenmezdi, hepsi ona erkeksi ve biçkisi kaba görünürdü; babam hepimizin de terzi Maccheroni'den, erkek terzisinden giyinmemizde diretirdi, çünkü ona daha ucuza geliyormuş: ya da en azından, o kafa-

sına koymuştu bir kez daha ucuza geldiğini. Annemin de ara sıra başvurulan bir terzisi vardı, terzi Alice, ama annem onun iyi bir terzi olmadığını söylerdi. "Güzel bir ipek elbisem olmasını nasıl da isterdim," derdi ablam anneme, salonda oturmuş oradan buradan konuşurlarken; annem de derdi ki: "Ben de öyle!" Ve moda dergilerini karıştırırlardı; "Saf ipekten güzel bir prenses yaka elbise isterdim," derdi annem ve ablam da derdi ki: "Ben de öyle!" Ama saf ipeği alamazlardı çünkü hiçbir zaman para yoktu; sonra da nasıl olsa terzi Alice, biçki bilmediği için berbat ederdi elbiseyi.

Paola Ablam saçlarını kestirmek, yüksek topuklu ayakkabı giymek isterdi. Bay Castagneri'nin yaptığı o sağlam erkek kunduralarını değil; arkadaşlarının evlerine dans etmeye gitmek ve tenis oynamak isterdi. Bunların hiçbirini yapmasına izin yoktu. Buna karşılık, cumartesi ve pazar günleri Gino ve babamla birlikte, dağa gitmeye neredeyse zorlanıyordu. Paola, Gino'yu can sıkıcı buluyordu, Rasetti'yi can sıkıcı buluyordu, Gino'nun arkadaşlarının hemen hepsini son derece can sıkıcı, dağı da katlanılmaz görüyordu. Bununla birlikte çok iyi kayıyordu, söylediklerine göre belirli bir kayma biçimi yokmuş ama yorgunluğa karşı direnci büyük ve son derece gözü pekmiş, bayır aşağı kendini bir dişi aslan korkusuzluğuyla koyverirmiş. Bayır aşağı kendini koyverişindeki korkusuzluktan ve yiğitliğinden yola çıkarak, ben onun kayak yaparken eğlendiği ve büyük zevk aldığı sonucuna varırdım, ama o, dağa karşı derin bir nefret besliyordu; altı çivili kunduralardan, yün donlardan ve güneşe çıkınca zarif burnu üzerinde beliren minicik çillerden tiksiniyordu; bu minicik çilleri yok etmek için de dağdan dönünce, yüzünü beyaz pudralara bulardı. Sağlığının pek yerinde

olmamasını, kırılgan bir görünüşü olmasını ve Casorati'nin tablolarındaki kadınlar gibi yüzünün dolunay kadar solgun olmasını isterdi ve ona "bir gül gibi tazesin" dediklerinde canı çok sıkılırdı. Yüzünü öyle bembeyaz görünce, pudra kullandığından hiç kuşkulanmayan babam, kansız olduğunu söyler ve ona demir içirtirdi.

Babam, gecenin ortasında uyanıp anneme dermiş ki: "Şu Mario ile Paola neden böyle surat ederler ki! İkisi birlik olmuşlar. Bana öyle geliyor ki şu Terni aptalı onları bana karşı kışkırtıyor."

Terni, Paola ve Mario, salondaki o divanın üstünde ne fısıldaşır dururlardı, bugün bile öğrenebilmiş değilim; ama ara sıra gerçekten de Proust'tan söz ederlerdi. O zaman annem de karışırdı söyleşilerine, *"La Petite Phrase!"*[1] derdi annem. "Ne güzel böyle *petite phrase*! Silvio olsaydı onun da ne kadar hoşuna giderdi!" Terni kelebek gözlüğünü çıkartıp Swann gibi, mendiliyle silerdi ve "Şşşt! Şşşt!" yapardı. Terni her zaman, "Ne büyük şey! Ne güzel şey," der dururdu ve Paola ile annem, gün boyu onu taklit ederlerdi.

Geçerken birkaç sözcük kulağına çalındığında babam hemen: "Boş laflar bunlar," derdi. "Bıktım sizin bu boş laflarınızdan," diyerek çalışma odasına yürürdü ve oradan bas bas bağırırdı: "Terni doku patolojisi üzerine çalışmasını hâlâ tamamlamadı! Bu saçmalıklarla fazla zaman yitiriyor! Tembel o, yeterince çalışmıyor. Koca bir tembel!"

Paola, üniversitedeki arkadaşlarından birine abayı yakmıştı; ufak tefek, ince yapılı, nazik, yumuşak sesli bir delikanlıya. Birlikte Po Irmağı boyunda ve Valentino bahçelerinde gezinip Proust'tan konuşuyorlardı, çünkü bu delikanlı,

1 Fr. Küçük cümle.

ateşli bir Proust hayranıydı; hatta İtalya'da Proust konusunda ilk yazı yazan o olmuştu. Bu delikanlı, öyküler ve yazınsal eleştiriler kaleme alıyordu. Öyle sanıyorum ki Paola'nın ona abayı yakmasının nedeni, babamın taban tabana karşıtı bir insan olmasıydı: öylesine ufak tefek, öylesine nazik, öylesine tatlı, yumuşak sesliydi ki; üstelik doku patolojisi konusunda da hiçbir şey bilmiyordu, ömründe bir kayak pistine de ayak basmışlığı yoktu. Bu gezintileri babamın kulağına gitti ve çok kızdı; her şeyden önce onun kızları erkeklerle gezemezlerdi ve sonra da bir yazın adamı, bir eleştirmen, bir yazar, değersiz bir şey, uçarı bir şey, hatta ne idüğü belirsiz biri anlamına geliyordu: onu tiksindiren bir dünyaydı bu. Buna karşılık Paola, babamın koyduğu yasağa aldırış etmeden gezintilerini sürdürdü ve ara sıra Lopezler ya da annemle babamın başka arkadaşları ona rastlıyorlar, yasak koyduğunu bildikleri içinde gidip hemen babama anlatıyorlardı. Terni'ye gelince o, rastlasa bile, elbette gidip babama anlatmazdı çünkü Paola, divanda ona gizlice fısıldayarak içini dökmüştü.

Babam, anneme haykırırdı: "Çıkmasına izin verme! Yasakla çıkmasını!" Annem de bu gezintilerden hoşnut değildi ve bu delikanlıya o da güvenmiyordu; çünkü babam ona da yazın dünyasına karşı belli belirsiz bir tiksinti aşılamıştı, evimize biyologlardan, biliminsanlarından ya da mühendislerden başkası girmediğinden, bizim için bilinmeyen bir dünyaydı bu. Üstelik annem, Paola'ya pek bağlıydı ve Paola o delikanlıyla böyle arkadaşlık kurmadan önce, ana-kız kentte uzun uzun dolanırlar, vitrinlerde, ne birinin ne ötekinin satın alabileceği, "saf ipek elbiselere" bakarlardı. Şimdiyse Paola, annemle çıkacak boş zamanı pek seyrek bulabiliyordu;

boş kalıp da kol kola, konuşarak çıktıklarında da sonunda söz, dönüp dolaşıp o delikanlıya geliyor, birbirlerine diş bileyerek eve dönüyorlardı; çünkü annem zaten pek az tanıdığı o delikanlıya, Paola'nın istediği, beklediği yakınlığı ve dostluğu göstermiyordu. Öte yandan, birine bir şeyi yasaklamak, annemin asla yapamayacağı, elinden gelmeyen bir şeydi. Babam, gecenin bir saatinde uyanarak, "Sözünü geçirmeyi hiç bilmiyorsun!" diye haykırırdı ona; gel gör ki, o da, sözünü pek geçiremediğini kanıtlamış bulunuyordu, çünkü Paola yıllar yılı o ufak tefek delikanlıyla gezmeyi sürdürdü ve ancak ilişki, kendi kendine, tıpkı bir mum alevi gibi tükenip söndüğünde, onunla görüşmekten vazgeçti; babam istemediği için değil; onun haykırmalarının da, yasaklarının da tümüyle dışında gerçekleşti bu.

Babamın öfkesi, Paola ile ufak tefek delikanlısından başka, Alberto Ağabeyim'in çalışmasına da yönelir, ona da patlar, bağırır çağırırdı, çünkü Alberto oturup ödevlerini yapacağına, hep futbol oynamaya giderdi. Babam, spor olarak, sadece ve sadece dağı görüyordu. Öteki sporlar, ona göre, örneğin o tenis gibi, ya zorlama ve uçarı ya da yüzme gibi can sıkıcı ve aptalcaydı, çünkü o denizden de, kumdan da, kumsaldan da nefret ederdi. Futbola gelince, onu sokak çocuklarının oyunu olarak görür, spordan bile saymazdı. Gino iyi çalışıyordu, Mario da öyle; Paola Ablam çalışmazdı ama bu babam için önemli değildi; kızdı o ve babama göre kızlar, çalışmaya pek istekli olmasalar bile zararı yoktu, çünkü nasıl olsa evlenirler; bu yüzden benim de, aritmetik öğrenmediğimi bile bilmiyordu; bu konu yalnız, bana aritmetiği öğretmek zorunda olduğu için, annemi umutsuzluğa düşürüyordu. Alberto ise hiç çalışmıyordu ve babam da, öteki oğul-

larından alışık olmadığı için, o eve kötü bir karne getirdiğinde ya da disiplin suçundan okulda alıkonduğunda korkunç bir öfkeye kapılıyordu. Babam tüm oğullarının geleceğinden kaygılıydı; gece uyanıp anneme, "Ne yapacak acaba şu Gino? Ne yapacak acaba şu Mario?" dermiş. Ama henüz liseye giden Alberto konusunda babamın duyduğu, kaygı değildi, düpedüz paniğe kapılmıştı. "Şu Alberto rezili! Şu beş para etmez Alberto!" Ama gene de "şu Alberto eşeği" demiyordu çünkü Alberto eşekten de öte bir şeydi; işlediği suçlar, babamın gözünde işitilmedik, canavarca şeylerdi. Alberto günlerini ya futbol alanlarında geçirip eve kan ter içinde, kimi zaman dizi ya da başı kanamış, sargılar sarılmış halde dönüyor; ya da arkadaşlarıyla gezmeye gittiğinden, akşam yemeğine hep geç kalıyordu. Babam sofraya oturuyor ve bardağına, çatalına, ekmeğe vurmaya başlıyordu; hıncını Mussolini'den mi, yoksa hâlâ dönmemiş Alberto'dan mı çıkartmaya çalıştığını anlayamazdık. "Rezil! Beş para etmez!" diyordu Natalina elinde çorbayla girdiğinde; yemek ilerledikçe öfkesi de büyürdü. Meyveye gelindiğinde Alberto da dipdiri, pespembe, gülümseyerek çıkagelirdi. Alberto hiç somurtmazdı, hep neşeliydi. "Rezil!" diye kükrerdi babam, "Neredeydin?" Alberto da o neşeli, taptaze sesiyle, "Okulda," diye yanıt verirdi, "sonra da bir arkadaşa uğradım biraz." "Bir arkadaşa ha! Sen rezilin tekisin başka bir şey değil! Saat de geçmiş üstelik!" Babama göre Alberto'nun "saat geçtikten sonra" dönmüş olması, ona akıl almaz bir şey gibi geliyordu.

Annem de yakınırdı Alberto'dan. "Hep kir pas içinde," derdi. "Serseri gibi gezip duruyor! Benden para istemekten öte bir şey yapmıyor! Çalışmıyor!"

"Ben biraz arkadaşım Pajetta'ya gidiyorum. Ben biraz arkadaşım Pestelli'ye gidiyorum. Anne, lütfen, bana iki liret verir misin?" İşte Alberto'nun evde söylediği sözler bunlardı ve başka pek bir şey dediği yoktu; konuşkan olmadığından değil, hatta içimizde en konuşkan, en dışa dönük, en neşeli olanımız oydu; ne var ki hiç evde bulunmazdı. "Hep Pajetta'yla! Pajetta'yla! Pajetta'yla," derdi annem, üzerine öfkeyle basa basa, bu adı çabuk çabuk söylerken, belki de Alberto'nun nasıl hızla kaçtığını belirtmek için. İki liret, o zaman için bile, küçük bir paraydı; ne var ki Alberto, gün boyu birkaç kez iki liret isterdi. Annem içini çekerek anahtarla komodininin çekmecesini açardı. Alberto'ya para, hiçbir zaman yetmezdi. Evden kitap satmayı alışkanlık edindi, öyle ki, raflarımız yavaş yavaş boşalmaya başladı; ara sıra babamın bir kitabı arayıp bulamadığı oluyordu; annem de onu kızdırmamak için Frances'e ödünç verdiğini söylüyordu ama pekâlâ bilinirdi ki o kitap bir ikinci el kitap tezgâhını boylamıştır sonunda. Alberto zaman zaman Emniyet Sandığı'na evdeki gümüşleri götürüp rehin bırakıyordu; annem de, bir kahve ibriğini arayıp da bulamayınca ağlamaya başlardı. "Duydun mu ne yapmış Alberto?" derdi Paola'ya. "Duydun mu ne yaptı bana! Babana söyleyemem yoksa onu fena azarlar!" Ve babamın öfkesinden öylesine korkuyordu ki Alberto'nun çekmecelerinde Emniyet Sandığı'nın makbuzlarını arar ve babama bir şey söylemeden Rina'yı gizlice, kahve ibriğini rehinden kurtarmaya gönderirdi.

Alberto artık, ürkütücü kitaplarıyla birlikte geçmişin karanlıklarına dalıp gitmiş olan Frinco'yla arkadaş değildi, Frances'in çocuklarıyla da değildi. Alberto'nun şimdi Pajet-

tasıyla Pestellisi vardı, okul arkadaşları, ama onlar çalışkandı; annem her zaman Alberto'nun kendinden iyi arkadaşlar seçtiğini söylerdi. "Pestelli," diye anlatırdı annem babama, "çok iyi bir çocukmuş. Çok iyi bir ailedenmiş. Babası, *Stampa* gazetesine yazan o Pestelli işte. Annesi de Carola Prosperi," derdi pek önemseyerek ve Alberto'nun babamın gözüne girmesini sağlamak için; "şu Carola Prosperi canım, annemin beğendiği yazar, ama o güvenilmez yazın dünyasından sayılamaz pek, çünkü çocuk kitapları da yazıyor ve romanları, erişkinler için yazdıkları," derdi her zaman annem, "çok iyi kaleme alınmış." Carola Prosperi'nin kitaplarını hiç okumamış olan babam ise omuz silkerdi.

Pajetta'ya gelince, henüz lisede kısa pantolonlu bir çocukken, okul sıralarının arasında faşizm karşıtı broşürler dağıttığı için tutuklanmış, en yakın arkadaşlarından olan Alberto da karakola çağrılıp sorguya çekilmişti. Pajetta cezaevine tıkıldı, küçükler için bir ıslahevine ve annem de, bundan övünç payı çıkartarak babama dedi ki: "Gördün mü ne diyordum sana, Beppino. Gördün mü Alberto hep iyi arkadaşlar bulur. Hep kendinden daha yiğit ve daha ciddi çocukları seçer."

Babam omuz silkti. Çünkü o da Alberto'nun karakolda sorguya çekilmesi olayından övünç payı çıkarmıştı kendine ve birkaç gün ona rezil demekten vazgeçti.

"Serserinin teki," diyordu annem Alberto kan ter içinde, sarı saçları çamura bulanmış, üstü başı yırtılmış halde, futboldan döndüğü zaman. "Serserinin teki!"

"Sigara içiyor, külleri de yere silkiyor," diye yakınırdı arkadaşlarına. "Ayakkabılarıyla yatağa uzanıyor, örtüyü berbat ediyor! Para istiyor, hiç yetmiyor para!"

"Küçükken öyle cana yakındı ki," diye yakınıyordu. "Öyle tatlı ve uysaldı ki! Bir kuzucuktu! Hep danteller giydirirdim ona, öyle güzel lüleleri vardı ki! Bak şimdi şu haline!"

Alberto'nun ve Mario'nun arkadaşları, evimizde pek seyrek boy gösterirlerdi; buna karşılık Gino, arkadaşlarını akşam hep eve getirirdi.

Babam onları yemeğe buyur ederdi. Babam, insanları öğle ya da akşam yemeğine buyur etmeye her zaman hazırdı; elbette o zaman yemek, herkese zar zor yeterdi. Buna karşılık, bizim başkalarının evinde "yemeğe oturup tıkınmamızdan" hep korkardı. "Frances'te tıkınmışsın! Hiç hoşlanmadım!" İçimizden biri de birisine yemeğe çağrılacak olsa, ertesi gün o birisinin patırtıcı ve can sıkıcı olduğunu söylese babam hemen karşı çıkardı: "Sevimsiz ha! Ama onun evinde tıkındın!"

Akşam yemeklerimiz genellikle annemin pek sevdiği ve Natalina'nın her zaman fazlaca yağlı yaptığı bir Liebig çorbasıyla, bir de kızartmadan ibaret olurdu. Bu yüzden Gino'nun arkadaşları, hiç değişmeyen bu yemeğimizi bizimle paylaşırlardı; sonra da sofra başında annemin öykülerini ve şarkılarını dinlerlerdi. Bu arkadaşların arasında, Adriano Olivetti adında biri vardı; onun ilk kez evimize gelişini anımsıyorum, asker kılığındaydı, çünkü o sırada askerlik görevini yapıyordu. Gino da askerliğini yapıyordu da, Adriano ile ikisi aynı koğuştalarmış. Adriano'nun o sıralar sakalı vardı, kızılımtırak, kıvır kıvır, makas yüzü görmemiş bir sakal; uzun, kızılımtırak sarı saçları ensesinde kıvrılırdı, tombul ve soluk benizliydi. Etli ve yuvarlak omuzlarından asker ceketi adeta dökülüyordu; ömrümde, sırtında kurşuni yeşil üniforma, belinde tabanca varken onun kadar hantal, onun

kadar askerlikten uzak olan birini görmedim. Çok dertli bir hali vardı, belki de asker olmak hiç de hoşuna gitmiyordu. Utangaç ve sessizdi, ama konuştuğu zaman uzun uzun ve son derece alçak sesle konuşuyor, hem soğuk, hem hülyalı küçücük mavi gözlerini boşluğa dikerek karmaşık ve belirsiz şeyler anlatıyordu. Adriano o zaman, babamın "can sıkıcı" diye adlandırdığı şeyin elle tutulur örneği oluyordu; gene de babam onun hiçbir zaman can sıkıcı biri olduğunu söylemezdi, salam olduğunu da, zenci olduğunu da söylemezdi; onun hakkında bu sözlerin hiçbiri, hiçbir zaman çıkmamıştır ağzından. Neden diye soruyorum kendime ve düşünüyorum da belki babam, insan ruhunu bizim sandığımızdan çok daha iyi anlıyordu ve bu utangaç çocuğun derinliklerinde, Adriano'nun sonradan olacağı insanın yansımasını görmüştü o. Ama belki de onun hakkında olumsuz şeyler söylememesinin nedeni onun dağa gittiğini bilmesi, Gino'nun babama, onun faşistlere karşı olduğunu ve gene Turati'nin arkadaşı bir sosyalistin oğlu olduğunu söylemiş olmasıydı.

Olivettilerin Ivrea'da bir yazı makinesi fabrikası vardı. Biz, o zamana değin sanayicilerle hiç tanışmamıştık: evimizde sözü edilen tek sanayici, Lopez'in, Mauro adında, Arjantin'de oturan ve son derece zengin bir kardeşiydi ve babam da Gino'yu, bu Mauro'nun firmasında çalışmak üzere oraya göndermeyi tasarlıyordu. Olivettiler, yakından gördüğümüz ilk sanayicilerdi; sokakta gördüğüm ve bir trenin tekerlekleri üzerinde dönen bir yazı makinesini gösteren reklamların, şu kurşuni yeşil üniformalı, akşamları bizimle, tatsız çorbamızı paylaşan Adriano ile sıkı sıkıya ilişkisi olduğunu düşünmek bana çok garip geliyordu.

Askerlik görevi bitince de Adriano, akşamları bize gelmeyi sürdürdü ve daha dertli, daha utangaç ve daha sessiz oldu, çünkü o sırada onunla hiç ilgilenmeyen Paola Ablam'a gönlünü kaptırmıştı. Adriano'nun otomobili vardı, tanıdıklarımız içinde otomobili olan tek kişiydi; o sıralarda onca zengin olmasına karşın Terni'nin bile yoktu otomobili. Adriano, babamın çıkması gerektiği zaman hemen onu otomobille götürmeyi önerir, babam da buna çok kızardı: otomobillere ve hep söylediği gibi, nazik davranışlara katlanamadığı için.

Adriano'nun birçok erkek ve kız kardeşi vardı, tümü de çilli ve kızıl saçlıydı; kendisi de kızıl saçlı ve çilli olan babam, belki de bu yüzden onlara yakınlık duyuyordu. Bunca zenginliğe karşın, pek sade alışkanlıklara sahip oldukları, sade giyindikleri ve bizim gibi eski kayaklarla dağa çıktıkları bilinirdi. Ama çok otomobilleri vardı ve her an bizi bir yerden bir yere götürmeyi önerirlerdi. Kentte otomobille giderken, biraz yorgun adımlarla yürüyen bir yaşlıyı gördüklerinde durur ve onu otomobile alırlardı; annem de onların iyi ve nazik kişiler olduklarını söylüyor da başka şey demiyordu.

Sonunda babalarını da tanıdık, kısacık boylu, tombul ve kocaman ak sakallı biri; sakalın ardında da, mavi gözlerle aydınlanmış güzel, zarif ve soylu bir yüzü vardı. Konuşurken sakalıyla ve yeleğinin düğmeleriyle oynuyordu ve incecik, tiz, çocuk sesini andırır bir sesi vardı. Babam, belki de o ak sakaldan ötürü, ona hep "Yaşlı Olivetti" diyordu; ama o ile babam, aşağı yukarı aynı yaştaydılar. Ortak yanları sosyalizm ve Turati'yle olan dostluklarıydı. Gene de karşılaştıklarında, her zaman ikisi birden aynı anda konuşmak isterlerdi ve bağırırlardı; biri uzundu, biri kısa, birinin sesi incecik,

ötekininki gök gürültüsü gibiydi. Yaşlı Olivetti'nin anlattıklarında İncil, psikanaliz ve peygamber sözleri birbirine karışırdı: Babamın dünyasına hiç mi hiç girmeyen şeyler ve gerçekte, üzerinde özellikle düşünüp de sonuca varmadığı konular. Babam, Yaşlı Olivetti'yi pek zeki buluyordu, ama karmakarışık düşüncelere sahip olduğu görüşündeydi.

Olivettiler Ivrea'da, bir zamanlar bir keşiş manastırı olduğu için Manastır diye adlandırılan bir evde oturuyorlardı ve koruları, bağları, sağmal inekleri ve bir ahırları vardı. İnekleri olduğu için de her gün, kremalı tatlılar yapıyorlardı ve bizlerde krema isteği, ta babamın dağda barınaklarda durup yememizi yasakladığı zamanlardan kalmış bir tutkuydu. Bize kremayı yasaklama nedenlerinden biri de maltahumması korkusuydu. Orada, kendi inekleri olan Olivettilerde, maltahumması tehlikesi yoktu. Bunun için onlarda krema yemeye bayılıyorduk. Babam gene de bize diyordu ki: "Her zaman kendinizi Olivettilere davet ettirmeyin! Onların evinde tıkınmayın!" Bununla birlikte tıkınmak saplantısı bizde öylesine yer etmişti ki, bir keresinde günü Ivrea'da geçirmeye çağrılmış olan Gino ile Paola, Olivettilerin tüm üstelemelerine karşın, yemeğe kalmak da, otomobille getirilmek de istememişler, aç açına ayrılarak gece trenini beklemişlerdi. Bir başka defasında da ben, Olivettilerle otomobil yolculuğu yapmak durumunda kaldım; yemek için bir lokantada mola verdik ve onların tümü de makarna ve biftek yerlerken ben, kendime sadece bir yumurta ısmarladım ve sonra da ablama, "Mühendis Olivetti'nin fazla para harcamasını istemediğim için" sadece bir yumurta ısmarladığımı söyledim. Bu olay yaşlı mühendise aktarılmış, pek hoşuna gitmiş, sık sık gülermiş aklına

geldikçe ve bu olaya gülüşünde çok zengin olmanın, bunu bilmenin ve hâlâ bundan haberi olmayan birinin bulunduğunu öğrenmenin tüm keyfi saklıydı.

Gino, Politeknik okulunu bitirdiği zaman önünde iki olanak açılıyordu. Ya Arjantin'de firması olan ve bizim, Lopez çocuklarını taklitle, akrabamızmış gibi "Mauro Amca" diye adlandırdığımız Mauro'nun yanında işe girecekti ki babam, aylardır, Mauro Amca'yla, Gino'nun geleceği konusunda sık sık mektuplaşıyordu ya da Ivrea'da Mühendis Olivetti'nin fabrikasında işe girecekti. Gino bu ikinci çözümü seçti.

Böylece Gino evimizden ayrılarak gitti, Ivrea'ya yerleşti ve birkaç ay sonra babama orada bir genç kızla tanıştığını ve nişanlandığını haber verdi. Babam korkunç bir öfkeye kapıldı. Babam ne zaman içimizden biri ona evlenmek üzere olduğunu bildirse, seçilen kişi kim olursa olsun, korkunç bir öfkeye kapılmıştır zaten. Bir bahane bulurdu her zaman. Ya seçtiğimiz kişinin sağlık durumunun iyi olmadığını söylerdi; ya parası olmadığını; ya da fazla parası olduğunu. Her defasında da babam, evlenmemizi yasaklamıştı; hiçbir sonuca varamadı gerçi, çünkü hepimiz gene de evlendik.

Bunun üzerine Gino Almanya'ya gönderildi, hem Almanca öğrensin hem de kızı unutsun diye. Annem ona, gidip Freiburg'da Grassi'yi bulmasını tembih etmişti. Bu Grassi, annemin bir çocukluk arkadaşıydı ve: "Hepsi de Lidia yününden!" ve "Lidia menekşeleri!" diyen kişiydi. Grassi, Floransa'da, Freiburglu bir kitapçıyla tanışmış ve onunla evlenmişti; kitapçı ona Heinrich Heine okuyordu; ayrıca menekşeleri, "yün taklidi" kumaşları sevmeyi öğretmişti ona. Onu on dört-on sekiz savaşından sonra Almanya'ya götür-

müştü çünkü; savaştan sonra Almanya'da saf yün, bulunmaz olmuştu.

Kitapçı savaştan sonra Freiburg'a döndüğünde, "Artık benim Almanyamı tanıyamıyorum," demişti.

Evimizde ün kazanmış ve öyle kalmış bir tümceydi bu ve annem ne zaman bir şeyi ya da birini tanıyamaz olsa, sık sık kullanırdı.

Babam, o yaz dağda, hep bu evlilik konusunda; gerek Almanya'daki Gino ile, gerek Lopezler ve Ternilerle ve Mühendis Olivetti ile uzun uzun mektuplaştı durdu. Babam, Ternilerle Lopezlere, Mühendis Olivetti'ye, Gino'yu yirmi beş yaşında ve henüz meslek sahibi olmamışken evlenmekten vazgeçirmeleri gerektiğini yazıyordu.

O yaz annem, ikide bir Gino'yu düşünerek: "Acaba Grassi'yi görmüş müdür, kim bilir," diyordu; babam da çileden çıkıyordu: "Grassi ha! Umurumdaydı Grassi'yi görüp görmediği! Zaten Almanya'da öyle çok Grassi varmış ki! Gino'nun o kadınla evlenmesini kesinlikle istemem!"

Gino buna karşın, önceden yapacağını bildirdiği gibi yaptı, Almanya dönüşü evlendi; annemle babam da düğününe gittiler. Gene de babam gece uyanıp uyanıp hâlâ diyormuş ki: "Ah keşke onu Ivrea'ya göndereceğime Arjantin'e, Mauro'nun yanına gönderseymişim! Kim bilir, belki de Arjantin'de olsaydı evlenmezdi!"

Ev değiştirmiştik; Pastrengo Sokağı'ndaki evden her zaman yakınmış olan annem, şimdi de yeni evden yakınıyordu. Yeni ev, Pallamaglio Sokağı'ndaydı. "Ne çirkin bir ad," derdi her zaman annem. "Ne çirkin bir sokak! Bu sokaklara dayanamıyorum, Campana Sokağı, Saluzzo Sokağı! Hiç olmazsa Pastrengo Sokağı'nda bahçemiz vardı!"

Yeni ev en üst kattaydı ve çirkin, koskocaman bir kilisenin, bir cila fabrikasının, bir de hamamın olduğu bir alana bakıyordu; anneme de pencereden, kolunun altında havlusuyla hamama giden erkekleri görmek kadar sinir bozucu gelen bir şey yoktu. Babam, o evi hemen satın almıştı, çünkü ucuza geldiğini, güzel olmamakla birlikte elverişli yanları bulunduğunu, istasyona pek yakın olduğunu, büyük olduğunu, bunca odası olduğunu söylüyordu.

Annem derdi ki: "İstasyona yakın olmamızın ne önemi var ki, hiçbir zaman hiçbir yere gitmeyiz ki biz!"

Parasal durumumuzda bir şeyler biraz iyiye gitmiş olmalıydı, çünkü paradan bir parçacık da olsa daha az söz ediliyordu artık; babama bakılırsa, taşınmaz hisseleri hep eskisi gibi inişteydiler ve bence, şu sıralar yerin dibini boylamış olmalıydılar; gene de annem ve ablam daha iyi giyinir olmuşlardı. Artık bizim de telefonumuz vardı, Lopezler gibi. Yaşam pahalılığı, ekmek pahalılığı sözleri artık hiç duyulmaz olmuştu. Gino, karısıyla Ivrea'da oturuyordu; Mario Cenova'da iş bulmuştu, yalnız cumartesileri geliyordu eve.

Alberto, uzun kararsızlıklar ve tartışmalardan sonra liseye verilmişti. Babam onun orada mutlu olmayacağını, bu ağır cezadan dolayı pişman olacağını, kendini toparlayacağını umuyordu; annem de ona diyordu ki: "Bak göreceksin, ne denli iyi olacaksın! Ne denli eğleneceksin! Göreceksin lisede nasıl mutlu olunduğunu! Ben lisedeyken ne güzeldi, nasıl da eğleniyordum!"

Alberto her zaman olduğu gibi liseye de son derece neşeli gitti. Tatilde eve geldiği zaman anlattığına göre lisede, sofrada omlet yerken ansızın bir çıngırak çalıyor, müdür içeri girip diyormuş ki: "Görüyorum ki omleti bıçakla kes-

miyorsunuz." Sonra gene o çıngırak çalıyor, müdür de yok oluyormuş.

Babam artık kayak kaymaya gitmiyordu. Fazla yaşlandığını söylüyordu. Annem hep, "Kahrolası dağ," derdi, kayak kaymayı bilmeyip evde kaldığı için; ama şimdi babamın artık kaymaması canını sıkıyordu.

Anna Kulisciоff ölmüştü. Annem onu yıllardır görmüyordu; ama yaşadığını bilmekten mutluydu. Cenazeye, Milano'ya gitti, ta çocukluktan beri hep Kulisciofflar'ın evinde olan, arkadaşı Paola Carrara ile birlikte. Oradan, Kulisciоff'un anısına yazılar içeren yas belirtisi olarak, sayfaları siyah çizgiyle çevrili bir kitapla çizdiği resimleri getirdi.

Böylece annem, bunca yıldan sonra Milano'yu yeniden görmüş oldu; ama artık Milano'da kimsesi kalmamıştı. Yakınlarının tümü ölmüştü. Kenti de değişmiş, çirkinleşmiş bulmuştu: "Artık benim Almanyamı tanıyamıyorum," dedi.

Terniler, Torino'dan ayrılmak zorunda kalmışlardı. Gidip Floransa'ya yerleştiler. Önce Mary gitti çocuklarla; Terni, birkaç ay daha kaldı. Annem, Terni'ye, "Ne yazık, Torino'dan gidiyorsunuz," diyordu. "Mary'nin gitmiş olması ne yazık! Çocukları da bir daha hiç görmeyeceğim. Pastrengo Sokağı'ndaki bahçeyi anımsıyor musunuz, Cucco ile top oynadığınız zamanları? Hani Gino'nun da arkadaşları gelirdi de *tilki tilki saatin kaç* oynarlardı? Ne güzeldi!" Bu, şöyle bir oyundu: biri, yüzü gövdeye dönük, bir ağaca dayanır ve birden dönerdi; ötekiler de, o görmeden adım atmak zorundaydılar.

"Bu evi sevmiyorum," diyordu annem. "Pallamaglio Sokağı'nı sevmiyorum! Bahçemin olması hoşuma gidiyordu!"

Ama hüzünlü hali çabuk geçiyordu. Sabahları şarkı söyleyerek kalkıyor, alışverişi yoluna koyuyor, alınacakları

ısmarlıyordu. Sonra da yedi numaralı tramvaya biniyordu. Tramvayla son durağa kadar gidiyor, sonrada inmeden dönüyordu. "Tramvaya binmek ne güzel," diyordu. "Otomobile binmekten daha güzel!"

Sabah bana, "Sen de gel," diyordu, "Pozzo Caddesi'ne gidelim."

Pozzo Caddesi, yedi numaranın başlangıç noktasıydı. Orada bir meydan vardı, bir de dondurmacı kulübesi ve kent çevresindeki son evler. Uzaklarda, buğday ve gelincik tarlaları.

Öğleden sonra, divana uzanıp gazete okurdu. Bana derdi ki: "Eğer uslu durursan seni sinemaya götürürüm. Bakalım sana 'uygun' bir film var mıymış." Oysa ki sinemaya gitmek isteyen oydu; gerçekten de giderdi, benim dersim varsa yalnız ya da arkadaşlarıyla birlikte.

Koşa koşa dönerdi çünkü babam laboratuvardan saat yedi buçukta gelir ve geldiğinde onu evde bulmak isterdi. Eğer bulamazsa balkona çıkıp beklemeye başlardı. Annem elinde şapkasıyla, soluk soluğa çıkagelirdi.

"Hangi cehennemin dibindeydin," diye bağırırdı babam. "Beni merakta bıraktın! Bahse girerim ki bugünde sinemaya gitmişsindir gene! Ömrünü sinemada geçiriyorsun!"

"Mary'ye yazdın mı," diye sorardı. Şimdi Mary Floransa'ya gitmişti ya, ara sıra mektupları geliyordu, annem de yanıt vermeyi hep unutuyordu. Onu çok severdi, ama mektup yazmayı canı hiç istemezdi. Kendi çocuklarına bile yazmazdı.

"Gino'ya yazdın mı," diye babam bağırırdı ona. "Gino'ya yaz! Gino'ya yazmazsan karışmam, ayağını denk al!"

Ben hastalandım ve kış boyu hasta yattım. Kulak yangısı vardı bende; sonra da kulak tozu yangısına yakalandım. Hastalığımın ilk günlerinde bana babam baktı.

Çalışma odasında "eczane" dediği bir dolapçığı vardı, çocuklarına ya da dostlarına ve dostlarının çocuklarına bakmak için kullandığı birkaç ilacıyla gereçlerini orada bulundururdu: sıyrıklar için tentürdiyot; boğaz ağrısı için mavi metilen; dolama için *bir. Bir*, lastik bir sargıydı, hasta parmağa sıkı sıkı sarılacaktı, parmak morarıncaya değin.

Ne var ki bu *bir* denen şey, gerektiğinde "eczane"de asla bulunmazdı; babam da evin içinde haykırarak gezerdi: "Nerede şu bir! Nereye koydunuz biri!"

"Ne kadar da dağınıksınız hepiniz! Ömrümde sizler kadar dağınık insanlar görmedim," derdi.

Bir, genellikle, onun yazı masasının çekmecesinden çıkardı. Bununla birlikte birisi ona sağlığı konusunda bir şeyler danıştığı zaman çileden çıkardı. Alınır, derdi ki: "Ben doktor falan değilim ki!"

İnsanları tedavi etmek isterdi ama, onların bunu kendisinden istememesi koşuluyla.

Bir gün, sofrada diyordu ki: "Şu Terni budalası gribe yakalanmış. Yatıyor. Uff, bir şeyi yoktur ya. Ona gidip bakmam gerek şimdi."

"Şu Terni de amma abartıyor," diyordu o akşam. "Bir şeyciği yok! Yorgan döşek yatmış, sırtında yün fanila. Ben hiç yün fanila giymem!"

"Şu Terni de aklımdan çıkmıyor," diyordu birkaç gün sonra da. "Ateşi düşmüyor bir türlü. Zatürreeye çevirmiş olmasından korkuyorum. Stroppeni alsaydı bir diyorum."

O akşam eve geldiğinde odaları tek tek dolaşıp annemi arayarak bağırıyordu: "Zatürreeye çevirmiş! Lidia, biliyor musun, Terni'nin hastalığı zatürreeye çevirmiş!"

Terni'nin başucuna Stroppeni'yi ve bildiği tüm ilaçları götürmüştü.

Artık iyileşmiş olan ve evinin balkonunda güneşlenen Terni'ye bas bas bağırıyordu: "Sigara içme. İçmemelisin şu sigarayı bak! Çok içiyorsun, hep çok içmişsindir zaten! Zaten sigara yüzünden sağlığını berbat ettin işte!"

Babam, kendi, bir Türk gibi sigara içerdi[1]; ama başkasının içmesini istemezdi.

Dostlarına karşı da, çocuklarına karşı da, hastalandıkları zaman son derece yumuşak ve sevecen olurdu ama iyileşir iyileşmez gene onları hırpalamaya başlardı.

Benimki ağır bir hastalıktı; babam da hemen beni tedavi etmekten vazgeçip, güvendiği hekimleri çağırdı. Sonunda beni hastaneye yatırdılar.

Hastaneden korkmayayım diye annem bana, hastaneyi doktorun evi diye anlatmıştı; sözde odalardaki öteki hastaların tümü de doktorun çocukları, kardeş çocukları ve yeğenleriymiş. Ben de çaresiz buna inandım; gene de bir yandan burasının bir hastane olduğunu biliyordum ve bu kez de, sonradan olduğu gibi, gerçek ile yalan içimde birbirine karışmıştı.

"Şimdi bacakların Lucio'nunkinden daha zayıf," dedi annem bana, "artık Frances mutlu olacaktır!"

Gerçekten de Frances hep benim bacaklarımı Lucio'nunkilerle karşılaştırır ve dertlenirdi; çünkü Lucio'nun bacakları, siyah kadife bir lastikle yukarıdan tutturulmuş beyaz çoraplarının içinde sıskacık ve solgundu.

* * *

1 Türk gibi sigara içmek: İtalyanların, çok sigara içenler için kullandıkları bir deyim. (ç.n.)

Bir akşam annemin yan odada birisiyle konuştuğunu, çamaşır dolabını açtığını duydum. Camlı kapının ardından gölgeler geçiyordu.

Gece, yanımdaki odadan öksürük sesleri işittim. Orası Mario'nun cumartesileri geldiğinde kaldığı odaydı; ama öksüren Mario olamazdı, cumartesi değildi; öksürük de yaşlı, şişman bir adamın öksürüğüne benziyordu zaten.

Annem sabahleyin yanıma geldiğinde bana, orada Bay Paolo Ferrari diye birinin yattığını söyledi; yorgunmuş, yaşlıymış, hastaymış, öksürüğü varmış ve ona soru sormamak gerekiyormuş.

Bay Paolo Ferrari, yemek odasında çay içiyordu. Onu görünce, bir kez Pastrengo Sokağı'na gelmiş olan Turati'yi tanıdım. Ama bana, adının Paolo Ferrari olduğu söylendiği için çaresiz, onun hem Turati, hem Ferrari olduğunu sandım ve gene gerçek ile yalan, içimde birbirine karıştı.

Ferrari yaşlıydı, ayı gibi iriyarıydı, kır düşmüş çember sakalı vardı. Gömleğinin yakası pek genişti ve boyunbağı da ip gibi bağlanmıştı. Küçücük, beyaz elleri vardı ve kırmızı kaplı bir kitap karıştırıyordu, Carducci'den şiirler seçkisi.

Sonra garip bir şey yaptı. Kuliscioff'un anısına yazılmış kitabı alıp anneme uzun uzun bir adama yazısı yazdı. Şöyle imzaladı: "Anna ve Filippo" Benim düşüncelerim giderek büsbütün karışıyordu, onun nasıl Anna olabildiğini ve nasıl aynı zamanda Filippo olabildiğini anlamıyordum, hele söyledikleri gibi bir de Paolo Ferrari ise.

Babamla annem, onun orada olmasından pek mutlu görünüyorlardı. Babam hiç öfkeyle bağırıp çağırmıyor, herkes alçak sesle konuşuyordu.

Kapının zili çalar çalmaz Paolo Ferrari koşa koşa koridoru geçip ta dipteki odaya sığınıyordu. Gelen genellikle ya Lucio olurdu, ya sütçü; çünkü o günlerde bize hiç başka yabancı gelmezdi.

Koşa koşa geçiyordu koridoru, ayaklarının ucuna basmaya çalışarak; koridorun duvarlarına koskocaman ayı gölgesi vuruyordu.

Paola bana dedi ki: "Adı Ferrari değil. Turati. İtalya'dan kaçması gerekiyor da. Gizleniyor. Kimseye söyleme sakın, Lucio'ya bile."

Kimseye bir şey söylemeyeceğime ant içtim, Lucio'ya bile; ama benimle oynamaya geldiği zaman Lucio'ya söylemeyi çok istiyordum.

Ne var ki Lucio hiç de meraklı değildi. Ben onun evinde olan bitenler konusunda soru sormaya başlayınca bana hep "meraklı olduğumu" söylerdi. Lopezlerin tümü de pek ağzı sıkı kişilerdi ve ailede olan biteni anlatmayı hiç sevmezlerdi; bu yüzden biz onlar konusunda hiçbir zaman, hiçbir şey bilmezdik, zengin midirler, yoksul mu onu da bilmezdik, Frances'in kaç yaşında olduğunu da, hatta akşam yemeğinde ne yediklerini bile.

Lucio bana, umursamaz bir tavırla dedi ki: "Burada, senin evinde sakallı bir adam var, ben gelir gelmez salondan sıvışıyor."

"Evet," dedim ona, "Paolo Ferrari o."

Bana daha sorular sormasını istiyordum. Ama Lucio başka bir şey sormuyordu. Kendi yaptığı ve bana armağan ettiği bir resmi asmak için çekiçle duvara vuruyordu. Bir tren resmiydi bu. Lucio, ta küçüklüğünden beri, trenlere tutkundu; hep odanın içinde lokomotif düdüğü gibi sesler çıkartarak, puf

puflayarak döner dururdu; evinde de kocaman bir elektrikli treni vardı, Arjantin'deki Mauro Amcası ona armağan etmişti.

Dedim ki: "Çekiçle vurma öyle! Yaşlı, hasta, gizleniyor! Onu rahatsız etmenin gereği yok!"

"Kimi?"

"Paolo Ferrari'yi!"

"Görüyor musun şu yakıt vagonunu," dedi Lucio, "gördün mü nasıl, yakıt vagonunu bile çizmişim?"

Lucio hep yakıt vagonundan söz ederdi. Ben artık onun yanında sıkılıyordum; yaşıttık; gene de bana, benden o kadar küçük geliyordu ki.

Bununla birlikte gitmesini de istemiyordum. Maria Buoninsegni onu almaya geldiği zaman çok üzülüyor ve biraz daha bıraksın diye yalvarıyordum.

Annem, Lucio'yla beni Natalina ile birlikte aşağıya, meydana indirtiyordu, Maria Buoninsegni'yi beklemeye. Diyordu ki: "Hem biraz da hava almış olursunuz." Ama ben biliyordum, Maria Buoninsegni'nin koridorda Paolo Ferrari ile karşılaşmaması için böyle yaptığını.

Meydanın ortasında yeşillik bir dörtgen vardı, birkaç da sıra. Natalina sıraya oturur, uzun ayaklı kısacık bacaklarını sallardı; Lucio, düdük sesleri çıkartarak, puf puflayarak meydanda çepeçevre, tren gibi dolaşırdı.

Natalina, Maria Buoninsegni boynuna doladığı tilki kürküyle çıkageldiğinde, nezaketten kırılıp dökülür, gülümserdi. Maria Buoninsegni'ye karşı, saygıyla karışık hayranlıkların en büyüğünü besliyordu. Maria Buoninsegni ise, ona şöyle bir bakmakla yetindikten sonra o zarif ve yapmacık Toscana ağzıyla, Lucio ile konuşurdu. Onu terlemiş bulur, üzerine yün kazağını giydirirdi.

Paolo Ferrari bizim evde galiba sekiz-on gün kadar kaldı. Bunlar inanılmaz derecede sakin günler oldu. Hep bir motordan söz edildiğini duyuyordum. Bir akşam, yemeğimizi çarçabuk yedik ve ben, Paolo Ferrari'nin gideceğini anladım; o günlerde hep şakacı ve soğukkanlı iken, o akşam yemekte kaygılı gibi görünüyor, sakalını kaşıyordu.

Sonra yağmurluk giymiş iki-üç kişi geldi; içlerinden sadece Adriano'yu tanıyordum. Adriano'nun saçı dökülmeye başlamıştı, şimdi hemen hemen dazlak kalmış tepesi, kıvırcık, sarı lülelerle kuşatılmıştı. O akşam yüzü de, geride kalan azıcık saçı da sanki rüzgârdan karışmış gibiydi. Ürkmüş, kararlı ve neşeli gözleri vardı; ömrümde iki-üç kez gördüm ben bu gözleri. Birinin kaçmasına yardım ettiği zaman, biri tehlikede olup da kurtarması gerektiği zaman bakardı böyle.

Paolo Ferrari yan odada paltosunu giymesine yardım ederken bana dedi ki: "Burada olduğumu hiçbir zaman, kimseye söyleme."

Adriano ve yağmurluk giymiş ötekilerle birlikte çıktı ve bir daha onu hiç görmedim, çünkü birkaç yıl sonra Paris'te öldü.

Natalina, ertesi gün anneme sordu: "Acaba bu akşam Korsika'ya varmış mıdır o kayıkla?"

Babam bu sözleri duyunca anneme köpürdü: "Ne, şu Natalina kaçığına anlattın öyle mi! Hepimizi zindana atacaklar!"

"Hayır, Beppino! Natalina çenesini tutması gerektiğini çok iyi anladı!"

Sonra da Korsika'dan bir kart geldi, Paolo Ferrari'nin selamlarıyla.

Bunu izleyen aylarda, Rosselli ile Parri'nin, yani Turati'nin kaçmasına yardımcı olan o adamların tutuklandığını duy-

dum. Adriano henüz özgürmüş ama tehlikedeymiş ve belki o da gelip bizim evde gizlenecekmiş

Adriano bizim evde aylarca gizlendi; Mario'nun odasında yatıyordu, Paolo Ferrari'nin de yattığı odada. Paolo Ferrari Paris'te, güvendeydi; ama artık evde ona Ferrari demekten usanılmıştı, herkes ondan gerçek adıyla söz ediyordu. Annem diyordu ki: "Ne de sevimliydi! Onun burada olması nasıl da hoşuma gidiyordu!"

Adriano tutuklanmadı, yurtdışına çıktı; ablam onunla yazışıyordu nişanlı oldukları için. Yaşlı Olivetti annemle babama geldi, ablamı oğluna istemeye; Ivrea'dan motosikletle gelmişti, başında siperlikli bir bere vardı, göğsüne de birçok gazete sıkıştırmıştı; çünkü motosiklete bindiğinde rüzgâra karşı göğsünü gazeteyle korurdu hep. Ablamı bir çırpıda isteyiverdi; ama sonra, salonumuzda koltukta bir süre oturdu kaldı, sakalıyla oynayarak kendini anlattı; azıcık parayla fabrikayı nasıl kurduğunu, tüm çocuklarını nasıl okuttuğunu ve her akşam, uykuya dalmadan önce nasıl İncil okuduğunu...

Sonra babam, anneme köpürdü çünkü bu evliliği istemiyordu. Adriano'nun aşırı zengin olduğunu ve psikanalizin onda aşırı bir saplantıya dönüştüğünü söylüyordu. Zaten Olivettilerin tümünde de vardı bu saplantı. Babam Olivettilerden hoşlanıyordu ama ona biraz zirzop geliyorlardı. Olivettiler de bizim aşırı maddeci olduğumuzu söylerlerdi, özellikle de babam ve Gino'nun.

Bir süre sonra anladık ki hiçbirimiz tutuklanmayacaktık. Yurtdışından dönüp Paola Ablam'la evlenen Adriano bile. Ablam evlenir evlenmez saçlarını kestirdi; babam da sesini çıkarmadı, çünkü artık ona hiçbir şey diyemezdi, artık onun hiçbir şeyini ne yasaklayabilir ne de ona bir şey buyurabilirdi.

Ne var ki ona gene bağırmaya başladı bir süre sonra; hatta Adriano'ya bile bağırıyordu şimdi. Ona göre çok para harcıyorlardı ve Ivrea ile Torino arasında otomobille çok gidip geliyorlardı.

İlk çocukları olduğunda çocuğa yönelik bakımlarını eleştiriyordu, daha çok güneş banyosu yaptırmaları gerektiğini, yoksa çocuğun kemik veremine yakalanacağını söylüyordu. "Çocuğu kemik veremi yapacak bunlar!" diye bağırıyordu anneme. "Güneşe tutmuyorlar! Söyle onlara güneşe tutsunlar!"

Sonra da çocuğu, hasta olursa büyücülere götürmelerinden korkuyordu. Adriano, gerçek hekimlere pek inanmazdı ve bir defasında siyatiğe yakalandığında hava masajı yaptırmak için bir Bulgar'a gitmişti. Sonra da babama sormuştu, hava masajları konusunda ne düşündüğünü ve o Bulgar'ı tanıyıp tanımadığını. Babam o Bulgar konusunda hiçbir şey bilmiyordu ve hava masajları onu çileden çıkarttı. "Hekim bozuntusunun teki olmalı! Bir büyücü!" Ve küçüğün biraz ateşi olsa kaygıya kapılıyordu: "Onu şu büyücüye götürmezler, değil mi?"

Bu çocuğu, Roberto'yu, çok seviyordu; onu çok güzel buluyor ve ona baktıkça gülüyordu, çünkü onun tıpkı Yaşlı Olivetti'ye benzediğini düşünüyordu. "Sanki Yaşlı Olivetti'yi görüyorum," diyordu annem de. "Tıpkı yaşlı mühendis!"

Babam, Paola Ivrea'dan gelir gelmez hemen, "Bana Roberto'yu anlat," diyordu.

"Çok güzel şu Roberto," derdi hep babam.

Paola sonra bir çocuk daha doğurdu ama babam o kızdan hoşlanmıyordu. Görsün diye getirdikleri zaman yüzüne bile bakmıyordu. Diyordu ki: "Roberto daha güzel!"

O zaman Paola gocunuyor, suratını asıyordu; o gittiği zaman babam anneme, "Şu Paola ne eşek, gördün mü," diyordu.

Paola'nın evlendiği ilk günlerde annem sık sık ağlardı, kızı artık evde değil diye. Annemle Paola birbirlerine pek bağlıydılar ve birbirlerine anlatacakları bir sürü şeyleri olurdu hep. Annem bana hiçbir şey anlatmazdı çünkü ona küçük görünüyordum; sonra da diyordu ki ben "onu pek iplemiyormuşum"

Ben artık ortaokula gidiyordum ve bana aritmetik öğretmiyordu; ben gene aritmetikten bir şey anlamıyordum ama o bana yardım edemiyordu çünkü ortaokul aritmetiğini anımsamıyordu.

"İplemez! Konuşmaz," derdi annem benim için. Benimle yapabildiği tek şey beni sinemaya götürmekti ama ben onun gidelim diye tutturmalarına da her defasında "peki" demiyordum.

"Benim patron ne yapacak bilmiyorum! Şimdi sorayım bakayım patronum ne yapmak istiyor," diyordu annem telefonda arkadaşlarıyla konuşurken; benden her zaman "patron" diye söz ederdi çünkü gerçekte öğleden sonrayı nasıl geçireceğimize karar veren hep ben olurdum. Onunla birlikte sinemaya gitmeye evet diyecek miyim, demeyecek miyim diye merak ederdi.

"Patlıyorum sıkıntıdan," diyordu annem. "Yapacak bir şeyim kalmadı artık, bu evde yapacak bir şey kalmadı. Hepsi çekip gittiler. Ben sıkıntıdan patlıyorum!"

"Sıkıntıdan patlıyorsun," diyordu babam ona, "çünkü bir iç yaşantın yok."

"Mariocuğum," diyordu annem. "Neyse ki bugün cumartesi, Mariocuğum gelecek!"

Gerçekten Mario, hemen hemen her cumartesi geliyordu. Ferrari'nin uyumuş olduğu odada, yatağının üzerine koyduğu valizini açıyor ve ipek pijamasını, sabunlarını, deri terliklerini, titizlikle ve özenle çıkartıyordu; her zaman güzel, yeni şeyleri olurdu, İngiliz kumaşından şık, güzel takım elbiseler gibi. "Tümü de Lidia yününden," derdi annem, bu takımların kumaşına dokunarak eklerdi: "Ah, senin de öteberin oldu işte." Eskiden hep böyle diyen Drusilla Teyzem'e öykünerek.

Mario, ben ve annemle bir an salonda oturup koltukaltlarını okşayarak gene "elmanın kabuğunun solucanı" der; ama sonra hemen telefona gider, alçak sesle konuşarak gizemli randevular verirdi. "Hoşça kal anne," derdi yan odadan; sonra da yemek saatine değin bir daha onu görmezdik.

Mario arkadaşlarını pek seyrek getirirdi eve; geldikleri zaman da salona almaz, onlarla birlikte odasına kapanırdı. Bu arkadaşlar pek ciddi ve işi başından aşkın görünen adamlardı ve şimdi Mario'ya da hep böyle işi başından aşkın ve ciddi bir hava gelmişti: sanki iş dünyasında kendine bir yer edinmekten öte bir şey düşünmüyor ve başka bir şeyi umursamıyor gibiydi. Artık Ternilerle arkadaşlık etmiyor, ne Proust, ne Verlaine okuyordu: sadece ekonomi ve maliye kitapları okur olmuştu. Tatillerini yurtdışında geçiriyordu, vapur gezilerine ve yolculuklara çıkıyordu. Artık bizimle yazlığa gelmiyordu. Kendi başına çekip gidiyordu: kimi zaman nerede olduğu bile pek bilinmiyordu: "Nerelerde acaba şu Mario?" diye sorardı babam, Mario bir süre yazmadığı zamanlar. "Artık bir şeyini bilmiyoruz, ne haltlar karıştırdığından haberimiz yok! Eşek!"

Gene de Paola'dan, Mario'nun sık sık İsviçre'ye gittiğini öğrendik: ama kayak yapmaya değil. Evden ayrıldığından

beri ayaklarına bir kez bile kayak geçirmemişti. İsviçre'de bir sevgilisi varmış, sıskacık bir şey. Otuz beşten çok değilmiş kilosu; çünkü o sadece pek zayıf ve çok şık kadınlardan hoşlanırmış. "Bu kadın," diye anlatıyordu Paola, "günde iki-üç kez banyo yaparmış," zaten Mario da banyo yapmaktan, tıraş olmaktan, lavantalar sürünmekten öte bir şey yapmıyormuş; hep pis olmaktan, pis pis kokmaktan korkardı. Her şeyden iğrenirdi az çok, tıpkı babaannem gibi; Natalina kahvesini götürdüğünde, fincanı evirip çevirir her yanına bakardı, iyi yıkanıp yıkanmadığını anlamak için.

Annem ara sıra onun için derdi ki: "İyi bir kızcağızla evlensin isterdim."

Babam da hemen köpürürdü: "Ne evlenmesi be! Bir bu eksikti! Mario'nun evlenmesini kesinlikle istemiyorum!"

Babaannem öldü; cenaze için hep birlikte Floransa'ya gittik. Orada gömüldü, aile mezarlığına; Parente Dede'nin, "zavallıcık Regina"nın ve daha birçok Margherita'ların, Regina'ların yanına.

Artık babam ondan söz ederken, "zavallı anneciğim" diyor, hem de bunu özellikle sevgi ve acıma dolu bir vurguyla söylüyordu. Yaşarken ona hep biraz aptalmış gibi davranırdı; tümümüze davrandığı gibi. Artık, ölmüştü ya, kusurları babamın gözüne zararsız ve çocuksu, acınmaya ve yerinmeye değer görünüyordu.

Babaannem bize ev eşyasını miras bıraktı. "Bunlar," diyordu babam, "çok değerli mobilyalar." Ne var ki annemin hoşuna gitmiyordu. Bununla birlikte Piera, yani Gino'nun karısı da onların çok güzel olduğunu söyledi ve annem sarsıldı biraz, söylediğine göre mobilya işinden çok anlayan

Piera'ya güveniyordu çünkü. Ama eşyayı da aşırı büyük ve ağır buluyordu: aralarında Parente Dede'nin ta Hindistan'dan getirtmiş olduğu oymalı, siyah tahtadan, kol yerlerinde fil kafaları olan koltuklar vardı; sonra, sanırım Çin işi, siyah ve altın yaldız karışımı iskemleler vardı, birçok da biblo ve porselen ve ta eskilerden, Franz Jozef'e borç para verdikleri için baron unvanı bağışlanmış olan akrabamız Dotmizerlerden kalma armalı gümüş takımlar ve tabaklar.

Annem Alberto'nun, liseden tatile gelince Emniyet Sandığı'na rehin bir şeyler götürmesinden korkuyordu. Bunun için anahtarla kilitlenen camlı bir dolap yaptırdı ve tüm bu küçük porselenleri oraya yerleştirdi. Gene de babaannemin bu mobilyalarının bizim eve uygun olmadığını, kalabalık ettiğini, hiç de güzel durmadığını söylüyordu.

"Pallamaglio Sokağı'yla hiç uyum sağlamayan mobilyalar bunlar," diye yineliyordu her gün.

Bunun üzerine babam, ev değiştirmemiz gerektiğine karar verdi; gidip Kral Umberto Caddesi'ne, caddenin yan sokaklarına bakan alçak, eskice bir eve yerleştik. Bizimki giriş katında bir daireydi ve annem gene giriş katında bulunmaktan çok mutluydu, çünkü kendini böyle sokağa daha yakın buluyor ve merdiven inmeye gerek kalmadan eve girip çıkabiliyordu, "Şapkasız bile," diyordu, "çıkılabiliyor." Onun hayali zaten öteden beri "şapkasız" çıkmaktı, babamın ona yasakladığı bir şeydi bu. "Ama Palermo'da," derdi annem, "hep şapkasız çıkardım ya!" "*Palermo'da, Palermo'da!* Palermo on beş yıl önceydi! Baksana şu Frances'e! Frances şapkasız hiç çıkmıyor dışarı!"

Alberto liseyi bırakıp lise bitirme sınavlarını vermeye Torino'ya geldi. Sınavları çok başarılı geçti ve en iyi notlarla

diploma aldı. Evde hepimiz şaşırıp kaldık. "Gördün mü, sana söylüyordum ben," dedi annem, "gördün mü, çalışmak istediği zaman yapıyor!"

"Peki şimdi," dedi babam. "Şimdi ne yaptırılabilir ona?"

"Peki siz ne yapacaksınız Alberto'yu," dedi annem, Drusilla Teyzem'in her zaman dediğini diyerek. Drusilla Teyzem'in de pek çalışmayan bir oğlu vardı; bunun için annem de ona: "Peki siz Andrea'yı ne yapacaksınız," derdi hep. Drusilla, "Ama senin de öteberin oldu işte," diyen teyzeydi. Kimi yazlar bizimle birlikte yazlığa gelir, bizimkine yakın bir ev kiralardı; o zamanda anneme oğlunun giysilerini gösterir ve derdi ki: "Biliyor musun, Andrea'nın da kendi öteberisi var." Bu Drusilla Teyze dağa gelir gelmez, süt satılan ahıra gider ve: "Ben biraz fazlaca para vermeye hazırım, yeter ki sütü ilk bana getirin, başkalarına gitmeden önce," derdi. Sonunda onun sütünü de bize getirdikleri saatte, aynı zamanda götürürler, ama o daha çok para öderdi.

"Peki ama siz Alberto'yu ne yapacaksınız," diye annem, yaz boyu yineledi durdu. O yıl Drusilla Teyze bizimle değildi çünkü nicedir dağa gelme alışkanlığını bırakmıştı; ama sesi, anneme bakılırsa kulaklarında yankılanıyor gibi oluyordu. Alberto'ya sorulduğunda tıp öğrenimi almak istediğini söyledi.

Bunu omuz silkerek, umursamaz ile çaresiz arası bir havada söylemişti. Alberto uzun boylu, zayıf ve sarışın bir çocuktu, burnu upuzundu ve kızların hoşuna giderdi. Annem, Emniyet Sandığı makbuzlarını aramak için çekmecelerini karıştırırken kızlardan gelmiş tomarla mektup ve resim bulurdu.

Artık Pestelli'yi görmüyordu, evlenmişti o; ıslahevinden çıktıktan sonra yeniden tutuklanmış, Özel Mahkeme'de yargılanmış ve Civitavecchia'ya cezaevine gönderilmiş olan Pajetta'yı da görmüyordu. Artık, Vittorio adında bir arkadaşı vardı. "Bu Vittorio," derdi annem, "çok iyi bir çocuk, öyle de çalışkan ki! Çok iyi bir aileden geliyor! Alberto, kendisi, kamçı sapının teki ama hep iyi arkadaşlar seçiyor!" Alberto, anneme göre hep ne demek istediğini pek anlamadığım, ya "eşkıya" idi ya da "kamçı sapı"; şimdi bile, lise diplomasını aldığı halde öyle.

Gece Alberto eve döndüğünde babam bas bas bağırırdı: "Haydut! Beş para etmez herif!" Böyle bağırmaya öylesine alışmıştı ki, erken gelse bile gene bağırıyordu. "Bu saatlere değin hangi cehennemdeydin bakayım?" Alberto da her zaman o tatlı, neşeli ve güleç sesiyle yanıt verirdi: "Bir arkadaşımı evine bırakmıştım da."

Alberto terzi kızların peşinde gezerdi, ama iyi aile kızlarına da takıldığı olurdu. Tüm kızların peşinde gezerdi, hepsi de hoşuna giderdi; neşeli ve nazik olduğu için de hoşuna gitmeyenlerle bile neşesi ve nezaketi yüzünden kırıştırırdı. Tıp fakültesine yazılmıştı ve babam onu anatomi sınıfında, karşısında buluyordu; onu orada bulmak da hiç mi hiç hoşuna gitmiyordu. Bir defasında sınıf karanlıkmış ve babam derste slayt gösteriyormuş; karanlıkta bir sigaranın ateşini görmüş. "Kim o sigara içen?" diye haykırmış. "Kim o sigara yakan köpoğlu?" "Benim baba," yanıtını vermiş o bildik, neşeli ses; herkes gülmüş.

Alberto bir sınava gireceği gün babam, daha sabahtan terslik yapmaya başlardı. "Beni rezil edecek! Hiç çalışmadı ki," derdi anneme. "Dur bakalım Beppino, bekle," diye karşılık verirdi annem, "bekle bakalım! Henüz bilmiyoruz ki."

"Otuz almış," derdi annem babama. "Otuz ha," diye köpürürdü o da. "Otuz ha! Benim oğlum olduğu için vermişlerdir! Benim oğlum olmasaydı çaktırırlardı!"

Ve suratı büsbütün kararırdı.

Alberto sonradan çok iyi bir hekim oldu. Ama babam buna bir türlü inanamadı. Annem ya da bizlerden biri, rahatsızlandığı ve Alberto'ya görünmek istediği zaman babam o gümbür gümbür kahkahalarından birini patlatırdı. "Ne Alberto'su yahu! Alberto ne bilecek ki!"

Alberto ile arkadaşı Vittorio, Kral Umberto Caddesi'nde piyasaya çıkarlardı.

Vittorio'nun siyah saçları, geniş omuzları, sivri ve çıkık bir çenesi vardı. Alberto'nun saçları sarı, burnu uzun, çenesi kısa ve içeri göçüktü. Alberto ile Vittorio kızlardan konuşurlarmış. Bununla birlikte, politikadan da konuşurlarmış; çünkü Vittorio bir politika kurduydu. Alberto ise politikayla hiç ilgileniyor gibi görünmüyordu; gazeteleri okumaz, görüş bildirmez, babamla Mario arasında ara sıra hâlâ patlak veren tartışmalara da hiç karışmazdı. Ama entrikalar onu çekiyordu. Daha Pajetta'nın zamanından beri; o da, Pajetta da henüz kısa pantolonlu çocuklarken Alberto, entrikaların çekimine kapılırdı, ama hiçbir zaman içine girmezdi. O sadece entrikacıların sırdaşı ve arkadaşı olmayı seviyordu.

Babam, caddede Alberto ve Vittorio ile karşılaştığı zaman onlara sadece başıyla soğuk bir selam verirdi, o kadar. Bu ikiliden birinin gizli işler çeviren bir entrikacı, ötekinin de onun sırdaşı olduğu aklının ucundan bile geçmezdi hiç. Ayrıca babam, İtalya'da hâlâ böyle entrikacıların bulunduğunu sanmıyordu. Kendisinin İtalya'da kalmış birkaç faşizm karşıtından biri olduğunu düşünüyordu. Öteki faşizm karşıtları

Paola Carrara'nın evinde toplanırlardı ki bu Paola Carrara da annem gibi bir zamanlar Kuliscioff'un arkadaşıydı. "Bu akşam," derdi babam anneme, "Carrara'ya gidelim. Salvatorelli de orada olacakmış." "Ne güzel," derdi annem. "Şu Salvatorelli'nin neler söylediğini çok merak ediyorum ben de!"

Ve Paola Carrara'nın, ilgilendiği bir hayır işi için oyuncak bebekler yaptığından bebeklerle dolu olan küçük salonunda Salvatorelli ile bir akşam geçirdikten sonra, babamla annem biraz avuntu bulmuş gibi olurlardı. Gerçi orada hiç yeni bir şey söylenmezdi. Ama babamın ve annemin dostları arasından çoğu faşist olmuştu ya da en azından, onların hoşuna gidecek kadar faşizm karşıtı görünmüyor ya da bunu açık açık söylemiyorlardı. Bunun içindir ki babamla annem, yıllar geçtikçe kendilerini büsbütün yalnız hissetmeye başlıyorlardı.

Salvatorelli, Carraralar, Mühendis Olivetti, babama göre dünyada kalmış birkaç faşizm karşıtıydı. Onlar da babamla birlikte Turati döneminin ve dünyadan silinip süpürülmüşe benzeyen bambaşka bir yaşam töresinin anılarını koruyorlardı. Bu kişilerle bir arada bulunmak babam için, bir temiz hava kaynağında soluk almak anlamına geliyordu. Sonra da geçmiş zamanlarda faşizme karşı komplo kurdukları için yıllar boyu hapse tıkılmış olan Vinciguerra, Bauer ve Rossi vardı. Onları babam derin bir saygı ve karamsarlıkla düşünür, gün gelip hapisten kurtulacaklarına hiç inanmazdı. Sonra da komünistler vardı ama babam onları tanımıyordu; ta kısa pantolonlu çocukluğunu anımsadığı, Alberto'nun karanlık işleriyle bağlantısı olduğuna inandığı ve onun gözünde küçük, tehlikesiz bir serüven düşkünü olan Pajetta hariç.

Bununla birlikte o dönemde babamın komünistler konusunda belirgin bir görüşü yoktu. Genç kuşakta yeni komplocular olduğunu düşünmüyordu ve olabileceğinden kuşkulansaydı onlara çılgın gözüyle bakardı. Ona bakılırsa, faşizme karşı elden gelebilecek hiç, ama kesinlikle hiçbir şey yoktu.

Anneme gelince, o, yaradılış gereği iyimserdi, güzel bir gösteri beklentisindeydi. Bir gün birinin, bir yolunu bulup Mussolini'yi "alaşağı etmesini" bekliyordu. Annem sabahları, "Gidip bakayım faşizm hâlâ ayaktà mı?" diyerek çıkardı evden. "Gidip bakayım Mussolini'yi alaşağı etmişler mi?" Dükkânlardan anlamlı sözler ve dedikodular toplar ve onlardan, gelecek için avuntu verici belirtiler çıkartırdı. Öğle yemeğinde babama derdi ki: "Ortalıkta büyük bir hoşnutsuzluk dolaşıyor, insanlar dayanamıyor artık." "Kim dedi bunu sana?" diye haykırırdı babam. Annem de, "Manavım söyledi," derdi. O zaman babam, küçümsercesine güler geçerdi.

Paola Carrara'ya her hafta bizimkilerin "Zurnal de Zenev"[1] dedikleri Cenevre gazetesi geliyordu. Cenevre'de, yıllar önce siyasal nedenlerle oraya sığınmış olan kız kardeşi Gina ile eniştesi Guglielmo Ferrero oturuyordu. Paola Carrara da ara sıra Cenevre'ye gider gelirdi. Ama zaman zaman da pasaportunu elinden alırlardı, o zaman gidip Gina'yı göremezdi. "Pasaportumu aldılar elimden! Gina'ya gidemiyorum!" Sonra pasaportunu geri verirler, o da kalkıp gider, birkaç ay sonra, umutla dolu gönül rahatlatıcı haberlerle dolu dönerdi. "Bakın, bakın Guglielmo bana ne dedi! Bakın Gina bana ne dedi!" Annem de, kendi iyimserliğini beslemek istediği zaman Paola Carrara'nın

1 *Journal de Genève.*

evine giderdi. Gene de kimi zaman onu incik boncukla, kartonlarla ve yapma bebeklerle dolu loş salonunda suratı asılmış bulurdu. Ya pasaportunu elinden almışlardı ya da "Zurnal de Zenev" –o, sınırda el konduğunu düşünüyordu– gelmemiş olurdu.

Mario, Cenova'daki işini bıraktı, Adriano ile anlaşma yaptı ve Olivetti'ye alındı. Babam aslında bu işe sevindi; ama sevinmeden önce kızıp köpürdü, belki de özel yeteneklerinden ötürü değil de, Adriano'nun eniştesi olduğu için işe alınmış olmasından korkmuştu.

Paola'nın şimdi Milano'da evi vardı. Otomobil kullanmayı da öğrenmişti; Milano, Torino, Ivrea arasında gidip geliyordu. Babam onaylamıyor, bir dakika yerinde durmadığını düşünüyordu. Öte yandan tüm Olivettiler de hiçbir zaman bir yerde durmaz, hep otomobilde olurlardı. Babam bunu da onaylamıyordu.

Böylece Mario gidip Ivrea'ya yerleşti; orada bir oda tutmuştu, akşamlarını Gino ile, fabrikanın sorunlarını tartışarak geçiriyordu. Gino ile her zaman ilişkileri soğuk olmuştu ama o dönemde dostluğu ilerlettiler. Genede Mario, Ivrea'da ölesiye sıkılıyordu.

Mario, yazın Paris'e bir gezi yapmıştı; orada gidip Rosselli'yi bulmuş ve ondan, Torino'da, Adalet ve Özgürlük gruplarıyla bağlantı kurmasını sağlamak üzere yardım istemişti. Birden, yeraltında çalışmaya karar vermişti.

Torino'ya cumartesi geliyordu. Hep eskisi gibiydi, gizemli, giysilerini dolaba asmakta, pijamalarını ve ipek gömleklerini çekmecelere yerleştirmekte son derece titizdi. Evde az kalıyor, kararlı bir tavırla yağmurluğunu giydiği gibi telaşla çıkıyor, ne yaptığı da bilinmiyordu.

Babam bir gün ona Kral Umberto Caddesi'nde rastlamış, yanında tanışmadığı, sadece uzaktan gördüğü, Ginzburg diye biri varmış. "Mario'nun o Ginzburg denen adamla ne işi var?" dedi anneme. Annem bir süredir Rusça öğrenmeye başlamıştı, "sıkıntıdan patlamamak için" ve Frances'le birlikte, Ginzburg'un kız kardeşinden ders alıyordu: "Son derece kültürlü, son derece akıllı, Rusça'dan çok güzel çeviriler yapan biri o adam," dedi. Babam, "Ama çok da çirkin. Hep bilinir ya, tüm Museviler çirkindir zaten." "Ya sen," dedi annem, "sen Musevi değil misin?" Babam da, "Gerçekte ben de çirkinim ya," dedi.

Alberto ile Mario'nun arasındaki ilişkiler hep öyle, çok soğuktu. Artık aralarında o eski acımasız, vahşi kavgalar patlak vermiyordu. Bununla birlikte, tek bir sözcük konuşmuyorlardı; koridorda karşılaştıkları zaman da hiç selamlaşmıyorlardı. Mario, yanında Alberto'nun sözü edilecek olsa küçümsemeyle dudak büküyordu.

Bununla birlikte Mario şimdi Alberto'nun arkadaşı Vittorio'yu tanıyordu; bir gün Mario ile Alberto caddede, birbirini iyi tanıyan Ginzburg ve Vittorio ile karşılaşmışlar ve Mario ikisini de, Ginzburg ve Vittorio'yu, eve çaya çağırmış.

Annem, onların eve çaya geldikleri gün çok sevindi, çünkü Alberto ile Mario'nun bir arada ve aynı kişilerle arkadaş olduklarını görüyordu; sonra da Pastrengo Sokağı günlerine dönmüş gibi geliyordu ona, Gino'nun arkadaşlarının geldiği ve evin her zaman insanlarla dolu olduğu o günlere.

Annem, Rusça derslerinden başka, piyano dersleri de alıyordu. Piyano derslerini, onun gibi olgun yaşında piyano çalışmaya başlamış olan Bayan Donati diye, birinin salık verdiği bir ustadan alıyordu. Bayan Donati uzun boylu,

iriyarı, güzel bir kadındı, ak saçlıydı. Bayan Donati ayrıca Casorati'nin atölyesinde resim de çalışıyordu. Hatta resmi, piyanodan çok seviyordu. Resmi, Casorati'yi, atölyeyi, Casorati'nin karısını ve oğlunu ve ara sıra yemeğe çağrıldığı Casorati'nin evini, taparcasına seviyordu. Annemi de Casorati'den ders alması için kandırmak istiyordu. Ne var ki annem direniyordu. Bayan Donati her gün telefon ediyordu ona ve resim yaparken nasıl eğlendiğini anlatıyordu. "Ama sen," diyordu Bayan Donati anneme, "sen renkleri hissetmiyor musun?" "Evet," diyordu annem, "galiba renkleri hissediyorum." "Peki ya boyutları," diye sürdürüyordu Bayan Donati, "boyutları hissetmiyor musun?" "Hayır, boyutları hissetmiyorum," yanıtını veriyordu annem. "Boyutları hissetmiyor musun?" "Hayır." "Ama renkleri! Renkleri hissediyorsun!"

Annem, artık evde daha çok para olduğundan, kendine giysiler yaptırıyordu. Bu, Rusça ile piyanodan başka, onun sürekli uğraşıydı ve aslında, "sıkıntıdan patlamamak" için bir çare; çünkü annem, yaptırdığı o giysileri nerede giyeceğini bilemiyordu. Frances ile Paola Carrara dışında kimseye gitmeyi canı istemiyordu, ki onlar da ev kılığıyla bile gidebileceği insanlardı. Annem giysilerini "Bay Belom"a yaptırıyordu; bu adam, yaşlı bir terziydi ve gençliğinde Pisa'da, babaannem koca ararken ama "Virginia'nın artıklarını" geri çevirirken, onunla evlenmek istemişti; ya da evde Tersilla adında bir gündelikçi terziye diktiriyordu. Çoktan kayıplara karışıp gitmiş olan Rina, artık gelmiyordu eve; ama babam, Tersilla ile koridorda karşılaştığı zaman, tıpkı eskiden Rina'yı gördüğü zaman kızdığı gibi kızıyordu. Ne var ki bu Tersilla denen kadın, Rina'dan daha yürekliydi. Makasını

kemerine takmış yanından geçerken babamı o küçücük, pembecik Piemonteli suratında terbiyeli bir gülümsemeyle selamlıyordu. Babam da ona soğuk bir baş selamıyla yanıt veriyordu.

Sonra da anneme bas bas bağırıyordu: "Tersilla burada! Nasıl olur, bugün de burada şu Tersilla!" Annem de diyordu ki: "Eski bir paltomu tersyüz etmeye geldi. Bay Belom'un yaptığı bir paltoyu." Babam, bu Belom adını duyar duymaz içi rahatlayarak susuyordu, çünkü bir zamanlar annesiyle evlenmek istemiş olan Bay Belom'a saygısı vardı. Ne var ki Bay Belom'un, Torino'nun en pahalı terzilerinden biri olduğunu bilmiyordu.

Annem, Bay Belom ile gündelikçi Tersilla arasında, bir ona, bir buna gidip geliyordu. Bay Belom'a bir elbise diktiriyor, sonra da pek iyi biçilmediğini, "omuzlarının iyi oturmadığını" görüyordu. O zaman Tersilla'yı çağırıyor ve baştan söktürüp yeniden diktiriyordu. "Bir daha Bay Belom'a hiç gitmeyeceğim! Her şeyimi hep Tersilla'ya yaptıracağım," diyordu, sökülüp yeni baştan dikilmiş elbiseyi ayna karşısında prova ederken. Gene de üstüne hiç oturmayan, "hep pot yapan" elbiseler oluyordu; o zaman onları Natalina'ya verirdi. Şimdi Natalina'nın da çok giysisi vardı. Pazar günleri, Bay Belom'da yapılmış uzun, baştan aşağıya düğmeli, onu bir papağana benzeten siyah bir paltoyla çıkıyordu.

Paola da çok elbise diktiriyordu. Bununla birlikte giyim konusunda annemle hep ters düşerlerdi. Annemin hep yanlış elbiseler diktirdiğini, birbirinin eşi birçok elbise yaptırdığını ve Bay Belom'un diktiği giysileri sonradan Tersilla'ya yüz kez, mide bulandıracak kadar kopya ettirdiğini söylüyordu. Ama annemin böylesi hoşuna gidiyordu.

Annem, çocuklar küçükken onlara her zaman bir sürü birbirinin eşi önlük diktirdiğini ve şimdi de kendisinin, çocukları gibi, yaz-kış birçok önlüğünün olmasını istediğini söylüyordu. Paola'ya bu önlüğe benzeyen elbiseler anlayışı hiç de inandırıcı gelmiyordu.

Paola, Milano'dan yeni bir elbiseyle gelecek olsa annem onu kucaklar ve derdi ki: "Ben çocuklarımı, yeni bir giysileri olduğu zaman daha çok severim." Ne var ki onun da canı hemen yeni bir şey yaptırmak isterdi; kızınınkine benzeyeninden değil, çünkü Paola'nın giysileri ona her zaman fazlasıyla karmaşık gelirdi; kendisi "daha önlük tarzı" giysiler yaptırıyordu. Benimle de aynı şey oluyordu. Bana bir elbise diktirdiğinde, canı hemen kendine de yaptırmak isterdi, ama bunu bana açık açık söylemezdi, Paola'ya da söylemezdi, çünkü ben de, Paola da hep ona çok üst baş yaptırdığını söylerdik; kumaşı güzelce katlayıp konsoluna yerleştirirdi; sonra da bir sabah bu yeni kumaşı, Tersilla'nın elinde görürdük.

Tersilla'nın evde olmasından hoşlanıyordu, çünkü onun arkadaşlığını seviyordu. "Lidia, Lidia! Neredesin?" diye gürlerdi babam eve döndüğünde. Annem, Natalina ve Tersilla ile birlikte ütü odasında olurdu.

"Hep hizmetçilerlesin," diye haykırırdı babam. "Tersilla, bugün de burada!"

Babam ikide bir sorardı: "Mario'nun hep şu Rus'la ne işi var?" Mario'ya caddede Ginzburg ile birlikte rastladığı zaman da, "Yeni bir yıldız doğuyor," demişti. Gene de, şimdi Ginzburg'u daha iyi bir açıdan görüyor ve bir kez onu Salvatorelli ile birlikte, Paola Carrara'nın salonunda bulduğundan, pek öyle kuşkulanmıyordu. Öte yandan, Mario'nun

onunla ne alıp veremediği olabileceğini bir türlü anlamıyordu. "Şu Ginzburg denen adamla ne işi olabilir ki?" diyordu. "Ne şeytanlık konuşuyorlar acaba?"

Ginzburg'dan söz ederken anneme, "Çok çirkin, çünkü bir Sefarad Yahudisi. Ben Aşkenazi Yahudisiyim, bunun için o derece çirkin değilim," diyordu.

Babam Aşkenazi Musevileri konusunda her zaman oldukça yan tutar biçimde konuşurdu. Buna karşılık Adriano, yarımkanları över, onların en iyi insanlar olduğunu söylerdi. Yarımkanlar içinde de en beğendikleri, kendi gibi Protestan anayla Musevi babadan olanlardı.

O sıralar evimizde bu oyun oynanırdı. Paola'nın yarattığı bir oyundu bu ve en çok da Mario ile oynarlardı; zaman zaman annem de katılırdı onlara. Oyun, tanıdıklarımızı madensel, hayvansal ve bitkisel olarak sınıflandırma oyunuydu.

Adriano bir madensel-bitkiseldi. Paola bir hayvansal-bitkiseldi. Gino bir madensel-bitkiseldi. Bunca yıldır görmemiş olmamıza karşın Rasetti, katıksız bir madenseldi, Frances de öyle.

Babam bir hayvansal-bitkiseldi, annem de öyle.

"Boş lakırdılar," derdi babam, kulağına sözcükler çalındığında. "Hep sizin şu saçmalıklarınız!"

Katıksız bitkisellere, inanılmaz bitkisellere gelince, onların sayısı dünyada çok, çok azdı. Belki de sadece birkaç büyük ozan, katıksız bitkisel sayılırdı. Ne denli aradıysak da, tanıdıklarımız arasında tek bir katıksız bitkisel bulamadık.

Paola bu oyunu yaratanın kendi olduğunu söylüyordu ama sonra birisi ona bu tür bir sınıflandırmanın, daha önce Dante tarafından, *De Vulgari Eloquentia*'da yapıldığını söylemiş. Doğru mudur, bilemem.

Alberto, askerlik görevini yapmaya Cuneo'ya gitti ve şimdi Vittorio caddede yalnız başına geziniyordu çünkü o askerlik görevini önceden yapmıştı.

Babam eve döndüğünde annemi Rusça hecelerken buluyordu. "Uff, şu Rusça," diyordu. Annem, sofrada da Rusça hecelemeyi ve ezberlediği Rusça şiirleri okumayı sürdürüyordu. "Yeter artık şu Rusçan," diye gürlüyordu babam. "Ama öyle hoşuma gidiyor ki, Beppino," diyordu annem de. "Öyle güzel ki! Frances de Rusça çalışıyor!"

Bir cumartesi, Mario her zaman yaptığı gibi Ivrea'dan; gelmedi ve pazar günü de ortaya çıkmadı. Ama annem merak etmiyordu, çünkü böyle gelmediği zamanlar olmuştu. İsviçre'deki o sıska sevgilisini görmeye gittiğini düşündü.

Pazartesi sabahı, Gino ile Piera gelip bize, Mario'nun İsviçre sınırında, bir arkadaşıyla birlikte tutuklandığını söylediler; onu tutukladıkları yer, Ponte Tresa'ymış; başka bir şey de bilinmiyordu. Gino bu haberi Olivetti'nin Lugano şubesinde çalışan birinden almıştı.

Babam, o gün Torino'da değildi; ertesi sabah geldi. Annem olan biteni anlatmaya ancak zaman bulabilmişti ki; ev, karakoldan, arama yapmaya gelen polislerle doldu.

Hiçbir şey bulamadılar. Biz bir gün önce, Gino ile Mario'nun çekmecelerine bakmıştık, yakılması gereken bir şeyler var mı diye; ama hiçbir şey bulamamıştık, sadece "gömlekleri", Drusilla Teyzem'in deyimiyle, "öteberisi" vardı.

Polisler çekip gittiler ve babama, ifade vermek üzere onlarla birlikte karakola gelmesi gerektiğini söylediler. Babam, akşam dönmemişti ve böylece onun cezaevine atıldığını anladık.

Gino, Ivrea'ya dönmüş, orada tutuklanmıştı; sonra o da Torino Cezaevi'ne gönderilmişti.

Sonra Adriano gelip bize Mario'nun, o arkadaşıyla birlikte otomobille Ponte Tresa'dan geçerken gümrükte görevliler tarafından durdurulduğunu söyledi, sigara arıyorlarmış: görevliler otomobilde arama yaparken faşizm karşıtı el ilanları bulmuşlar. Mario ile arkadaşı otomobilden indirilmişler; görevliler onları karakol binasına götürüyorlarmış ve ırmak boyunca gidiyorlarmış. Mario bir anda kendini kurtarmış, öyle üstüyle başıyla, ırmağa atlayıp İsviçre sınırına doğru yüzmeye koyulmuş. İsviçreli gümrük görevlileri, son dakikada bir kayıkla onu gelip alabilmişler. Mario İsviçre'deymiş, güvende.

Adriano, Turati'nin kaçtığı zamanki, tehlike günlerinin o hem mutlu, hem ürkmüş yüzünü takınmıştı ve annemin emrine bir otomobille bir şoför verdi: ne var ki bunlar annemin işine yaramıyor, çünkü nereye gideceğini bilmiyordu.

Annem ikide bir ellerini kavuşturuyor; mutluluk, hayranlık ve korkuyla karışık, "Suya atlamış, hem de paltoyla," diyordu.

Mario ile Ponte Tresa'da yakalanan ve otomobilin sahibi –Mario'nun ne otomobili vardı, ne kullanmayı bilirdi– o arkadaşın adı Sion Segre'ydi. Onu ara sıra evde Alberto ve Vittorio ile görmüşlüğümüz vardı. Sarışın bir delikanlıydı, hep biraz öne eğik bir gövdesi, sessiz, çekingen bir görünümü vardı; Alberto ile Vittorio'nun arkadaşıydı ve Mario'yu da tanıdığından bizim haberimiz yoktu. Paola hemen Milano'dan otomobille geldi ve kendisinin, bu tanışıklığı bildiğini söyledi: Mario ona açılmışmış. İtalya ile İsviçre arasındaki bu yolculukları Mario, şu Sion Segre ile daha

önce birçok kez yapmış ve hiç sorun çıkmamışmış; böylece giderek cüreti artırmış, otomobile gittikçe daha çok el ilanı ve gazete doldurur olmuş, her türlü güvenlik önlemini bir yana bırakmış. Irmağa atladığında, görevlilerden biri tabancasını çekmiş; ama bir başka görevli ona, ateş etmemesini haykırmış. Mario canını, böyle bağırmış olan o görevliye borçluymuş. Irmak deli deli akıyormuş ama, o, çok iyi yüzerdi; üstelik buz gibi suya da alışıktı çünkü gerçekten de, annem şimdi anımsıyordu, o gemi gezilerinden birinde, gemi aşçısıyla birlikte Kuzey Denizi'ne girmiş; gemideki öteki yolcular güverteden bakıyor, alkışlıyorlarmış; hele Mario'nun İtalyan olduğunu öğrenince bağırmaya başlamışlar: "Yaşasın Mussolini," diye.

Gene de Tresa Irmağı'nda, neredeyse gücü tükenmek üzereymiş, belki üstü başı ağırlaştığı için, belki de heyecandan; ama o sırada İsviçreli gümrük görevlileri gelip sandalla almışlar onu.

Annem, ellerini kavuşturarak diyordu ki: "Acaba İsviçre'deki o sıskacık arkadaşı, onun karnını doyurur mu ki?"

Sion Segre şimdi Torino'da cezaevindeydi; kardeşlerinden birini de tutuklamışlardı. Ginzburg, ayrıca Torino'da Mario ile ilişkisi olan daha birçok kişi de tutuklanmıştı.

Vittorio ise, tutuklanmamıştı. Anneme, tüm bu insanlarla arkadaşlık ettiği için, aptal olduğunu söylemiş ve o çıkık çeneli, uzun suratı, sapsarı, gergin ve şaşkınmış. Birkaç günlük izinle eve gelmiş olan Alberto ile ikisi, Kral Umberto Caddesi'nde gezinip duruyorlardı.

Annem cezaevindeki babama çamaşır ve yiyecek göndermek için ne yapacağını bilemiyordu; ayrıca haber alamadığı için meraklanıyordu. Bana, telefon rehberinde Seg-

re Ailesi'nin numarasını bulmamı söyledi; ama bu Segre yetimdi, kimsesi yoktu, onunla tutuklanmış olan bir erkek kardeşinden başka. Annem, bu Segre kardeşlerin, Pitigrilli'yle kardeş çocuğu olduklarını biliyordu; bana, Pitigrilli'ye telefon etmemi söyledi, onun işi nasıl yoluna koyduğunu ve cezaevine, akrabasına çamaşır ve kitap götürüp götürmeyeceğini öğrenmek için. Pitigrilli, bizim eve geleceği yanıtını verdi.

Pitigrilli romancıydı. Alberto onun romanlarının bir numaralı okuruydu; babamsa, evde Pitigrilli'nin bir romanını görse yılan görmüş gibi olurdu. "Lidia! Hemen sakla şu kitabı," diye haykırırdı. Gerçekten de onu benim okuyabileceğimden çok korkardı; nedeni, Pitigrilli'nin romanlarının bana hiç mi hiç "uygun" olmamasıydı. Pitigrilli, bir de "Büyük İmzalar" adında bir dergi yönetiyordu: bu dergi de Alberto'nun odasında, tıp kitaplarıyla birlikte, kalın ciltler halinde raflarda dururdu.

Böylece Pitigrilli evimize geldi. Uzun boylu, şişman, uzun siyah favorilerine kır düşmüş biriydi ve sırtından çıkarmadığı açık renk, kalın paltosuyla, ciddi ciddi bir koltuğa oturup, annemle yaslı bir havayla biraz sertçe konuştu. Yıllar önce bir kez kendisi de cezaevine düşmüştü ve bize her şeyi anlattı: tutuklulara haftanın ancak belirli günleri nasıl yiyecek gönderilebileceğini, cevizlerin ve fındıkların kabuğunun nasıl evde ayıklanacağını, cezaevinde bıçak bulundurulmadığı için elmaları, portakalları kesmek, ekmeği ince ince dilimlemek zorunluğu olduğunu... Bize her şeyi açıkladı; sonra da bir süre daha, nezaketle, bacak bacak üstüne atıp o kalın paltosunun düğmelerini çözüp kalın kaşlarını alnının ortasında birleşecek kadar

çatarak annemle konuşmayı sürdürdü. Annem ona benim öyküler yazdığımı söyledi ve üç-dört öykümü özene bezene temize çektiğim defterimi göstermemi istedi. Pitigrilli, hep o gizemli, gururlu ve üzgün havasıyla, biraz karıştırdı defteri.

Sonra Alberto ile Vittorio geldiler; annem ikisini de Pitigrilli'ye tanıttı. Pitigrilli de ikisinin arasında, ağır adımlarla Kral Umberto Caddesi'ne çıktı; gururlu ve hüzünlüydü, sırtında upuzun, kalın paltosu vardı.

Babam cezaevinde sanırım on beş-yirmi gün kaldı, Gino ise iki ay. Annem yiyecek götürülmesine izin verilen günlerde sabah gidiyordu cezaevlerine, çamaşır çıkını ve soyulmuş portakal, ayıklanmış fındık paketleriyle.

Oradan da karakola gidiyordu. Kimi zaman Finucci diye biri, kimi zaman da Lutri diye biri kabul ediyordu onu ve bu iki kişi anneme son derece yetki sahibi görünüyordu, sanki ailemizin yazgısı onların elindeymiş gibi geliyordu. Eve, mutlu dönerdi: "Bugün Finucci vardı," diye, çünkü Finucci onun yüreğine su serpmiş; babam ile Gino'yu suçlayacak hiçbir şey bulunmadığını, kısa zamanda salıverileceklerini söylemiş. "Bugün Lutri vardı," derken de aynı derecede mutlu olurdu: çünkü Lutri, gerçi kaba davranıyormuş ama belki de daha içten biriymiş. Sonra da bu adamların ikisi de hepimizin adını bildiği, hepimizi sanki iyice tanıdığı için, annem adeta övünç duyardı: "Gino", "Mario", "Piera", "Paola" diyorlarmış. Babamdan "profesör" diye söz ediyorlarmış ve annem de onun sadece bir biliminsanı olduğunu, politikayla hiçbir zaman ilgilenmediğini, sadece doku gözelerini düşündüğünü anlatırken başlarıyla onaylıyor, tasalanmamasını söylüyorlarmış. Bununla birlikte annem, yavaş

yavaş korkmaya başlamıştı, çünkü babam eve dönmüyordu, Gino da öyle. Sonra bir gün gazetede, koca bir başlıkla bir yazı çıktı: "Torino'da, Paris sığınmacılarıyla işbirliği içindeki bir faşizm karşıtı topluluk ortaya çıkartıldı" "İşbirliği durumunda," diye yineliyordu annem, kaygı içinde ve şu "işbirliği durumunda" sözcüğü onun kulağına bilinmedik tehditlerle yüklü geliyordu. Salonda, arkadaşları Paola Carrara, Frances, Bayan Donati ve kendinden genç olan ve parasız kaldıklarında ya da kocalarından azar işittiklerinde koruduğu, yardım ettiği, avuttuğu öteki dostlarının ortasında ağlıyordu; şimdi yardım etmek, avutmak sırası onlara gelmişti. Paola Carrara, "Zurnal de Zenev"e bir mektup yazmak gerektiğini söylüyordu.

"Ben hemen Gina'ya yazdım," diyordu. "Şimdi göreceksin, 'Zurnal de Zenev'de bir protesto çıkar."

Annem de yinelemekten bıkmıyordu: "Tıpkı Dreyfus olayı gibi. Tıpkı Dreyfus olayı gibi!"

Eve her zaman giden gelen oluyordu. Paola, Adriano, salt bu iş için Floransa'dan gelen Terniler, Frances, Paola Carrara; o sırada kendi babasıyla arası açılmış ve gebe olan Piera da bizim yanımızda kalıyordu. Natalina, elinde kahve fincanlarıyla salonla mutfak arasında koşuşturuyordu ve hem heyecanlı, hem mutluydu çünkü bir kargaşa, evde insanlar, patırtı, olaylı günler, durmadan çalan kapı zilleri ve yapacak çok iş olduğunda o hep mutlu olurdu.

Sonra annem, Adriano ile Roma'ya gitti; çünkü Adriano, Roma'da Doktor Veratti diye, Mussolini'nin özel hekimliğini yapan biri olduğunu, faşizme karşı olan bu adamın, tüm antifaşistlere yardım ettiğini öğrenmişti. Ne var

ki, ona ulaşmak zor olduğu için Adriano, onu tanıyan iki kişi bulmuştu, Ambrosini ve Silvestri diye ve onların aracılığıyla doktora ulaşmayı umuyordu.

Evde Natalina, Piera ve ben yalnız kaldık ve bir gece, kapının çalan ziliyle uyanıp korku içinde kalktık. Askerlerdi, resmen Cuneo'da öğrenci olan Alberto'yu almaya gelmişlerdi. Kışlaya dönmemişti ve nerede olduğu bilinmiyordu.

Firar suçundan hakkında dava açılabilirmiş, öyle söylüyordu Piera. Gece boyu, Alberto nerede olabilir diye kafa patlattık durduk; Piera, belki de korkup Fransa'ya kaçmış olabileceğini düşünüyordu. Ne var ki Vittorio ertesi gün bize, Alberto'nun sadece dağa, bir kızla buluşmaya gitmiş olduğunu söyledi; zamanını onunla geçirmiş, rahat rahat kayak yapmış; böylece kışlaya dönmeyi unutmuş. Şimdi Cuneo'ya dönmüş ve göz altına alınmışmış.

Annem Roma'dan büsbütün korku içinde döndü. Gene de bir bakıma, Roma'da eğlenmişti çünkü yolculuklar onu her zaman eğlendirirdi. Adriano ile, babamla kardeş çocuğu olan Bayan Bondi diye birinin evinde kalmışlardı ve Doktor Veratti'den başka, Margherita ile de ilişki kurmaya çalışmışlardı. Margherita, babamın akrabalarından olan o bir sürü Margherita'lar ve Regina'lardan biriydi, ama bu Margherita ünlüydü çünkü Mussolini'yle arkadaşlığı vardı. Öte yandan babam da, annem de, onu görmeyeli yıllar oluyordu. Annem onu bulamamıştı çünkü o dönemde Roma'da değilmiş; Doktor Veratti'yle de konuşamamıştı. Ama o ikisi, Silvestri ile Ambrosini, umut vermişlerdi ve Adriano'nun bir başka bilgi kaynağı vardı ki –"bilgi kaynaklarımdan biri" derdi hep– gerek babamın,

gerekse Gino'nun yakın zamanda çıkacağını söylemişti ona. Tutuklananlar arasında gerçekten başı dertte olanlar ve yargılanacakları söylenenler, yalnızca Sion Segre ile Ginzburg'muş.

Annem durmadan yineliyordu: "Tıpkı Dreyfus Davası gibi!"

Sonra bir akşam babam eve döndü. Boyunbağı da, ayakkabı bağcıkları da yoktu çünkü cezaevinde onları alıyorlarmış. Koltuğunun altında gazete kâğıdına sarılı bir tomar kirli çamaşır vardı, sakalı uzamıştı ve cezaevine girdiği için pek hoşnuttu.

Gino ise, iki ay daha içeride kaldı. Annemle Piera'nın annesinin, cezaevinde ona taksiyle çamaşır ve yiyecek götürdükleri bir gün, bu taksi bir başka arabayla çarpışmış. Ne annem, ne Piera'nın annesi oralı olmuşlar; zarar görmüş olan taksinin içinde, paketleri kucaklarında öyle oturuyorlarmış, bu arada taksi şoförü sövüp sayıyormuş, kalabalık da, polisler de başlarına toplanmış. Cezaevine birkaç metre uzaktaymışlar; annemin tek bir korkusu varmış: insanların, o paketlerle cezaevine gittiklerini anlaması ve onları bir katilin yakınları sanması. Adriano, olayı anlattıklarında, "Hiç kuşkusuz annemin gök haritasında birkaç yıldız birbiriyle çarpışıyor olmalı, bu yüzden o dönemde böylesine tehlikeli serüvenler hep onun başına geldi," dedi.

Sonra Gino da salıverildi.

Annem de dedi ki: "İşte can sıkıcı yaşam gene başlıyor!"

Babam, Alberto'nun gözaltında bulunduğunu ve Savaş Mahkemesi'ne çıkma tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu öğrenince çok kızdı. "Kepaze," diyordu. "Ailesi içerideyken o kızlarla kayak yapmaya gidiyor!"

Gece uyanarak, "Alberto için kaygılanıyorum," diyordu. "Şaka değil bu, Savaş Mahkemesi'ne verecek olurlarsa..."

"Mario için kaygılanıyorum," diyordu. "Mario için çok kaygılanıyorum! Durumu ne olacak?

Gene de babam, komplocu bir oğlu olduğu için mutluydu. Bunu hiç beklemezdi; Mario'yu hiç, bir faşizm karşıtı olarak düşünmemişti. Mario onu hep haksız bulurdu tartıştıkları zaman ve eskilerin, babam için de annem için de pek değerli olan sosyalistleri için kötü kötü konuşurdu hep: Turati'nin eşi bulunmaz saflıkta biri olduğunu, yanlış üstüne yanlış yaptığını söylerdi. Babam da böyle söylerdi ama Mario'nun ağzından bu sözleri duyduğunda ölesiye gocunurdu: "Faşist bu," derdi kimi zaman anneme. "Gerçekte bir faşist!"

Artık böyle söyleyemiyordu. Artık Mario, ünlü bir siyasi suçluydu. Bununla birlikte babam kendisinin tutuklanması ve Mario'nun kaçması olayının, Mario'nun Olivetti Fabrikası'nda çalıştığı sırada meydana gelmesinden hoşlanmamıştı, çünkü fabrikanın, Adriano'nun ve yaşlı mühendisin durumunu tehlikeye atacağından korkuyordu.

"Ben söylüyordum zaten, Olivetti'ye girmemeliydi," diye bağırıyordu anneme. "Şimdi fabrikayı da tehlikeye attı."

"Ne iyi şu Adriano," diyordu. "Benim için öyle uğraşmış ki. Çok iyi bir çocuk. Tüm Olivettiler iyi zaten."

Paola'ya, gene Olivetti'nin bilmem hangi şubesi aracılığıyla, Mario'nun o bildik, minicik ve hemen hemen okunması olanaksız elyazısıyla bir pusula geldi. Pusulada şöyle deniyordu: "Bitkisel ve madensel dostlarıma. İyiyim ve hiçbir şeye ihtiyacım yok."

Sion Segre ile Ginzburg, Özel Mahkeme'de yargılandılar ve biri iki, öteki dört yıl ceza yedi; bununla birlikte ceza, bir af kararıyla yarıya indirildi. Ginzburg, Civitavecchia Cezaevi'ne gönderildi.

Sonunda Alberto da Savaş Mahkemesi'ne verilmeden askerlik görevinden eve döndü ve gene Vittorio ile caddede piyasaya başladı. Babam da, onun eve girdiğini duyunca bağırıyordu: "Kepaze!" Üstelik saat kaçta gelirse gelsin böyle bağırıyordu, alışkanlık işte.

Annem gene piyano derslerine döndü. Kara bıyıklı piyano öğretmeni, babamdan çok korkuyor ve elinde notalar, koridorda ayaklarının ucuna basa basa sıvışıyordu.

"Şu piyano öğretmenine hiç katlanamıyorum," diye bağırıyordu babam. "Ne idüğü belirsiz birine benziyor!"

"Ama hayır Beppino, öyle iyi bir adam ki! Kızını öyle seviyor ki," diyordu annem. "Kızını seviyor, ona Latince öğretiyor! Yoksul biri!"

Annem, artık Ginzburg'un kız kardeşinden ders alamadığı için Rusça'yı bırakmıştı, çünkü başı derde girebilirdi. Evimize, yeni yeni sözcükler girmişti. "Artık Salvatorelli'yi çağıramayız, başımız derde girebilir," diyorduk. "Şu kitabı evde tutamayız! Başımız derde girebilir! Bakarsın bir arama yaparlar!" Ve Paola da sokak kapımızın "gözaltında bulundurulduğunu" söylüyordu, orada hep sırtında yağmurluk olan bir herif duruyormuş ve Paola da gezmeye çıktığında, "izleniyormuş" gibi bir duyguya kapılıyormuş.

Zaten "can sıkıcı yaşam" çok sürmedi, çünkü bir yıl sonra eve, Alberto'yu tutuklamaya geldiler ve öğrenildi ki Vittorio'nun, daha birçok kişinin de başına aynı şey gelmiş.

Erkenden geldiler; sabahın altısı falan olmalıydı. Arama başladı; Alberto da oradaydı, onu gözaltında tutan iki polisin arasında pijamayla duruyor, bu arada ötekiler de onun tıp kitaplarını, "Büyük İmzalar"ı ve sarı polis romanlarını karıştırıp duruyorlardı.

Ben o polislerden okula gitmek için izin aldım; annem de kapı aralığında, okul çantama hesap zarflarını sıkıştırıverdi usulca, çünkü arama sırasında babamın gözüne ilişir de çok para harcadığı için ona bağırır diye korkuyordu.

"Alberto! Alberto'yu içeri almışlar! Ama Alberto hiç politikayla uğraşmamıştır ki," diyordu çok şaşırmış olan annem. Babam da diyordu ki: "İçeri aldılar çünkü o Mario'nun kardeşi! Ve benim oğlum! Kendisi olduğu için değil!"

Annem gene çamaşırlarla cezaevine gitmeye başladı ve orada Vittorio'nun anne-babasıyla, başka tutukluların anne-babalarıyla karşılaşıyordu. "Öyle iyi insanlar ki," diyordu Vittorio'nun anne-babası için. "Öyle iyi bir aile ki! Ve şu Vittorio'nun da çok iyi bir çocuk olduğunu söylediler. Avukatlık sınavlarını henüz vermiş. Alberto hep kendine çok iyi arkadaşlar seçmiştir zaten!"

"Carlo Levi de içerideymiş," diyordu, korkuyla karışık bir sevinç ve gururla, çünkü böylesine çok insanın içeride olması ve belki de büyük bir yargılama hazırlanması onu ürkütüyor ama aynı zamanda yüreğine su serpiyordu; Alberto'nun yetişkin, olumlu ve ünlü kişilerle birlikte olması da gururunu okşuyordu. "Profesör Giuada içerideymiş!"

"Ama Carlo Levi'nin resimlerini hiç beğenmem ben," diyordu hemen Carlo Levi'nin resimlerini hiç beğenmediğini ilan etmek için hiçbir olanağı kaçırmayan babam. "Ama ha-

yır, Beppino, çok güzel resimlerdir oysa ki," diyordu annem. "Annesinin portresi çok güzel! Sen görmedin onu!"

"Saçmalık bunlar," diyordu babam. "Modern resme dayanamıyorum ben!"

"Oh, ama Giua'yı hemen çıkartırlar," diyordu babam. "O bir şeye bulaşmamıştır ki!"

Babam gerçek komplocuların hangileri olduğunu hiç anlamıyordu çünkü gerçekten de birkaç gün sonra Giua'nın evinde, görünmez mürekkeple yazılmış mektupların ele geçtiği ve hepsinin arasında en tehlikelisinin o olduğu çalındı kulağına.

"Görünmez mürekkeple ha," dedi babam. "Elbette, o bir kimyager, görünmez mürekkebin nasıl yapıldığını bilir!"

Son derece şaşırmış ve belki biraz da kıskanmıştı; çünkü Paola Carrara'nın evinde ara sıra karşılaştığı bu Giua, ona hep ağırbaşlı, sakin ve içedönük biri gibi görünmüştü. Şimdiyse Giua ansızın şu siyasal serüvenin doruğuna yükseliveriyordu. Vittorio'nun da son derece tehlikeli bir durumda olduğu söyleniyordu.

"Dedikodu," diyordu babam. "Tümü dedikodu! Kimsenin bir şey bildiği yok!"

Giulio Einaudi ve Pavese de tutuklanmışlardı; babamın az ya da sadece ismen tanıdığı kişilerdi. Ama o da annem gibi Alberto'nun onların arasında bulunmasından övünç duyuyordu: çünkü onun "Kültür" adında bir dergi çıkardıklarını bildiği bu topluluğa karıştığını görünce, ona öyle geliyordu ki Alberto da birdenbire, daha ağırbaşlı bir gruba girmiş olacaktı.

"Onu 'Kültür' dergisindekilerle birlikte içeri atmışlar! O ki sadece 'Büyük İmzalar'ı okur," diyordu babam.

"Karşılaştırmalı biyoloji sınavına girecekti! Artık o sınavı hiç veremez. Artık diploma alamaz," diyordu gece, anneme.

Sonra Alberto, Vittorio ve ötekiler kelepçelenip askeri trenle Roma'ya gönderildiler. Regina Coeli Cezaevi'ne kondular.

Annem gene karakola, Finucci ile Lutri'ye gitmeye başladı. Ama Finucci de, Lutri de, işin artık Roma karakoluna geçtiğini, kendilerinin hiçbir şey bilmediğini söylüyorlardı ona.

Adriano o bilgi kaynağından, Alberto ile Vittorio arasındaki tüm telefon konuşmalarının birer birer kayda geçirildiğini öğrenmişti. Gerçekten de Vittorio ile Alberto caddede dolaşmadıkları, birlikte olmadıkları o pek seyrek zamanlarda da sürekli telefonda konuşurlardı.

"O aptal telefon konuşmalarını," diyordu annem, "teker teker kayda geçirmek!"

Annem bu telefon konuşmalarında birbirlerine neler söylediklerini bilmiyordu çünkü Alberto telefonda fısıltıyla konuşurdu. Gene de annem her zaman saçma sapan şeyler konuştuğuna inanıyordu, babam da öyle.

"Alberto o denli zevzek biridir ki! Onu içeri atmak; onun gibi bir zevzeklik simgesini!"

Yeniden Doktor Veratti'den ve Margherita'dan söz edilmeye başlandı. Ne var ki babam, Margherita'nın adını bile duymak istemiyordu. "Hiç gider miyim ben Margherita'ya, düşünsene! Gitmem! Aklımın ucundan bile geçirmem!" Bu Margherita, yıllar önce, Mussolini'nin yaşam öyküsünü kaleme almıştı; babama, kardeş çocuğu olduğu kişilerin arasında, Mussolini'nin bir yaşamöyküsü yazarının bulunması, akıl almaz bir şey gibi geliyordu. "Zaten herhalde benimle görüşmek bile istemez! Düşünsene bir, Margherita'nın ayağına gideceğim, yardım dilenmek için!"

Babam haber almak için Roma'daki karakola gittiğinde her tür diplomasi kavramından kesinlikle yoksun olduğu ve o kalın ve boğuk sesiyle hep öyle gürleyerek konuştuğu için ne görüşme açısından, ne bilgi edinme açısından başarı kazanabildiğini hiç sanmıyorum. Adının Di Stefani olduğunu söyleyen biri tarafından kabul edilmişti ve adları hep yanlış söyleyen babam, ondan anneme söz ederken "Di Stefano," diyordu. Bu "Di Stefano"nun nasıl biri olduğunu anlattı anneme. Annem dedi ki: "Ama o Di Stefano değil ki, Beppino! O dediğin Anchise! Geçen yıl ben de gitmiştim ona!" "Ne Anchise'si yahu! Bana adının Di Stefano olduğunu söyledi işte! Bana yanlış bilgi vermiş olamaz ki!" Di Stefano mu, Anchise mi diye, her defasında babamla annem kavga ediyorlardı; babam ona Di Stefano demeyi sürdürüyordu, annemin söylediğine bakılırsa, hiç kuşkusuz, adı Anchise olduğu halde.

Alberto, Roma'dan, kenti gezemediği için üzüldüğünü yazıyordu. Gerçekten de Roma'yı sadece yarım saatliğine görebilmişti, üç yaşındayken.

Bir defasında saçını sütle yıkadığını, bundan dolayı sonradan saçlarının ve tüm hücrenin pis pis koktuğunu yazmıştı. Cezaevi yöneticisi bu mektuba el koymuş ve ona, mektuplarında daha az saçmalaması için haber salmış.

Alberto, Lucania Bölgesi'nde, Ferrandina adında bir köye sürgüne gönderildi. Giua ile Vittorio'ya gelince, yargılandılar ve on beşer yıl ceza yediler.

Babam diyordu ki: "Mario İtalya'ya dönecek olursa, on beş yıl yer! Yirmi yıl yer!"

Mario şimdi Paris'ten o minicik ve okunaksız yazısıyla, annemle babamın çözmekte zorlandıkları kısa ve öz mektuplar yazıyordu.

Gidip buldular onu. Mario Paris'te, bir tavan arasında yaşıyordu. Sırtında hâlâ Ponte Tresa'da suya atladığı zaman giydiği o giysiler varmış; solmuş ve yıpranmış durumdalarmış. Annem onun kendine bir takım elbise almasını istiyormuş, ama o, bu solmuş giysilerden vazgeçmeye yanaşmamış. Hemen, hâlâ cezaevinde olan Sion Segre'den ve Ginzburg'dan haber sormuş; Ginzburg'dan saygıyla, ama gene de uzak, aklından da, sevgisinden de uzaklaştırmadığı, ama gene de biraz kenara itilmiş biri gibi söz ediyormuş; kendi başından geçen serüveni ve kaçıp kurtulmasını ise tümden unutmuşa benziyormuş.

Çamaşırını kendi yıkıyormuş; sadece iki eski gömleği varmış, onları büyük bir özenle, bir zamanlar ipek çamaşırına bakarken ve çekmeceye yerleştirirken gösterdiği titizlikle yıkıyormuş.

Büyük bir titizlik ve özenle tavan arasını kendi süpürüyormuş. Her zaman tertemiz, pırıl pırıl tıraşlı, bakımlıymış. O yıpranmış giysileri içinde bile ve hiç benzemediği kadar, Çinli'ye benziyormuş, öyle diyordu annem.

Bir kedisi varmış. Tavan arasında, bir köşede, içi talaş dolu bir kutu duruyormuş. "Çok temiz bir kedi bu," diyormuş Mario, "kakasını hiç yere yapmıyor." "Bu kediye karşı saplantı derecesinde bir sevgi besliyor," diyordu annem. "Sabah erkenden kalkıyormuş gidip ona süt almak için." Babam da, babaannem gibi kedilere katlanamazdı; annem de pek kedi sevmezdi, köpekleri yeğlerdi.

Demiş ki annem: "Niçin, bunun yerine bir köpek beslemiyorsun?"

"Ne köpeği yahu," diye haykırmış babam. "Bir de köpek beslemesi eksikti başımıza!"

Mario Paris'te, Adalet ve Özgürlük Grubu'yla ilişkiyi kesmişti. Bir süre onlarla bağlantısı olmuş, gazetelerinde çalışmıştı; ama sonra pek de hoşuna gitmediklerini görmüştü.

Mario küçükken birlikte oynamayı sevmediği Tosi kardeşler için bu şiiri yazmıştı:

Ve geldiğinde sayın Tosiler,
Hepten can sıkar, hepten sevimsizler.

Şimdi onun sayın Tosileri, Adalet ve Özgürlük Grubu'ydu. Tüm söyledikleri, düşündükleri ve yazdıkları onu kızdırıyordu. Onları eleştirmekten öte bir şey yapmıyordu. Diyordu ki:

...Ve tadı buruk üvezlerin arasında
Olgun tatlı incirin yeri yok.

Tatlı incir kendisiydi ve buruk üvezler de Adalet ve Özgürlük Grubu'ndakiler.

"Çok doğru işte," diyordu. "Tam da böyle."

...Ve tadı buruk üvezlerin arasında
Olgun tatlı incirin yeri yok.

Bunu gülerek ve çenesini okşayarak söylüyordu, tıpkı bir zamanlar "elmanın kabuğunun solucanı" derken yaptığı gibi.

Dante'yi okumaya başlamıştı. Çok, çok güzel olduğunu görüp anlamıştı. Yunanca da çalışmaya başlamıştı ve Herodot ile Homeros okuyordu.

Buna karşılık Pascoli'ye de, Carducci'ye de dayanamıyordu. Hele Carducci'yi yerin dibine batırıyordu. "Monarşi yanlısıydı," diyordu. "Önceden cumhuriyetçiyken sonradan

monarşi yanlısı olmuş, çünkü o Kraliçe Margherita maymununa abayı yakmış!"

"Onun Beaudelaire ile çağdaş olduğunu düşündükçe çıldırıyorum, aynı yüzyıldan! Leopardi, evet, büyük bir ozan. Yegâne çağdaş ozanlar Baudelaire ile Leopardi zaten! İtalyan okullarında Carducci'nin okutulması gülünç!"

Annemle babam, Louvre'u gezmeye gitmişler. Mario, Poussin'i görüp görmediklerini sormuş.

Poussin'e bakmamış onlar. Görülecek başka öyle çok şey varmış ki.

"Nasıl olur," demiş Mario. "Poussin'i görmediniz öyle mi! O halde Louvre'a boşuna gitmişsiniz! Louvre'da görülmeye değer tek şey Poussin'dir!

"Ben bu Poussin'in adını ilk kez duyuyorum," demiş annem.

Mario Paris'te, Cafi diye biriyle arkadaş olmuş. Ondan başkasından söz etmiyormuş.

"Yeni bir yıldız doğuyor," demiş babam.

Cafi, yarı Rus, yarı İtalyan'mış, yıllar önce Paris'e göç etmiş son derece yoksul, sağlıksız biriymiş.

Cafi, deste deste kâğıt doldurup, arkadaşlarına veriyormuş, okusunlar diye, ama bastırmaya uğraşmıyormuş. "Biri bir şey yazınca, ille de basılması gerekmez," diyormuş. "Onu yazmış olmak ve arkadaşlara okumak yeter. Geleceğe kalmasına hiç gerek yok çünkü geleceğin beş paralık önemi yok."

Bu yapraklara neler yazılmış olduğunu Mario pek anlatamıyormuş. Her şey yazılıymış, her şey.

Cafi bir şey yemezmiş. Hiçle yaşarmış, gününü bir mandalinayla geçirirmiş, üstü başı paramparçaymış, kunduralа-

rı da delik. Birazcık para geçecek olsa eline, seçkin yiyecekler ve şampanya satın alırmış.

"Ne hoşgörüsüz şu Mario," diyordu sonra babam, anneme. "Her şeyi eleştiriyor, kimseden hoşlanmıyor! Varsa yoksa şu Cafi!"

"Anlaşılan Carducci'nin baş ağrıttığını ondan öğrenmiş! Bense nicedir biliyordum bunu," diyordu annem.

Bunun dışında babamla annem, Mario'nun hiç de İtalya'nın özlemini çekiyor gibi görünmemesinden gocunmuşlardı. Fransa'ya ve Paris'e vurulmuştu. Konuşurken sürekli Fransızca karıştırıyormuş sözcüklerine. İtalya'dan dudak bükerek, derin bir küçümsemeyle söz ediyormuş.

Babamla annem hiçbir zaman milliyetçi olmamışlardı. Hatta, milliyetçiliğin her türlüsünden tiksinirlerdi. Ama İtalya'ya duyulan bu küçümseme onları da, bizi de, alışkanlıklarımızı da, tüm yaşamımızı da kapsıyor gibiydi.

Ayrıca Mario'nun Adalet ve Özgürlük Grubu'yla ilişkiyi kesmiş olması babamın hoşuna gitmiyordu. Adalet ve Özgürlük Grubu'nun başında Carlo Rosselli vardı ve Rosselli, Mario Paris'e geldiğinde ona para vermiş, onu konuk etmişti. Babamla annem, Rossellileri yıllardır tanırlardı, üstelik Floransa'da yaşayan, anne Amelia ile dosttular. "Rosselli'ye bir terbiyesizlik yapacak olursan, ayağını denk al," demiş babam Mario'ya.

Mario'nun, Cafi'den başka, iki arkadaşı daha vardı. Biri Renzo Giua'ydı, hapiste olan Giua'nın oğlu. Solgun yüzlü, gözleri pırıl pırıl, alnında perçemi olan bir delikanlıydı, İtalya'dan tek başına dağları aşarak kaçmıştı. Öteki arkadaşı, Chiaromonte'ydi. Annem onu yıllar önce, yazın, Forte dei Marmi'de, Paola'nın evinde tanımıştı. Chiaromonte şişman,

tıknaz, kıvırcık siyah saçlıydı. Mario'nun iki arkadaşı da Adalet ve Özgürlük Grubu'yla ilişkiyi koparmışlardı ve ikisi de Cafi'nin dostuydu; günlerini Cafi'nin onlara okuduğu, kurşunkalemle doldurulmuş ve basılı kitapları küçümsediği için asla kitaba dönüşmeyecek olan o yaprakları dinlemekle geçiriyorlardı.

Chiaromonte'nin hasta bir karısı vardı ve çok yoksuldu; gene de elinden geldiği zaman Cafi'ye yardım ediyordu. Mario da yardım ediyordu ona. Böyle sıkı bir dostluk içinde, sahip oldukları azıcık şeyi paylaşarak ve hiçbir gruba sırtlarını vermeyerek, gelecek için hiçbir tasarı üretmeyerek –çünkü onlara göre hiçbir gelecek olasılığı yoktu– yaşayıp gidiyorlardı; herhalde savaş patlayacak ve onu aptallar kazanacaktı; "Çünkü aptallar," diyordu Mario, "her zaman kazanır."

"Şu Cafi," dedi babam, anneme, "bir anarşist olmalı! Mario da bir anarşist! Aslına bakarsan, öteden beri, hep anarşistti o!"

Paris'ten sonra babamla annem, Brüksel'e gittiler, bir biyoloji kongresine. Orada Ternilerle ve babamın başka dostlarıyla, öğrencileriyle ve yardımcılarıyla buluştular; babamın da içi biraz rahatladı çünkü Mario'yla birlikte olmak, yoruyordu onu.

"Hep kusur buluyor," diyordu Mario için. "Ağzımı açar açmaz beni haksız çıkartıyor."

Babam ara sıra, toplantılar olduğu zaman bu gezilere çıkmayı çok severdi; biyologlarla buluşmaktan, kafasını ve sırtını kaşıyarak tartışmaktan, annemi büyük bir telaşla ve hiç durmasına izin vermeden, galerilerde ve müzelerde peşinden sürüklemekten çok hoşlanırdı. Otellerde kalmak da ho-

şuna giderdi. Ne var ki sabahları hep çok, çok erken uyanır ve uyanınca da hep çok acıkmış olurdu. Kahvaltısını edinceye değin de aksiliği üstünde olurdu; odanın içinde telaşla döner durur, dışarı bakar, şafağın ilk ışıklarını kollardı. Sonunda saat beşe geldiği zaman telefona sarılıp bağıra bağıra kahvaltı ısmarlardı: *"Deux thés! Deux thés complets! Avec de l'eau chaude!"*[1] Genellikle de o saatte garsonlar tam uyanmamış olduklarından ya sıcak su unutulurdu yada reçel. Sonunda istediklerinin tümü de gelince, kahvaltılıkları yutarcasına yerdi sonra da annemi kaldırırdı: "Lidia, gidelim hadi, geç oldu! Gidip kenti bir gezelim!"

"Ne eşek şu Mario da," diyordu ikide bir. "Her zaman eşektir zaten! Her zaman hoşgörüsüzdür! Rosselli'ye bir terbiyesizlik yaparsa çok üzülürüm!"

"Hep şu Cafi'yle! Cafi! Cafi," diyordu annem, eve döndüklerinde Mario'yu Paola'yla bana anlatırken. "Cafi'yle," diyordu, bir zamanlar Alberto'dan yakınırken: "Pajetta'yla," dediği gibi. Ve Paola'ya Poussin'i soruyordu: "Kuzum gerçekten çok mu güzeldir şu Poussin?"

Paola da gidip buldu Mario'yu. Kavga etmişlerdi ve artık birbirlerinden hoşlanmıyorlardı. Artık birlikte, madenseller ve bitkiseller oyunu oynamıyorlardı. Artık hiçbir konuda anlaşamıyorlardı; her konuda ayrı görüşlere sahiptiler. Paola Paris'ten kendine bir elbise almış, Mario onu her zaman çok şık bulur, giyimini, zevkini her zaman beğenir, överdi ve ikisi arasında genellikle kararları veren Paola, ona hak veren de Mario olurdu. Paola'nın Paris'te satın aldığı o elbiseyi Mario beğenmemiş. Bu elbiseyle

1 Fr. İki çay! İki kahvaltı! Sıcak suyla birlikte! (ç.n.)

"vali karısına" benzediğini söylemiş. Paola buna çok alınmış. Eskiden, Forte dei Marmi'ye, deniz kıyısındaki yazlığa gidildiğinde rastlantı sonucu karşılaşıp tanıdığı Chiaromonte'den de hoşlanmıyordu artık. Bir zamanlar onu alıp denize, kürek çekmeye ve yüzmeye götüren, Paola'nın arkadaşlarıyla kırıştıran, her şey konusunda şaka yapan, akşamları Capannina'ya dansa giden o Chiaromonte'yi bu yeni, meteliksiz, karısı böylesine hasta ve Cafi'yle böylesine sıkı fıkı dost olan bu yeni politik sığınmacı kişiliğiyle tanıyamıyordu. Mario kardeşine, bir kentsoylu olduğunu söyledi. "Evet, bir kentsoyluyum ben," dedi Paola da "ve hiçbir şey umurumda değil!"

Proust'un mezarını görmeye gitti. O, yani Mario hiç gitmemişti oraya. "Proust artık onu hiç mi hiç ilgilendirmiyor," diye anlatıyordu anneme, geri döndüğünde. "Anımsamıyor bile onu, artık hoşlanmıyormuş. Sadece Herodot'tan hoşlanıyor!"

Mario'nun yağmurluğu olmadığını görünce ona çok güzel bir yağmurluk almıştı ve Mario da hemen yağmurluğu götürüp Cafi'ye armağan etmişti, çünkü Cafi kalp hastası olduğu için, yağmurda ıslanması doğru değilmiş.

Paola da tiksintiyle, "Cafi! Cafi! Cafi," diyordu ve Mario'nun, Adalet ve Özgürlük Grubu'ndan ayrılmakla çok ters bir iş yaptığı konusunda babamla anlaşıyor, Mario ile Chiaromonte'nin Paris'te yapayalnız, gerçek ile hiçbir ilintisi kalmamış iki kişi olduklarını söylüyordu.

Alberto sürgünden dönmüş, diplomasını almış ve evlenmişti. Babamın her türlü beklentisinin tersine doktor oldu ve insanları iyileştirmeye başladı.

Şimdi bir muayenehanesi vardı. Muayenehane derli toplu olmaz, ortalıkta gazete falan görürse karısı Miranda'ya kan kusturuyordu. Kül tablası yoksa köpürüyordu; çünkü hep birbiri ardından sigara yakıyordu ve artık izmaritleri yere atmıyordu.

Hastalar geliyordu, onları muayene ediyordu, bu arada doktora, kendilerini anlatıyorlardı. O sadece dinliyordu çünkü insanların başından geçenleri dinlemeyi severdi.

Sonra beyaz gömleğiyle ve boynundan sallanan stetoskopuyla yan odaya geçiyordu. Miranda orada, sıcak su torbasıyla, bir battaniyeye sarılıp sarmalanmış bir halde, kendini bir divana atmış olurdu; çünkü çok üşürdü ve tembeldi. Alberto kendisine kahve yapardı.

Hiç durup dinlenmek bilmiyordu, tıpkı çocukken olduğu gibi sürekli kahve içiyordu. Sürekli sigara tüttürüyordu, yudum yudum, içine çekmeden, sanki sigara suymuş da içiyormuş gibi.

Arkadaşları geliyordu onu görmeye, tansiyonlarına bakıyor, kendisine örnek olarak verilmiş ilaçlardan armağan ediyordu onlara.

Hepsinde de hastalıklar buluyordu. Sadece karısında hiçbir hastalık bulamamıştı. Karısı ona diyordu ki: "Bana bir güçlendirici versene! Herhalde hasta olmalıyım. Hep başım ağrıyor." Yorgunluk hissediyordu! Alberto da o zaman diyordu ki: "Sen hasta değilsin! Sadece ikinci sınıf malzemeden yapılmışsın, o kadar!"

Miranda ufak tefekti, sıska, sarışın, gözleri gök mavisiydi. Sırtında Alberto'nun ropdöşambrı, battaniyeye sarınıp sarmalanmış olarak saatler boyunca evde otururdu. Derdi ki: "Böyle böyle sanatoryumu boylarım artık, Elena'nın orayı!"

Hep kız kardeşi Elena'nın kış aylarını geçirdiği sanatoryuma gitme düşleri kurardı. Kız kardeşi, sarışın ve ona benzer, ama biraz daha canlı biriydi ve şu sırada sanatoryumda, gözünde kara gözlük, dizlerinde battaniye, güneşte bir şezlonga uzanmış olmalıydı. Ya da belki briç oynuyordu.

Miranda da, kardeşi de çok iyi briç oynarlardı. Turnuvalar kazanmışlardı. Miranda'nın evi, bu turnuvalarda kazandığı sigara tablalarıyla doluydu.

Miranda briç oynarken o uyuşukluğundan sıyrılırdı. O küçük, gaga burnunu iskambillere eğerken kurnaz, güleç bir yüz takınır, gözleri parlardı.

Gene de koltuğundan ve battaniyesinden ayrılmayı pek seyrek başarabiliyordu. Akşama doğru kalkar, mutfağa gidip bir tavuğun piştiği tencerenin kapağını açardı. Alberto derdi ki: "İyi ama neden bu evde hep haşlanmış tavuk yeniyor?"

Alberto da briç oynardı. Ne var ki o hep kaybederdi.

Miranda borsa konusunda her şeyi bilirdi çünkü babası, kambiyoda çalışıyordu.

Anneme derdi ki: "Biliyor musun, belki de İncet hisselerimi satacağım." Sonra, "Taşınmaz senetlerini satmalısın! Ne bekliyorsun taşınmazları satmak için," derdi.

Annem babama gider ve: "Taşınmazları satmalıymış! Miranda söyledi," derdi.

Babam da derdi ki: "Miranda ha! Ne bilecekmiş ki Miranda!"

Ama sonra, Miranda'yı gördüğünde: "Sen borsadan anlarsın," diyordu, "sence taşınmazları satsam doğru olur mu?"

Sonra anneme, "Ne can sıkıcı şu Miranda! Hep başı ağrıyor! Ama doğrusu borsadan anlıyormuş! İş konusunda burnu iyi koku alıyor!"

Babam, Alberto evleneceğini haber verdiğinde yaman bir öfkeye kapılmıştı. Sonra da çaresiz, boyun eğmişti. Ama, gece uyandığında, "Metelikleri bile yok, nasıl yapacak bunlar? Miranda da can sıkıcının teki," dermiş.

Gerçekten de pek paraları yoktu. Ama sonra Alberto kazanmaya başladı. Kadıncağızlar geliyordu ona, muayene oluyor ve dertlerini anlatıyorlardı. O da büyük bir dikkatle dinliyordu. Doğuştan meraklı ve sabırlıydı. Ve insanlarda dertleri, hastalıkları seviyordu.

Artık tıp dergilerinden başka şey okumuyordu. Pitigrilli'nin romanlarını okumaz olmuştu. Zaten tümünü de okumuştu; Pitigrilli de yeni roman yazmamıştı ki, ortadan yok olmuştu, kimse nerede olduğunu bilmiyordu.

Alberto artık Kral Umberto Caddesi'nde piyasaya çıkmıyordu. Arkadaşı Vittorio hapisteydi ve ondan pek seyrek haber alabiliyordu, ancak Vittorio'nun annesiyle babası bronşite yakalanıp da doktor çağırttıkları zaman bir şeyler öğreniyordu.

Alberto, üst başını Vittorio Foa adındaki bir terziye diktiriyordu. Terzi ölçüsünü alırken Alberto diyordu ki: "Ben adları yüzünden gidiyorum onlara!"

Terzinin hoşuna gidiyor, teşekkür ediyordu.

Gerçekten de, Vittorio'nun adı da Foa'ydı, bu terzininki gibi.

Alberto, Miranda'ya şöyle söylüyordu: "Hep bronşitler! Hep aptal hastalıklar! Hiç, şöyle güzel, biraz karmaşık, biraz bilinmedik bir hastalığı tedavi etmek düşmüyor bana!

Sıkıntıdan patlıyorum! Gerçekten sıkılıyorum! Yeterince eğlenmiyorum!"

Oysa hekimlik yaparken yeterince eğleniyor ama bunu açık açık söylemek istemiyordu.

Annem diyordu ki: "Alberto'nun tıp bilimine büyük tutkusu var!" Ekliyordu: "Alberto'ya gitmek istiyorum, bir baksın bana. Bugün biraz midem ağrıyor da."

Babam da ona, "Ne diyorsun sen yahu! O Alberto akılsızı ne bilecekmiş ki!" diyordu.

Diyordu ki: "Miden ağrıyor çünkü dün aşırı yemek yedin! Bir hap al! Sana bir hap vereyim!"

Annem her gün, evi onlara yakın olan Alberto'ya uğruyordu. Miranda'yı koltukta buluyordu. Alberto bir an, sırtında gömleği, boynunda stetoskopuyla muayenehanesinden çıkıyor ve sobada ısınıyordu. Onda da, annemde de, hep sobalara yapışık olmak gibi kötü bir huy vardı.

Miranda ise battaniyeye sarınmış oluyordu. Annem ona diyordu ki: "Kıpırdan biraz! Soğuk suyla yıka yüzünü! Gezmeye çıkalım. Seni sinemaya götüreyim!"

Miranda ise, "Yapamam. Evde kalmalıyım. Kuzenimi bekliyorum da. Sonra, başım da çok ağrıyor."

O zaman Alberto diyordu ki: "Miranda'da hayat yok. Tembel, ikinci sınıf malzemeden yapılmış."

Miranda hep kuzenlerini beklerdi. Birçok kuzeni vardı.

Alberto da, "Senin kuzenlerini tedavi etmekten bıktım artık," derdi.

Sonra, "Ne sıkıcı kent şu Torino," derdi. "İnsanın canı nasıl da sıkılıyor burada! Hiçbir zaman hiçbir olay olmuyor! Hiç olmazsa bir zamanlar bizi tutukluyorlardı! Artık tutuk-

lamaz oldular. Unuttular bizi. Kendimi unutulmuş, bir köşede bırakılmış hissediyorum!"

Şimdi Paola da gelip Torino'ya yerleşmişti. Tepede, kocaman bir beyaz evde oturuyordu, evin Po'ya bakan çepeçevre bir balkonu vardı.

Paola Po'yu da, Torino'nun tepesini ve sokaklarını da, bir zamanlar küçük delikanlılarla gezindiği, Valentino'nun caddelerini de severdi. Her zaman oraya büyük bir özlem duymuştu. Ama şimdi onun gözünde de Torino daha kurşuni, daha sıkıcı, daha kederli olmuştu. Öyle çok insan, öyle çok arkadaş şimdi uzakta, hapisteydi ki... Paola, gençliğinin sokaklarını tanıyamıyordu, az elbisesi olduğu ve Proust okuduğu o dönemin sokaklarını.

Şimdi çok elbisesi vardı. Terzihanelere diktiriyordu; ama o da Tersilla'yı eve çağırıyordu ve annemle ikisi paylaşamıyorlardı onu. Paola, Tersilla'nın ona bir güvenlik duygusu verdiğini söylüyordu. Onda, yaşamın sürüp gittiği duygusunu uyandırıyormuş.

Ara sıra, Alberto ile Miranda'yı ve hapisten çıkmış olan Sion Segre'yi yemeğe çağırırlardı. Sion Segre'nin Ilda diye bir kız kardeşi vardı, genellikle çocukları ve kocasıyla birlikte Filistin'de yaşardı; ama ara sıra Torino'ya geliyordu.

Paola ile bu Ilda arkadaş olmuşlardı. Ilda güzeldi, uzun boylu, sarışın; o ve Paola, kentte uzun gezintilere çıkıyorlardı.

Ilda'nın çocuklarının adı Bel ve Ariel idi; Kudüs'te okuyorlarmış. Ilda'nın Kudüs'te, ciddi bir yaşamı varmış ve sadece Musevi sorunlarından konuşurmuş; ama Torino'ya bir süre kardeşinin yanında kalmaya geldiğinde, giyimden konuşmak ve gezintiye çıkmak da hoşuna gidiyormuş.

Annem, Paola'nın arkadaşlarını hep kıskanırdı biraz ve Paola yeni bir arkadaş bulduğunda kenara atılmış, kendini bir, huysuzlanırdı.

O zaman sabahları kül gibi bir benizle, gözkapakları hafif şiş, kalkardı ve, "İçim katran karası bugün," diye yakınırdı. O, biraz da sindirim güçlüğüyle karışmış kasvet ve yalnızlık duygusuna, annem "katran karası" derdi. "Katran karası"yla, salona bir köşeye siner, üşür, yün atkılara sarınırdı ve Paola'nın artık onu sevmediğini, onu görmeye gelmediğini, gezmeye arkadaşlarıyla çıktığını düşünürdü.

"Sıkıntıdan patlıyorum," derdi annem. "Eğlenemiyorum! Canım sıkılıyor! Sıkılmaktan beter bir şey yok! Hiç olmazsa şöyle güzel bir hastalığa yakalansaydım!"

Zaman zaman gribe yakalanırdı. Mutlu olurdu çünkü grip ona, her zamanki sindirim güçlüğünden daha soylu bir hastalık gibi geliyordu. Mutlu mutlu, babama: "Biliyor musun, ben hastayım," derdi. "Otuz yedi nokta dört ateşim var!"

"Otuz yedi nokta dört mü? Çok değil," derdi babam. "Ben otuz dokuzla bile laboratuvara gidiyorum!"

Annem de, "Umarım bu akşama düşer," derdi. Ama akşamı beklemez, dakikada bir ateşini ölçerdi. "Hep otuz yedi nokta dört! Oysa kendimi kötü hissediyorum!"

Öte yandan, Paola da annemin arkadaşlarını kıskanırdı. Frances'i ya da Paola Carrara'yı değil. Annemin koruması altına aldığı ve yardım ettiği ve gezmeye çıktığında, sinemaya giderken peşinden sürüklediği genç arkadaşlarını kıskanırdı. Paola anneme geldiğinde, annemin o genç arkadaşlarından biriyle çıkmış olduğunu söylerlerdi. Paola o zaman öfkelenirdi: "Ama hep gezmede, hiç evde oturmuyor!"

Sonra da Paola, annem Tersilla'yı o genç arkadaşlarından birine verdiği zaman çok kızardı. "Tersilla'yı onlara vermemelisin," derdi anneme. "O bana gerekli, çocukların paltosunu düzeltmek için!"

Paola kimi zaman da bana yakınırdı: "Annemiz fazlasıyla genç bizim! Bense saçları aklaşmış, yaşlı, şişman bir annemiz olsun isterdim! Hep evde oturan, masa örtüleri işleyen bir anne. Adriano'nun annesi gibi. Çok yaşlı, ağırbaşlı bir anne bana öyle bir güvenlik duygusu verirdi ki. Arkadaşlarımı böyle kıskanmayan bir anne. Onu görmeye geldiğimde hep burada olurdu, sakin, elinde işlemesi, siyahlar giyinmiş, bana yerinde öğütler verirdi!"

Ona da söylüyordu bunu. "Madem ki bu derece sıkılıyorsun, neden nakış işlemeyi öğrenmiyorsun? Kayınvalidem iş işliyor! Gününü nakış işlemekle geçiriyor."

Annem de: "İyi ama kayınvaliden sağır! Ben, kayınvaliden gibi sağır değilsem, suçum ne? Ben hep evde kapalı kalmaktan sıkılıyorum," diyordu. "Gezmeye çıkmak istiyorum!"

Ardından: "Nakış işlemeyi nasıl öğrenirim ki?" diyordu. "Hiç beceremem! Öyle, iğneyle falan uğraşamam! Babanın çoraplarını onardığımda dikişim öyle eğri büğrü oluyor ki, Natalina sonradan düzeltmek zorunda kalıyor!"

Gene kendi kendine Rusça öğrenmeye başlamıştı ve divanın üzerinde heceliyordu; Paola gelip onu böyle bulduğunda, ona dilbilgisinden tümceler okuyordu heceleyerek.

Paola, "Uff, annemin şu Rusçası da amma can sıkıyor ha!" diyordu.

Paola, Miranda'yı da kıskanırdı. Anneme, "Hep Miranda'ya gidersin! Bana hiç gelmezsin!" diye dert yanardı.

Miranda'nın bir oğlu olmuştu, adını Vittorio koymuşlardı. Paola'nın da aynı dönemde bir kızı olmuştu.

Paola, Miranda'nın çocuğunun çirkin olduğunu söylüyordu. "Yüz çizgileri çirkin, kaba," diyordu. "Bir demiryolu işçisinin oğluna benziyor!"

Annem, Miranda'nın çocuğunu görmeye gittiğinde, "Şu demiryolu işçisi nasıl, gidip bir bakayım!" derdi. O, küçük çocukların tümünü severdi. Dadıları da severdi. Dadılar ona, kendi çocuklarının küçüklük dönemini anımsatıyordu; bir dizi dadı çalıştırmıştı, süt vereniyle, vermeyeniyle ve onlardan şarkılar öğrenmişti. Evde şarkı söylerken belirtirdi hep: "Bu şarkı, Mario'nun dadısınınki! Bu, Gino'nun dadısınınki!"

Gino'nun, babam tutuklandığı yıl doğan oğlu Arturo, yazlığa bizimle birlikte gelirdi; dadısı da geliyordu. Annem, Arturo'nun dadısı evde olduğu zaman hep onunla çene çalardı.

Babam kızardı. "Hep hizmetçilerle birliktesin! Çocuklara bakmayı bahane ediyorsun, oysa ki bu arada hizmetçilerle gevezelik ediyorsun!"

"Ama öyle sevimli bir kadın ki Beppino! Üstelik faşizm karşıtı! Bizim gibi düşünüyor!"

"Hizmetçilerle politika konuşmanı yasaklıyorum!"

Babam torunlarından sadece Roberto'yu severdi. Ona yeni bir torun gösterdikleri zaman, hep aynı şeyi söylerdi: "Ama Roberto daha güzel!"

Belki Roberto ilk torunu, belki de biraz dikkatlice yüzüne baktığı tek torunu olduğu için.

Yazlığa gitme zamanı gelince babam bir ev kiralardı, hep aynı evi; artık yıllar var ki, yer değiştirmek istemiyordu.

Kurşuni taşlardan yapılmış, çayıra bakan büyük bir evdi: Gressoney'deydi, Perlotoa yönetim bölgesinde.

Paola'nın çocuklarıyla birlikte, Gino'nun oğlu da geliyordu; ama Alberto'nun çocuğunu, demiryolu işçisini, Bardonecchia'ya götürüyorlardı çünkü Miranda'nın kardeşi Elena'nın orada bir evi vardı.

Babamla annem, Bardonecchia'yı küçümserlerdi, neden bilmem. Orada güneşin olmadığını ve orasının korkunç bir yer olduğunu söylerlerdi. Çocuk, burada, Bardonecchia'dan çok daha iyi olurdu, orası kesin.

Ve annem: "Zavallı demiryolu işçisi," derdi.

Çocuk, Bardonecchia'dan çok, çok iyi dönerdi.

Çok güzel, sağlıklı ve sarışın bir çocuktu. Bir demiryolu işçisine hiç benzemiyordu.

Babam diyordu ki: "Ama hiç de fena değil hani. Şaşılacak şey, Bardonecchia ona hiç de kötü gelmemiş."

Birkaç yıl, Forte dei Marmi'ye gitmiştik çünkü Roberto'ya deniz havası gerekiyordu. Ama babam denize isteksiz, zoraki giderdi. Şehir giyimiyle, şemsiyenin altında oturur, okurdu; çok öfkelenirdi, çünkü mayo giyenlerden hiç hoşlanmazdı. Anneme gelince o, denize girerdi ama kıyıda, çünkü yüzme bilmezdi; suyu buldukça, tadını çıkartır, dalgalarla oynardı. Ne var ki sonra dönüp babamın yanına oturduğunda, onun da suratı asılırdı. Çekip giden, denize açılan, bir türlü dönmek bilmeyen Paola'yı kıskanırdı.

Akşam Paola, Capannina'ya dans etmeye giderdi.

Babam da: "Her akşam dansa mı gidiyor? Eşek işte, ne olacak," diye söylenirdi.

Oysa ki dağda, Perlotoa'daki evde, babam hep mutluydu; annem de öyle. Paola da, Piera da kısa ziyaretler dışında

oraya gelmezlerdi, yanlarında yalnızca çocuklar olurdu. Annem çocuklarla, Natalina'yla ve dadılarla çok iyi anlaşırdı.

Ben de vardım ve ölesiye sıkılıyordum bu yazlıklarda. Bizim evin yanındaki evde, Lucio ile Frances oturuyordu. Tepeden tırnağa beyazlar giyer, kasabaya tenis oynamaya giderlerdi.

Adele Kasetti de, kasabadaki bir otelde kalıyordu; hep öyle, küçücük, sıskacık, yeşil, gergin yüzüyle, topluiğne başı gibi fıldır fıldır gözleriyle, oğlunun tıpkısıydı. Mendiline böcekleri toplar, pencerenin pervazında bir çanaktaki toprağa koyardı.

Annem derdi ki: "Ne kadar hoşuma gidiyor şu Adele!"

Oğlu şimdi Fermi'yle birlikte, Roma'da çalışıyordu. Ünlü bir fizikçi olmuştu.

Babam, "Her zaman söylemişimdir, Rasetti'nin çok akıllı olduğunu. Ne var ki kuru bir adam! Pek kuru!" deyip dururdu.

Frances çayırda, gelip bir sıraya, annemin yanına oturdu; elinde bir raket vardı, saçlarını da beyaz bir lastikle sıkmıştı. Arjantin'de bulunan yengesinden söz ediyordu, Mauro Amca'nın karısından ve onu taklit ederek, "Naaassıl olmaz," diyordu.

Babam da ona hatırlatıyordu, "Anımsıyor musunuz, gençliğimizde nasıl Paola Carrara ile gezmeye çıkardık da Paola Carrara, uçurumlara, 'içine düşülen şu delikler' derdi?"

Annem de diyordu ki: "Anımsıyor musun, Lucio küçüktü de ona, gezmeye gittiğinde susadım dememesini tembih ederdik, oda 'Susayacağım ama söylemeyeceğim öyle mi?' derdi?"

Frances de: "Naaassıl olmaz," diyordu.

Babam arada sırada gürlerdi: "Lidia etlerini yolma. Öyle çirkin şeyler yapma!"

"Biraz Frances ile, biraz Adele Rasetti ile," derdi annem, "günler geçiyor işte."

Ama Paola çocuklarını görmeye geldiğinde annemin hemen huzuru kaçar, mutsuz olurdu. Paola'nın adım adım peşinden gider, cilt kremlerini çıkartırken seyrederdi onu. Annemin de bir sürü cilt kremi vardı, aynısından; ama onları sürmeyi hiç akıl etmezdi.

"Cildin pul pul kabarmış," derdi Paola, "cildine baksana azıcık. İyi bir besleyici krem sürmelisin, her akşam."

Annem dağda kalın ve tüylü etekler giyerdi; Paola da ona karışırdı: "Fazlasıyla İsviçreli gibi giyiniyorsun!"

"Ne iç karartıcı şu dağlar, "derdi Paola. "Hiç katlanamıyorum!"

"Herkes madensel," derdi bana, Mario ile eskiden oynadığımız oyunu anımsayarak. "Adele Rasetti tam, katıksız bir madensel. Ben bunca madensel insanla bir arada olmaya dayanamıyorum artık!"

Birkaç gün sonra çeker giderdi; babam söylenirdi; "Niçin biraz daha kalmıyorsun? Ne eşeksin ama sen!" diye.

Sonbaharda annemle ben, artık Clermont-Ferrand'a yakın küçük bir kasabada oturan Mario'yu görmeye gittik. Bir lisede öğretmenlik yapıyordu.

Lise müdürü ve eşiyle iyice dost olmuştu. Olağanüstü, son derece kültürlü, dürüst insanlar olduklarını söylüyordu, yalnızca Fransa'da bulunabilecek türden.

Lisede küçük bir odası vardı, bir de kömür sobası. Pencerelerden karlı düzlükler görünüyordu. Mario Paris'e, Chiaromonte ile Cafi'ye uzun mektuplar yazıyormuş. Herodot'u çeviriyor ve sobayla cebelleşiyordu. Ceketin

altına, müdürün karısının ona ördüğü koyu renk, balıkçı yakalı kazağı giyiyordu. Mario da ona teşekkür etmek için bir dikiş sepeti armağan etmiş.

Kasabada onu herkes tanıyordu; o da durup herkesle konuşuyor, onlar da onu evlerine, "vin blanc"[1] içmeye götürüyorlardı.

"Nasıl da Fransız olup çıkmış," diyordu annem.

Akşamları, lise müdürü ve eşiyle kâğıt oynuyordu. Onların söylediklerini dinliyor, onlarla eğitim sistemi konusunda görüş alışverişinde bulunuyordu. Akşam yemeğinde içilen *soupe*'tan[2] da söz ediyorlardı uzun uzadıya, soğanı yeterince bol muydu, değil miydi diye.

"Nasıl da sabırlı olmuş," diyordu annem. "Şu adamlara nasıl da sabır gösteriyor! Bize hiç sabrı yoktu, evdeyken bizleri can sıkıcı bulurdu. Bana göre bu adamlar bizden çok daha can sıkıcı!"

"Salt Fransız oldukları için sabır gösteriyor," diye ekliyordu.

Kış sonunda Leone Ginzburg cezasını tamamlayıp Civitavecchia Cezaevi'nden döndü. Kısacık bir paltosu, eski püskü bir şapkası vardı: şapka, siyah saçlarının üstüne doğru hafifçe düşerdi. Elleri ceplerinde, ağır ağır yürüyordu, dudakları kısık, alnı kırışıktı; hafifçe iri burnunun üstüne kayan siyah bağa çerçeveli gözlüklerinin ardından keskin bakışlı kara gözleriyle çevresini süzüyordu.

Kız kardeşi ve annesiyle Fransa Caddesi'nin oralarda bir pansiyonda kalıyordu. Özel polis gözetimi altındaydı: bu da, hava kararır kararmaz eve dönmesini gerektiriyor-

1 Fr. Beyaz şarap.
2 Fr. Çorba.

du; evde olup olmadığını denetlemek üzere polisler geliyordu.

Akşamlarını İtalyan yazar Pavese ile geçiriyordu; yıllardır dosttular. Pavese kısa süre önce dönmüştü sürgünden ve o sıralar pek dertliydi, çünkü birine sevdalanmış, büyük düş kırıklığına uğramıştı. Her akşam Leone'ye geliyordu; leylak rengi atkısını, arkadan kemerli paltosunu portmantoya asıyor, masanın başına geçiyordu. Leone ise, dirseklerini pervaza dayayıp divanda oturuyordu.

Pavese, oraya geliş nedeninin yüreklilik olmadığını anlatıyordu çünkü onda yürek yoktu; özveride bulunmak da değildi geliş nedeni. Geliyordu çünkü akşamını nasıl geçireceğini bilemiyordu; akşamları yalnızlık içinde geçirmeye de katlanası yoktu.

Politika konuşmak için de gelmediğini açıklıyordu, çünkü politika "umurunda değildi"

Kimi zaman, akşam boyu sessizce pipo içiyordu. Kimi zaman da saçlarını parmaklarına dolayarak kendini anlatıyordu.

Leone'nin dinleme yeteneği ölçüsüz ve sonsuzdu; başkalarının başından geçenleri derin bir dikkatle dinlemesini bilirdi, derin derin kendi hakkında düşünmeye dalmış olsa bile.

Sonra Leone'nin kardeşi çay getiriyordu. O ve annesi, Pavese'ye Rusça, "Ben çayı şekerli ve limonlu severim," demeyi öğretmişlerdi.

Gece yarısı Pavese, portmantodan atkısını alıyor, çarçabuk boynuna dolayıveriyordu; paltoyu da sırtına geçiriyordu. Yakalarını kaldırıp sönmüş piposunu bembeyaz ve sağlam dişlerinin arasına sıkıştırarak omuzlarını büzüyor, uzun

boyu, solgun yüzüyle hızlı ve geniş adımlar atarak, Fransa Caddesi'nden çekip gidiyordu.

Leone bir süre daha kitap rafının karşısında dikiliyor, bir kitap çekip karıştırmaya başlıyor, kaşlarını çatarak rasgele, uzun uzun okuyordu. Bu böyle, saat üçe dek sürüyordu.

Leone, arkadaşı bir yayıncıyla çalışmaya başladı. Sadece o, yayıncı, bir dergi yazarı ve bir de sekreter kız vardı Coppa adında. Yayıncı gençti, pespembe tenli, utangaçtı ve sık sık kızarırdı. Ama sekreteri çağırırken vahşi bir haykırışı vardı: "Coppaaa!"

Pavese'yi onlarla birlikte çalışmaya razı etmeye uğraşıyorlardı. Pavese direniyordu. Diyordu ki: "Umurumda değil!"

"Maaşa ihtiyacım yok benim," diyordu. "Kimseye bakmak zorunda değilim. Bana bir kâse çorba, bir de tütün yeter."

Lisede yedek öğretmenlik yapıyordu. Kazancı azdı ama yetiyordu ona.

Sonra bir de İngilizceden çeviri yapıyordu. *Moby Dick*'i çevirmişti. Onu salt zevk için çevirdiğini söylüyordu; gerçi karşılığında para vermişlerdi, ama hiç vermeselerdi de çevirirmiş, hatta çevirmek için kendi, üstüne para bile verirmiş.

Şiir yazıyordu. Şiirlerinin uzun, sürükleyici, tembel bir uyumu vardı, dokunaklı, tekdüze şarkılar gibiydiler. Şiirlerinin dünyası Torino, Po Irmağı, tepeler, sis ve sınır hanlarıydı.

Neden sonra "Peki," dedi, o da o küçük yayınevinde, Leone'nin yanında çalışmaya başladı.

Titiz, dakika sektirmeyen bir memur oldu, sabah geç kalan, sırasında saat üçte yemeğe çıkan öteki ikisine homurdanıyordu. O, değişik çalışma saatleri uyguluyordu: erken

geliyor, tam tamına saat birde de çekip gidiyordu; çünkü saat birde, birlikte yaşadığı kız kardeşi çorbayı sofraya koyardı.

Leone ile yayınevi sahibi, ikide bir kavga ediyorlardı. Öyle günlerde hiç konuşmazlardı birbirleriyle. Sonra birbirlerine uzun mektuplar yazarlardı ve böylece barışırlardı. Pavese'nin ise "umurunda değildi"

Leone'nin gerçek tutkusu politikaydı. Bununla birlikte, bu temel yeteneğinden başka, tutkuyla bağlı olduğu yetenekleri de vardı şiir, dilbilimi, tarih gibi.

İtalya'ya çocukken geldiği için İtalyanca'yı Rus gibi konuşurdu. Zaten evde, kardeşi ve annesiyle hep Rusça konuşuyordu. Onlar pek çıkmazlar, hiç kimseyle görüşmezlerdi; Leone de onlara yaptığı her şeyi ve gördüğü her kişiyi, en ufak ayrıntılarına varıncaya değin anlatırdı.

Cezaevine girmeden önce salon toplantılarına gitmeyi severdi. Hafifçe kekelemesine karşın parlak bir konuşmacıydı. Her zaman derin derin, ciddi şeyler düşünmeye ve yapmaya daldığı halde, gene de insanların dedikodularını ve hoppalıklarını da izlemeye hazırdı; çünkü insanları merak eder ve belleği pek güçlü olduğu için en sıradan şeylere bile kucak açardı. Ama cezaevinden döndüğünde, artık salon toplantılarına çağrılmaz olmuştu, hatta insanlar ondan kaçıyordu; çünkü artık Torino'da ünlü bir komplocu olarak tanınıyordu. Hiçbir şey umurunda değildi; o salonları tümden unutmuşa benziyordu.

Leone'yle ben evlendik ve gidip Pallamaglio'daki eve yerleştik.

Babam, annem onun benimle evlenmek istediğini söylediği zaman hangimiz evlensek her zaman yaptığı gibi büyük

bir öfkeye kapıldı. Bu kez onun çirkin olduğunu söylemedi. Dedi ki: "İyi ama güvenilir bir işi yok ki!"

Leone'nin gerçekten de güvenilir bir işi yoktu; hatta eskisinden de belirsizdi durumu. Herhangi bir bahane bulup onu yeniden tutuklayıp içeri atabilirler ya da sürgüne gönderebilirlerdi. "Ama şu faşizmin sonu gelirse," diyordu annem, "Leone büyük bir politikacı olacak." Üstelik, çalıştığı o küçük yayınevi de henüz küçük olmakla birlikte gene de onurluydu ve ilerisi için iyi şeyler vaat eden bir enerjiyle dolup taşıyordu.

Annem: "Salvatorelli'nin kitaplarını da basıyorlar, "dedi birgün Salvatorelli adı, babam için de, annem için de neredeyse büyülü bir güce sahipti. Babam, bu adı duyar duymaz iyimserleşir, yumuşayıverirdi.

Evlendim ve ben evlenir evlenmez babam, yabancılara beni anlatırken: "Kızım Ginzburg" demeye başladı. Çünkü o her zaman, durum değişikliklerini tanımlamaya hazırdı ve evlenen kadınları hemen kocasının soyadıyla çağırırdı. İki yardımcısı vardı, bir erkekle bir kadın, erkeğin soyadı Olivo, kadınınki Porta idi. Sonra, Olivo ile Porta evlendiler. Biz gene de onlara "Olivo ile Porta" demeyi sürdürdük ama babam her defasında kızardı; "Artık Porta değil o! Olivo diyeceksiniz!"

Giua'nın oğlu, o pırıl pırıl gözlü, soluk benizli, Paris'teyken hep Mario ile birlikte olan çocuk, İspanya'da savaşırken ölmüştü. Civitavecchia'da cezaevinde bulunan babası, trahom yüzünden kör olma tehlikesiyle karşı karşıyaydı.

Bayan Giua sık sık anneme geliyordu; Paola Carrara'nın evinde tanışmışlar, dost olmuşlardı. Birbirlerine "sen" de-

meye karar vermişlerdi; annem ona eskisi gibi "Bayan Giua" demeyi sürdürüyordu. Ona; "Sen, Bayan Giua" diyordu çünkü böyle başlamıştı bir kez ve değiştirmek zor geliyordu.

Bayan Giua kızıyla gelirdi, kızın adı Lisetta'ydı ve benden yedi yaş kadar küçüktü.

Lisetta, tıpkı ağabeyi Renzo'ya benzerdi, onun gibi uzun boylu, sıska, soluk benizli, pırıl pırıl gözlü, alnına düşen perçemleriyle kısacık saçlıydı. Birlikte bisiklete binerdik; bana anlatırdı. Renzo Ağabeyi'nin D'Azeglio Lisesi'nden çok eski bir okul arkadaşını görüyormuş, çocuk ara sıra ona geliyor ve Croce'nin kitaplarını ödünç veriyormuş, çok akıllıymış.

İşte Balbo'dan söz edildiğini ilk kez böyle duydum. Bir kontmuş, öyle diyordu bana Lisetta. Bir keresinde onu bana sokakta, Kral Umberto Caddesi'nde göstermişti, ufak tefek, kırmızı burunlu biriydi. Balbo yıllar sonra benim en yakın arkadaşım olacaktı; ama ben o zaman, elbette ki bunu bilmiyordum ve ona hiç ilgi duymadan bakmıştım, Lisetta'ya Croce'nin kitaplarını ödünç veren bu ufak tefek konta.

Kral Umberto Caddesi'nde zaman zaman bana iğrenç ama çok güzel görünen bir kıza rastlardım, bronzdan dökülmüş gibi bir yüzü ve havayı yarar gibi bir gaga burnu vardı; gözleri yarı kapalı, ağır ağır yürüyen, kendini beğenmiş bir kızdı. Lisetta'ya onun kim olduğunu bilip bilmediğini sordum. "Bu kız," dedi bana Lisetta, "D'Azegliolu, dağda çok başarılıdır ve kendini pek önemser." "İğrenç biri," dedim, "iğrenç ve çok da güzel." İğrenç kız, caddeye açılan sokaklardan birinde oturuyordu ve onun yazın, ara sıra penceresinde, o yarı kapalı gözleri küçümseme ve tiksintiyle kıvrılmış dudakları, bronzlaşmış yanaklarının

çevresini saran kısacık kesilmiş saçlarıyla sıkkın ve gizemli bir ifadeyle bana baktığını görürdüm.

Lisetta'ya, "Tam da tokatlanacak bir surat!" diye görüşümü belirttim. Yıllar yılı, Torino'dan uzakta yaşarken bu tokatlanacak yüzün görüntüsünü peşimde sürükledim; sonradan bana "tokatlanacak yüz"ün, yayınevine girdiğini, Pavese ve yayınevi sahibi editörle birlikte çalıştığını söyledikleri zaman, böylesine kendini beğenmiş ve başkalarını küçümseyen bir kızın nasıl olup da böylesine kendi halinde ve bana yakın kişilerin arasına düşmeye gönül indirdiğine şaştım kaldım. Sonradan bir grup suikastçıyla birlikte tutuklandığını öğrendim; buna daha da çok şaştım. Ama tanışmamız ve onun, "tokatlanacak yüz"ün, en sevgili dostum olması için aradan daha yılların geçmesi gerekecekti.

Lisetta, Croce'nin kitaplarının dışında Salgari'nin romanlarını da okuyordu. O sıralar on dört yaşlarındaydı; yani kişinin, olgunluk ile çocukluk arasında sürekli gidip geldiği bir yaşta. Ben, Salgari'nin romanlarını okumuş ve unutmuştum; Lisetta ise kırda, bisikletlerimizi otların üzerine bırakıp dinlenmek için oturduğumuz zaman, bana onları anlatırdı. Düşlerinde ve sözlerinde Hint mihraceleri, zehirli oklar, faşistler ve pazarlan onu görmeye gelip Croce'nin kitaplarını getiren o Balbo adındaki ufak tefek kont, birbirine karışıyordu; ben de onu, hem hoşgörülü, hem dalgın bir kulakla dinliyordum. Bana gelince ben, Croce'den hiçbir şey okumamıştım, "Yeni İtalya Yazını"ndan başka; daha doğrusu, "Yeni İtalya Yazını"ndan roman özetlerini ve alıntıları okumuştum. Gene de on üç yaşımdayken Croce'ye bir mektup yazmış ve birkaç şiirimi göndermiştim; o da lütfedip bana yanıt

vermiş, şiirlerimin pek de güzel olmadığını nezaketle açıklamıştı.

Croce'nin kitaplarını bilmediğimi Lisetta'ya açıklamaktan titizlikle sakınıyor, bana pek değer verdiği için onu düş kırıklığına uğratmak istemiyordum: bir de, ben her ne kadar Croce'yi okumamış isem de, Leone'nin onun tüm kitaplarını satır satır okumuş olduğu düşüncesi de yüreğime su serpiyordu.

Faşizm yakın bir zamanda, hatta herhangi bir zamanda tarihe karışacağa benzemiyordu.

Rossetti kardeşler, Bagnole de l'Orne'de öldürülmüşlerdi.

Torino, yıllardır, Almanya'dan kaçmış Alman Yahudileriyle doluydu. Babam da laboratuvarında birkaçını yardımcı olarak çalıştırmıştı.

Bunlar vatansızdı. Belki de çok geçmeden bizler de vatansız kalacak, işsiz, köksüz, ailesiz, evsiz, bir ülkeden ötekine, bir karakoldan ötekine dolanıp durmak zorunda bırakılacaktık.

Evlenmemden bir süre sonra, Alberto sordu bana: "Şimdi evlendiğine göre kendini daha zengin mi, daha yoksul mu buluyorsun?"

"Daha zengin," dedim.

"Ben de öyle! Oysa ki gerçekte daha da yoksullaştığımızı düşündükçe!"

Yiyecek satın alıyor ve hiçbirini pahalı bulmuyordum. Şaşkındım, çünkü hep fiyatların yüksek olduğunu duyardım. Sadece bazen, ay sonu yaklaşırken cebimdeki tüm

parayı azar azar harcamaya başlıyor, sonunda meteliksiz kalıyordum.

Artık birileri bizi yemeğe çağırdığında mutlu oluyordum. Hoşuma giden insanlar olmasalar bile. Zaman zaman, beklenmedik ve bedava, ne üzerinde kafa yorduğum, ne satın aldığım ne de pişerken gördüğüm yemekleri yemek hoşuma gidiyordu.

Martina adında bir yardımcım vardı. Onu pek sevimli bulurdum. Gene de, *"Acaba temizliği iyi yapıyor mu? İyi toz alıyor mu?"* diye düşünmekten kendimi alamıyordum.

Tümüyle deneyimsiz olduğum için evim temiz mi, değil mi anlayamıyordum bir türlü.

Paola'ya ya da anneme gittiğimde onların evinde, ütü odasında fırçalanmak ve benzinle lekeleri çıkartılmak üzere asılmış giysileri görüyordum. Hemen kaygıyla soruyordum kendime: *"Acaba Martina da ara sıra bizim giysilerimizi fırçalıyor mu, lekelerini çıkartıyor mu?"* Bizde mutfakta, evet, bir fırçayla, ağzı paçavrayla tıkalı benzin dolu bir şişecik vardı; ama o şişecik hep dolu olurdu, Martina'nın onu kullandığını hiç görmüyordum.

Ara sıra Martina'ya, evde büyük temizlik yapmasını söylemek istiyordum; annemin evinde gördüğüm gibi. Natalina başına korsanlar gibi tülbent bağlar, eşyayı oradan oraya fırlatır, sopayla vurarak tozunu alırdı. Ama Martina'ya evi kıyı bucak temizlemesini söylemek için uygun zamanı hiç bulamıyordum; Martina'ya karşı pek çekingendim, buna karşılık o da son derece çekingen ve uysaldı.

Onunla koridorda karşılaştığımızda birbirimize uzun uzun, sevgiyle gülümserdik. Ama büyük temizlik yapmasını söylemeyi, hep ertesi güne erteliyordum. Zaten ona bir

şey yapmasını söylemekten çekiniyordum, ben ki annemin evinde bunları hiç umursamaz, emirler yağdırır, her an isteklerimi dile getirirdim. Dağda yazlıktayken her sabah odama kova kova sıcak su getirttiğimi anımsıyordum, çünkü orada banyo bulunmadığından odamda, bir tür leğende yıkanırdım. Babam bize soğuk suyla yıkanmamızı önerirdi hep; gel gör ki annem dışında hiçbirimizde soğuk suyla yıkanma alışkanlığı yoktu, ta en küçük yaşımızdan beri, salt babama karşı çıkmış olmak için böyle yapıyorduk. Şimdi nasıl oluyordu da Natalina'yı odun sobası üzerinde su ısıtmaya ve koca koca kovalarla merdiven çıkmaya zorlayabiliyordum diye kendim de çok şaşıyorum. Martina'dan, bana bir bardak su getirmesini bile istemekten çekiniyordum. Evlenince birdenbire çaba harcamak ne demek, çalışmak ne demek anlamıştım ve üzerime öyle bir miskinlik çökmüştü ki, bu yüzden irademi tembelleşiyor ve düşüncelerimde, herkes uyuşuyordu; bu yüzden çevremde sadece mutlak bir kıpırtısızlığın düşünü kuruyordum; Martina'ya da yemek için çarçabuk hazırlanacak ve az öteberi kirletecek şeyler pişirmesini söylemeye özen gösteriyordum. Parayı da öğrenmiştim: cimri olmadım, hayır öteden beri, annem gibi elim açıktır ama başka şeylerin ardında paranın varlığını, zahmetli ve dolambaçlı, bir terslik gibi görmüş, insanın otuz meteliğin peşinde bilinmedik yerlere götürülebileceğini anlamıştım ve bundan da bir yorgunluk, tembellik, isteksizlik geliyordu üzerime. Gene de elime para geçtiğinde hemen harcamaktan geri durmuyor, çok geçmeden de harcadığım için pişmanlık duyuyordum.

İlkgençlik çağımda üç arkadaşım olmuştu. Arkadaşlarımın adı ailede, "rüküşler"di. "Rüküşler", annemin dilinde,

yapmacık tavırlı, zevksiz giyimli kızlar demekti. Bana göre, benim bu arkadaşlarım ne öyle yapmacık tavırlı ne de zevksiz giyinen kızlardı ama annem, benim çocukluk günlerimden ve belki de o zamanlar benimle oynayan kimi yapmacık tavırlı ve zevksiz giyimli kızlardan söz ederken, böyle söylüyordu. "Natalia nerede?" "Rüküşlerin orada," denirdi her zaman ailede. Bu arkadaşlarım ta lise yıllarından kalmaydı ve evlenmeden önce günlerimi onlarla geçirirdim. Yoksuldular. Belki de beni onlara çeken şeyler arasında, işte, benim bilmediğim ama sevdiğim ve bilmek istediğim, bu yoksulluk da vardı. Evlendikten sonra da, o üç kızla görüşmeyi sürdürdüm ama biraz daha seyrek ve onları aramadan günler geçiyordu kimi zaman. Bunun kaçınılmaz olduğunu anlıyor, ama bu yüzden bana sitem de ediyorlardı. Gene de onları arada sırada görmek bile beni neşelendiriyor ve beni bir an için, hızla ardımda bıraktığımın bilincinde olduğum ilkgençlik günlerime geri götürüyordu.

Üç arkadaşım da çeşitli nedenlerle toplumla açık bir uyumsuzluk içinde yaşıyorlardı. Onların gözünde toplum kolay, düzenli, kentsoylu, değişmeyen saatlerden, ailenin denetim altında tuttuğu sistemli eğitimden oluşan bir yaşam demekti. Ben, bu kolay yaşama, evleninceye değin sahiptim ve onun birçok ayrıcalığından yararlanmıştım; ama onu sevmiyordum ve bir an önce o yaşamın dışına çıkmaya can atıyordum. Bu arkadaşlarımla buluşmak için kentte en kasvetli yerleri arardım; en ıssız parklar, en yoksul pastaneler, en iğrenç sinemalar, en gösterişsiz ve boş kahveler; ve kendimizi o yoksul, loş yerlerin dibinde ya da o soğuk parkelerin üstünde halatlarını kopartmış, başıboş sürüklenen bir gemide sanıyorduk.

Rüküşlerin ikisi kardeşti, yaşlı bir babayla yalnız oturuyorlardı; baba, eskiden çok zenginmiş iflas etmiş, avukatlarla bir dava yüzünden işleri vardı. Hep uzunuzun dilekçeler yazmakla uğraşan, Sassi'de hâlâ küçük bir mülkü olduğu için, Torino ile Sassi arasında durmadan gidip gelen, kızlarının beğenmediği karmaşık Musevi yemekleri yapan bu yaşlı baba, kızlarının ne yaptığını hiç mi hiç bilmeden yaşıyordu. Ama kızların da zaten olağanüstü bir şey yaptıkları yoktu, kendilerine, babalık otoritesinin, ara sıra biraz bağırıp çağırma ve azarlama dışında en ufak bir ağırlık taşımadığı bir yaşam biçimi kurmuşlardı çünkü. Uzun boylu, esmer ve güleç yüzlü, güzel kızlardı; bir tanesi tembeldi, hep yatağa uzanmış olurdu, ötekiyse canlı ve girişkendi; tembel olan, babaya, iyimser bir hoşgörüsüzlükle, ötekiyse itici ve küçümser bir hoşgörüsüzlükle yaklaşırdı.

Tembel olanının çekik Arap gözleri, kara ve yumuşacık lüleleri, tombulluğa büyük bir eğilimi ve sallantılı küpelere büyük tutkusu vardı; gerçi tombulluğundan tiksindiğini söylerdi ama onunla savaşmak için hiçbir şey yapmazdı ve tombul haliyle son derece neşeli ve sakindi ve kendi hakkında bembeyaz, iri ve fırlakça dişlerini gösteren bir gülümsemeyle: "Ben karayım, biçimli değil," derdi. Öteki zayıftı ve daha da zayıflamak istiyordu; aynada sütun gibi güçlü bacaklarını kaygıyla inceler dururdu; çünkü büyük bir irade gücüyle ulaşılmış zayıflığına karşın kalçaları geniş, kemik yapısı sağlam ve kalındı. Biraz hoşlandığı bir delikanlıyla buluşmak üzere sözü varsa, öğleyin yemek yemez ya da sadece bir elma yerdi; çünkü giysilerini kendi dikerdi ve onları öylesine dar yapardı ki, şöyle dört dörtlük bir yemek yiyecek olsa sökükleceğinden korkardı. Alnını kırıştırıp ağzını

topluiğneyle doldurarak özenle elbise dikerken, çok sinirli olurdu. Giysilerinin olabildiğince sade ve ağırbaşlı olmalarını isterdi, kız kardeşinin, tombulluğundan başka, göze batıcı ipekliler giyme eğiliminden de tiksinirdi.

Baba, çıkmadan önce mutfak masasına hep sivri ve eğik noter elyazısıyla yazılmış uzun şikâyet mektupları bırakırdı: ya "bu akşam, bulamadığım yarım kavunu sunarak nişanlısını ağırlamış olan" hizmetçiden ya kimi "küçücük ve sevimli" tavşancıkları, bakımsızlıktan ölüme terk etmiş olan Sassili köylü kadından ya da emanet bir battaniye isteyip de yanmış olarak geri verdiği zaman "ona kızmış ve ağzına geleni söylemiş olan" komşu kadından yakınan mektuplar olurdu bunlar.

Kızlar, Alman Yahudi sığınmacılarla görüşür, zaman zaman onlarla, babanın pişirip mutfakta kocaman, kara tencerelerde bıraktığı o ne idüğü belirsiz yemekleri paylaşırlardı. Zaman zaman onların evinde, günü gününe yaşayan, gelecek ay ne yapacaklarını, Filistin'e ulaşmayı mı başarabileceklerini, yoksa Amerika'ya, tanımadıkları bir akrabanın yanına mı kapağı atacaklarını bilemeyen bu öğrencilerle karşılaştığım olurdu. Her zaman, herkese açık olan bu evin, babanın bisikletinin geçecek yer bırakmadığı o daracık, karanlık koridoruyla, miyadı dolmuş, cafcaflı mobilyalarıyla, Musevi mumları ve yere, yıpranmış halıların üzerine yayılmış, Sassi'deki çiftlikten gelme küçük, kırmızı elmalarla dolu salonuyla bu evin, benim üzerimde derin ve sürekli bir etkisi, bir çekiciliği vardı. Ara sıra merdivende ya da koridorda yaşlı babaya rastlanırdı, her zaman avukat dilekçeleriyle ve damgalı kâğıtlarla haşır neşir, her zaman işi başından aşkın, merdivenden bir aşağı, bir yukarı elma ve biber

dolu sepetleri taşıyor olurdu. Davasını bize Piemonte ağzıyla, bakımsız kır sakalını sıvazlayarak, şapkasının altından o soylu, yaşlı peygamber alnını kurulayarak anlatırdı; bu arada kızlar da sabırsızlanır, ona kendi odasına gitmesini söylerlerdi.

Bu evde genellikle hortlak benzeri, aptal hizmetçiler sözde iş görürdü, ama onların yemek pişirmesine izin verilmezdi çünkü baba, yiyecekler üzerinde tek başına egemen olmak istiyordu; hizmetçilerin, Musevi mumlarını kırabilirler ve elmaları çalabilirler korkusuyla salonu süpürmesine de izin verilmediğinden, ne iş yaptıkları pek anlaşılmazdı. Öte yandan, hepsine birkaç haftada yol verilir ve yerlerine en az onlar kadar aptal ve hortlağa benzer yeni hizmetçiler gelirdi.

Ev, Governolo Caddesi'ndeydi. Savaşta yıkılmış, ben savaştan sonra Torino'ya döndüğümde onu görmeye gittim ve eski avluda bir yıkıntıdan öte bir şey bulamadım, karnı deşilmiş merdivenin, yaşlı babanın bisikletiyle ve sepetlerle inip çıktığı o merdivenin parmaklığından başka bir şey kalmamıştı geriye. Yaşlı baba çoktan ölmüştü, savaş sırasında ama Alman işgalinden önce. Hastalanmış ve pişirmesine izin vereceklerini umduğu bir tavukla İsrail hastanesine yatmıştı. Çok yalnızdı, çünkü kızlarından biri evlenip Afrika'ya gitmişti, öteki de, o girişken olanı Roma'daydı, hukuk öğrenimi görüyordu.

Arkadaşlarımdan ötekinin adı Marisa'ydı ve Kral Umberto Caddesi'nde oturuyordu; ama en dipte, caddenin bir tür çimenlik alana dönüştüğü, vadilerin bittiği ve tramvayın başladığı bir noktada. Ufak tefek, zarif bir kızdı, sigara içmekten ve kendine şişle güzel bereler örmekten öte bir şey

yapmazdı, sonradan bu bereleri büyük bir zarafetle kızıl, kıvır kıvır saçlı başına geçirirdi. Kendine kazaklar da örerdi. "Kendime güzey biy kazak öyeceğim," derdi, peltek konuşmasıyla; çeşit çeşit vardı bu "güzey kazaklaydan"; yüksek yakalısı, balıkçı yakalısı; devetüyü paltosunun altına giyerdi onları. Zengin bir çocukluk dönemi olmuştu, kaplıcalarda ve lüks otellerde kalmış, daha çocuk yaşlarında, deniz kıyısı kentlerinde dans etmişti. Sonra ailesi parasal sıkıntıya düşmüştü. O da yakın geçmişindeki bu eski yaşamdan hem sevecen, hem de alaycı, buruk olmaktan ve özlemden tümüyle uzak bir anı taşıyordu. Tembel, güven dolu ve ağırbaşlı bir yaradılışı vardı.

Marisa, Alman işgali sırasında direnişçilere katılarak, her zamanki o tembel ve kırılgan kızdan hiç mi hiç umulmayacak, olağanüstü bir gözü peklik sergiledi. Sonra da Komünist Parti'nin bir eylemcisi olup yaşamını partiye adadı, ama hep gölgede kaldı; çünkü her türlü hırstan yoksun, alçakgönüllü, gösterişsiz ve eli açık bir insandı. Sadece parti sorunlarıyla ilgilenir, o peltek diliyle "payti" der, bunu da: "Kendime güzey biy kazak öyeceğim," dediği anlardaki o sakin ve güven dolu bekleyiş havasıyla söylerdi. Hiçbir zaman evlenmek istemedi çünkü hiçbir erkeği, nicedir sahip olduğu ve koruya geldiği erkek idealine uygun görmedi; bu, anlatmasını beceremediği, ama nitelikleri onun hayalinde yer etmiş, benzeri olmayan bir erkekti.

Bu üç arkadaşım Yahudi'ydi. İtalya'da ırkçı kampanya başladı; ama onlar, yabancı Yahudilerle görüşürken kendilerini, ayırdına varmaksızın, belirsiz bir geleceğe hazırlamışlardı. Öte yandan, böylesi bir durumu, paniğe kapılmadan benimseyecek derecede umursamazdılar. Onlar da, ben de,

henüz üniversiteye gidiyorduk; ama o kararlı ve girişken olanımız dışında bizler düzensiz ve kendimizi fazla vermeden çalışıyorduk.

Governolo Sokağı'nda oturan iki arkadaşımın yaşlı babasına gelince, ırkçı kampanyanın başlamasıyla, "onursal unvanlarını ve özel niteliklerini" belirtmesinin istendiği bir yazı aldı. Şu yanıtı verdi: "1911'de, 'seçkinler' kulübüne üye oldum ve kış ortasında Po'ya daldım."

"Evimde gördüğüm kimi işlerden ötürü, Mühendis Casella beni ustabaşılığa atadı."

Annem, benim arkadaşlarımı kıskanmazdı, Paola'nın arkadaşlarını ise her zaman kıskanmıştır. Annem, ben evlendiğim zaman hiç üzülmedi, oysa ki Paola evlendiğinde çok ağlamış ve üzülmüştür. Annemin, benimle bir eşitlik ilişkisi yoktu, bir analık ve koruyuculuk ilişkisi vardı ve benim evdeki yokluğum onu etkilemedi, biraz ben, her zaman dediği gibi, "onu iplemediğim için", biraz da artık yaşı ilerlediğinden, çocuklar evden gittiğinde, arkalarında bıraktıkları boşluğa alışmış olduğu için ve yaşamını, bu ayrılığın acısını fazla duymayacak biçimde korumaya alıp pamuklara sardığı için.

Dünyada kalan yegâne iyimserler, Adriano ile annemdi sanki. Paola Carrara, salonunda suratını asıp akşamları Salvatorelli'yi çağırmaya devam ediyor, boşuna ağzından umut sözleri bekliyordu. Ama Salvatorelli, kapkaranlık görünüyordu, herkes giderek daha karanlık ve daha somurtkan oluyor, kimse kimseye umut sözleri söylemiyor, ortalıkta ne idüğü belirsiz bir korku kol geziyordu.

Gene de Adriano, "güvenilir bir kaynaktan" faşizmin ömrünün iyice kısaldığını haber alıyordu. Annem onu

dinlerken keyifleniyor, ellerini çırpıyordu; ama zaman zaman bu ünlü güvenilir kaynağın, bir el falcısı olduğu kuşkusuna da kapılmıyor değildi. Adriano el falcılarına giderdi, gittiği her kentte birini bulurdu ve bunlardan kimilerinin çok iyi olduğunu, geçmişindeki birçok şeyi bildiğini, hatta kimilerinin "aklından geçenleri okuduğunu" anlatırdı. Zaten Adriano, "insanların akıldan geçenleri okumasını" gayet olağan bulurdu; babasının bildiği bir şeyden söz eder, nereden bildiği sorulacak olsa; "Düşüncelerini okudum!" yanıtını verirdi istifini bozmadan. Annem Adriano'yu her zaman büyük bir sevinçle karşılardı çünkü onu severdi ve ondan hep kendi iyimserliğini besleyecek haberler beklerdi; gerçekten de Adriano, hepimizin geleceği için hep en yüksek, en parlak şeyleri söylerdi. "Leone, hükümette son derece büyük yerlere gelecek," derdi. Annem de ellerini kavuşturur: "Ne güzel," diye sevinirdi, sanki olmuş bitmiş gibi. "Hükümet başkanı olacak! Peki Mario?" diye sorardı. "Mario ne olacak?" Adriano'nun Mario üzerine tasarıları daha alçakgönüllüydü. Mario'yu pek sevmezdi, fazla eleştirel bir ruhu olduğunu söyler ve o da babamla annem gibi, Rossellilerin grubundan ayrılmakla iyi etmediğini düşünürdü. Belki de bilinçaltında, yıllar önce fabrikaya girip hemen eylemler planladığı, tutuklandığı ve kaçtığı için ona hâlâ kin beslemekteydi. "Peki Gino? Peki Alberto?" diye sormayı sürdürürdü annem; Adriano da, sabırla gelecekten haber verirdi.

Annem el falına inanmazdı; ama her sabah kahvesini içerken yemek odasında, sırtında sabahlığıyla iskambil falı açardı. Derdi ki: "Bakalım Leone hükümette önemli bir yere geliyor mu? Bakalım Alberto büyük bir hekim oluyor mu? Bakalım biri bana güzel bir villacık armağan ediyor mu?"

Güzel villacığı kimin armağan edeceği pek belli değildi; kuşkusuz bu, para için gittikçe daha çok kaygılanan ve ırkçı kampanya başlatıldığından beri, gene çok az parası varmış gibi görünen babam olmayacaktı. "Bakalım faşizm daha sürecek mi?" derdi annem, iskambilleri karıştırarak; sonra sabahları hep ıpıslak olan kır saçlarını savurarak kendine bir kahve daha koyardı.

Irkçı kampanyanın başlamasıyla Lopezler Arjantin'e gitmişlerdi. Tanıdığımız tüm Museviler ya gidiyor ya gitmeye hazırlanıyorlardı. Leone'nin kardeşi Nicola, karısıyla birlikte Amerika'ya göç etmişti. Orada bir amcaları vardı, Rusya'dan çocuk yaşta ayrıldığı için yüzünü hiç görmedikleri yaşlı Kahn Amca. Leone ile ben de zaman zaman, "Amerika'ya, Kahn Amca'nın yanına" gitmekten dem vuruyorduk. Ne var ki pasaportumuzu elimizden almışlardı, onun da, benim de. O, İtalyan yurttaşlığını yitirmiş, vatansız olmuştu. "Ah, Nansen pasaportumuz olsaydı," diyordum ben hep, "ah Nansen pasaportumuz olsaydı!" Bu, kimi önemli vatansızlara verilen özel bir pasaporttu. Leone bir kez bana bundan söz etmişti. Nansen pasaportuna sahip olmak bana dünyanın en güzel şeyi gibi görünüyordu; oysa ki gerçekte İtalya'dan çekip gitmeye hiç istekli değildik, ne o, ne ben. Ona, belki de henüz gitme olanağının olduğu zamanlarda, Paris'te Rossellilerin bağlı olduğu grupta çalışma önerisi gelmişti. Geri çevirmişti. Bir sığınmacı, bir göçmen olmak istemiyordu.

Hepimiz Paris'teki göçmenleri olağanüstü, mucizevi insanlar olarak düşünüyorduk ve Paris'te onlarla sokakta karşılaşabilmek, onlara dokunabilmek, ellerini sıkabilmek olasılığının bulunması, bize olağanüstü görünüyordu. Ben

Mario'yu yıllardır görmüyordum, bir daha ne zaman görebileceğimi de bilmiyordum. O da o olağanüstü kalabalığa dahildi. Sonra Garosci, Lussu, Chiaromonte, Cafi vardı. Deniz kıyısındayken Paola'da tanıdığım Chiaromonte'nin dışında, ötekileri ben hiç görmemiştim. Leone'ye soruyordum, "Nasıl biridir şu Garosci?" Paris, oradaydı, pek de uzakta değil, ben de Fransa Caddesi'nde giderken, Paris'in tam da Fransa Caddesi'nin ucunda, dağların ötesinde, o mavimtırak sisler örtüsünün içinde olduğunu düşünürdüm. Oysa ki bizi Paris'ten ayıran bir uçurum vardı.

Cezaevinde olanlar; yani Bauer, Rossi, Vinciguerra, Vittorio da bize, aynı derecede ulaşılmaz ve inanılmaz gözüküyordu. Giderek uzaklaşıyorlardı sanki; giderek daha karanlık, ölüm uzaklığına benzeyen bir uzaklığa gömülüyorlardı. Henüz böylesine yakın bir geçmişte Vittorio'nun, Kral Umberto Caddesi'nde o ileri doğru çıkık çenesiyle yürüyor olması, inanılır şey miydi? Onunla, bir de Mario ile bitkiler ve madenler oyununu oynuyor olmamız, inanılır şey miydi?

Babam da kürsüsünü yitirmişti. Liege'e çağırıldı, bir enstitüde çalışmaya. Gitti; annemi de götürdü.

Annem Belçika'da birkaç ay kaldı. Ne var ki son derece mutsuzdu, umutsuz mektuplar yazıyordu. Liege'de hep yağmur yağıyormuş. "Kahrolası Liege," diyordu annem. "Kahrolası Belçika!" Mario Paris'ten ona, Baudelaire'in de Belçika'ya katlanamadığını yazmış. Annem Baudelaire'i pek sevmezdi, onun şairi Verlaine'di; ama hemen Baudelaire'e büyük yakınlık duymaya başladı. Babama gelince o, Liege'de iyi çalışıyordu, hatta kendine bir çalışma arkadaşı da bulmuştu, Chevremont adında bir genç.

"Chevremont ile ev sahibinin dışındaki Belçikalıları beğenmiyor," dedi annem İtalya'ya dönüşünde.

Böylece alışılmış günlük yaşama döndü. Bana geliyordu, Miranda'ya, Paola Carrara'ya, bir de sinemaya gidiyordu. Ablam Paola, Paris'te bir daire tutmuştu, kışı orada geçiriyordu.

"Şimdi Beppino olmadığına, ben de yalnız kaldığıma göre, giderleri kısacağım," diyordu annem ikide bir, kendini yoksul hissederek. "Az yerim. Bir çorba, bir pirzola, bir meyve."

Her gün bu mönüyü yineliyordu. Galiba "bir meyve" demek hoşuna gidiyor, çünkü onda bir sade yaşam duygusu uyandırıyordu. Meyve konusunda, hep "Torino kavunu" ya da "karpandue" denen bir kavun alırdı. Bir zamanlar, kazaktan söz ederken "Neuberg'den"; paltodan söz ederken "Bay Belom'dan" dediği gibi, "Karpandue bunlar!" diyordu. Babam, sofraya gelen kavunları beğenmeyip de tatsız bulduğu zaman da şaşırırdı: "Ne demek tatsız? Karpandue bunlar!"

Annem ara sıra içini çeker: "Neden acaba, para harcamak bu denli hoşuma gidiyor," derdi. Gerçekten de, uygulamaya karar verdiği ekonomi rejimine bir türlü bağlı kalamıyordu. Sabahleyin, yemek odasında açtığı falın ardından Natalina ile birlikte hesap yapıyor, sonra kavga ediyorlardı; çünkü Natalina da harcamayı seviyordu. Natalina yemeği annemin dediğine göre kilisenin yoksullarını da doyuracak kadar bol yapıyordu.

"Dün bir et yemeği yapmışsın ki, kilisenin yoksulları bile doyardı," diyordu. "Az yapsam kızıyor, çok yapsam kızıyor, dün bana Tersilla da gelecek demişti," diyordu

Natalina, kalın dudaklarını kıpırdatarak ve heyecanla elini kolunu oynatarak. "Kapa çeneni! Ellerini oynatma! Önlüğün pis, niçin değiştirmiyorsun, sana o kadar önlük aldım, kilisenin yoksullarına bile yeter."

"Ah, zavallı Lidia," diye içini çekiyordu annem, iskambilleri karıştırarak kahvesini tazelerken. "Bana bulaşık suyu gibi kahve yapmışsın, daha koyu yapamaz mıydın?" "Kahve makinesi iyi değil. Bana başka bir makine alsanız; size yüz bin kez söyledim, bunun delikleri fazla büyük, kahve çok çabuk iniyor aşağı, oysa ki sizinki yavaş inmeli, siz kahve konusunda titizsiniz."

"Ah, bir çocuk kral olmayı ne kadar da isterdim," diye annem içini çeker, gülümserdi; çünkü dünyada ona en çekici gelen şeyler, iktidar ile çocukluktu ama bunların ikisini bir arada isterdi ki ikincisi, birincisini zarafetiyle gölgede bıraksın, birincisi de ikincisini özerkliği ve saygınlığıyla zenginleştirsin. "Ama bak ne çirkin bir 'ittiyar' olup çıkmışım ben," derdi aynanın karşısında salt satın aldığı ve pahalı olduğu için taktığı, köşeyi döner dönmez çıkartacak olduğu o şapkayı başına geçirirken. "Ah, genç olmaktan onca hoşlandığımı düşündükçe! Bugün bana sanki kırk yaşındaymışım gibi geliyor," diyordu Natalina'ya kapının eşiğinde. "Ne kırkı?" derdi Natalina da, ürkütmek ister gibi süpürgesini sallayarak, çünkü her zaman heyecanlı ve ürkütücü bir tonda konuşurdu. "Neredeyse altmışına geliyor; benden yedi yaş büyüktür." "Şu baş örtünle," derdi annem de ona, "11. Lui'ye benzemiyorsun. Marat'ya benziyorsun." Ve evden çıkardı.

Miranda'ya uğrardı. Miranda yorgun, kanı çekilmiş, sarı saçları yanaklarına dökülmüş bir halde sanki batan gemiden kurtulmuş gibi dolanırdı evde.

"Hadi, yıkasana yüzünü soğuk suyla! Hadi, gelsene benimle gezmeye," derdi ona annem.

Anneme göre soğuk su tembelliğe de, dertlenmeye de, huysuzluğa da bire birdi. Kendisi de yüzünü günde birkaç kez "soğuk suyla" yıkardı.

"Az para harcıyorum. Benimle Natalina, ikimiz yalnızız az harcıyoruz. Bir çorba, bir pirzola, bir meyve," diyordu gene annem. "Senin gibi savurganın teki nasıl olur da az para harcar?" diyordu Miranda da. "Ben bu gün için bir tavuk satın aldım. Ben tavuğu uygun buluyorum," diye de ekliyordu. Miranda'nın, "tavuk" derken kendine özgü bir ses tonu vardı, garip bir sesle sözcüğü uzatarak söylüyordu; kendi evinin alışkanlıklarını bizim evinkilerle karşılaştırdığı ve bize karşı bir üstünlük duygusuna kapıldığı zaman kullandığı bir tondu bu. "Senin gibi yalnız olmaktan gayri, doymak bilmeyen Alberto ile olmaktan gayri," diye sözlerini sürdürürdü Miranda, iki çelişik durumu karşılaştırmak istediğinde hep, "başka" yerine "gayri" derdi.

Babam Belçika'da iki yıl kaldı. Bu iki yıl içinde çok şeyler oldu.

Annem, ilke olarak, onu sık sık görmeye gidiyordu; ne var ki Belçika'nın onun ruhuna sıkıntı verdiği gerçeği bir yana, hep uluslararası olayların onun İtalya'yla ve benimle olan "ilişkisini keseceğinden" korkuyordu. Annem kendini beni korumakla sorumlu sayardı, başka çocukları konusunda hiç saymadığı gibi. Belki ben, çocuklarının en küçüğü olduğum için; benim çocuklarım doğduğu zaman, aynı koruma sorumluluğuna onları da aldı. Üstelik bir de ben hep tehlikedeymişim gibi geliyordu ona, çünkü ara sıra Leone

tutuklanıyordu. Ne zaman Torino'ya önemli politikacılar ya da kral gelecek olsa Leone hep, bir önlem olarak, ne olur ne olmaz, tutuklanıyordu. Üç-dört gün içeride alıkonuyor, sonra o politikacı gider gitmez salıveriliyordu; Leone de, suratı sakaldan kararmış bir halde, koltuğunun altında çamaşır çıkınıyla eve dönüyordu. "Kahrolası kral! Biraz da onun yüzünden," diyordu annem. Kral genel olarak onu güldürürdü, ona hiç de sevimsiz gelmezdi; kısacık çarpık bacaklarıyla, öfke dolu konuşmasıyla, annemin hoşuna giderdi. Gene de her defasında "şu aptalın yüzünden" Leone'nin tutuklanması onu kızdırıyordu. Kraliçe Elena'ya gelince, ona hiç dayanamıyordu işte. "Kendini beğenmişin teki," diyordu. Bu, ona göre alçaltıcı bir sıfattı. "Köylü karısı! Budala!"

İlk iki çocuğum, bir yıl arayla, babam Belçika'dayken doğdu. Annem, Natalina'yla birlikte evini bırakıp yarıma geldi.

"Gene Pallamaglio'dayım," dedi annem. "Ama şimdi bana Pallamaglio Sokağı daha az çirkin görünüyor, belki de Belçika'yla karşılaştırdığım için! Liege, Pallamaglio Sokağı'ndan da beter!"

İki çocuğumu da çok seviyordu. "İkisini de seviyorum, hangisini seçeceğimi bilemiyorum," diyordu birini seçmek durumunda bırakılmış gibi. "Bugün oğlan çok güzel," diyordu, ben de soruyordum: "Hangisi?" "Hangisi mi? Benimki," diyordu annem, ben de hangisinden söz ettiğini anlayamıyordum gene, çünkü her an, iki oğlandan birini ötekine yeğliyor, bu da durmadan değişiyordu. Natalina'ya gelince, ikisi de oğlan olduğu için çocuklardan hep kızmış gibi söz ediyordu; "O kızı uyandırmaya hiç gerek yok, uyandırılınca kendini güç toparlıyor, sonra iki-üç saat gezdirmek gerekiyor," diyordu.

Ben bu iki küçükle yorulduğum, Natalina da onlarla ilgilenemeyecek derecede umursamaz ve heyecanlı olduğundan, annem bana bir dadı tutmamı öğütledi. Kendisi, oturup Toscana'ya, ilişkisini sürdürdüğü eski dadılarının bazılarına mektup yazdı; dadı çıkageldi ama tam da Almanlar'ın Belçika'ya girdiği gün, bu yüzden hepimiz pek kaygılıydık, ille de işlemeli önlükler, kloş etekler isteyen bu dadıyla ilgilenecek durumda değildik. Gene de annem, haber alamadığı babam için çok tasalandığı halde, önlükleri satın almanın, hatta o iriyarı Toscanalı dadıyı evde, o geniş eteklerini hışırdatarak dolaşır görünce, keyiflenmenin bile yolunu buldu. Bense bu dadıyla ne yapacağımı iyice şaşırmıştım; Natalina ile anlaşamadığı için Liguria'daki köyüne dönmüş olan o antika Martina'nın özlemini duyuyordum. Şaşkınlığımın nedeni sürekli olarak bu dadıyı yitirmekten ve onun bizleri, ona hiç de layık olmayan gösterişsiz alışkanlıklarımızdan dolayı yargılamasından korkmamdı. Üstelik de bu iriyarı dadı, işlemeli önlükleri ve kabarık kollarıyla bana durumumun yapaylığını, yoksul olduğumu, annemin yardımı olmadan bir dadı tutamayacağımı anımsatıyordu; bana eskiden okuduğum bir kitaptaki Nancy'ymişim gibi geliyordu, pencereden kızının o görkemli dadının kucağında sokakta gezmeye çıktığını görür, bu arada tüm paralarını kumarda yitirdiklerini bilir ya, işte o Nancy.

Bizler, Belçika alındığı sırada korkmuştuk ama gene de Alman ilerleyişinin durdurulacağına güvenimiz vardı; akşamları Fransız radyosunu dinliyorduk, hep rahatlatıcı bir haber alırız umuduyla. Kaygılarımız, Almanlar ilerlediği ölçüde artıyordu. Pavese ve o sıralarda sık görüştüğümüz arkadaşlarımızdan biri olan Rognetta, akşamları bize

geliyorlardı. Rognetta uzun boylu, kırmızı yanaklı bir gençti, r'leri yuvarlayarak konuşurdu. Bilmem hangi endüstriyle uğraşıyor, sık sık Torino ile Romanya arasında gidip geliyordu; kapalı, yerleşik bir yaşam süren bizler de, onun, her an trene binmek üzere ya da o an trenden inmiş gibi görünmesine hayranlık duyuyorduk; o da herhalde bu hayranlığımızın bilincinde olarak bizim yanımızdayken bu havasını büsbütün abartıyor, biraz da büyük işadamı ve büyük gezgin havalarına bürünüyordu. Rognetta, yolculuklarında haber topluyordu. Belçika'nın işgaline değin, getirdiği haberler hep iyimser nitelikteydi; işgalin ardından mürekkep karası bir karamsarlığa boyandılar.

Rognetta, Almanya'nın çok geçmeden sadece Fransa'yı ve kuşkusuz İtalya'yı da ele geçirmekle kalmayıp tüm dünyayı işgal edeceğini, bu yüzden de dünya üzerinde yaşanacak bir avuç toprak kalmayacağını anlatıyordu. Çıkıp gitmeden önce bana, çocuklarımın nasıl olduklarını soruyor, ben de iyi olduklarını söylüyordum, bir defasında annem, "İyi ama madem ki kısa zamanda Hitler gelip hepimizi öldürecek, iyi olmalarının ne önemi var ki?" deyiverdi. Rognetta hep pek soylu davranır, gitmeden önce annemin elini öperdi. O akşamda elini öperken, anneme gene de belki her zaman Madagaskar'a gidilebileceğini söyledi. "Neden başka yer değil de Madagaskar?" diye sordu annem. Rognetta, bunu bir başka zaman açıklayacağı, şimdi zamanı olmadığı, trene binmesi gerektiği yanıtını verdi. Ona hem güven besleyen, hem de, şu dönemde, o kaygılı durumunda, başkalarının söylediği her sözü adeta yutarcasına dinleyen annem, o akşam da, ertesi gün boyunca da, yineledi durdu: "Peki ama neden başka yer değil de Madagaskar?"

Rognetta bu nedeni bize açıklayacak zamanı hiç bulamadı. Onu bir daha ancak yıllar sonra görebilecektim; sanırım Leone bir daha hiç görmedi. Mussolini, günlerdir beklediğimiz gibi savaş ilan etti. Hemen o akşam dadı gitti, ben de onun geniş sırtının, artık dadı kılığıyla değil de, siyah şayak giysiler içinde, merdivenlerin dibinde gözden yittiğini gördüğümde derin bir soluk aldım. Pavese bize geldi. Onu, bir süre görüşemeyeceğimiz düşüncesiyle karşıladık. Pavese vedalaşmaktan nefret ederdi, giderken de her zamanki gibi vedalaştı bizimle, isteksiz elinin ancak iki parmağını uzatarak.

Pavese, o ilkbaharda bize geldiğinde hep kiraz yemişti. Turfanda kirazı severdi, o henüz küçük, sulu, kendi deyimiyle "gökyüzü tadındaki" kirazları. Pencereden onun, o uzun boyuyla, hızlı adımlarıyla, sokağın dibinde gözden yittiğini gördük; bir yandan da kiraz yiyor, çekirdeklerini bir tükürüşte duvarlara fırlatıyordu. Fransa'nın uğradığı bozgun benim için hep, geldiği zaman cimri, isteksiz eliyle cebinden teker teker çıkartarak bize tattırdığı bu kirazlarla bağlantılı kalmıştır.

Savaşın hemen, hepimizin yaşamını altüst edeceğini sanmıştık. Buna karşılık yıllar boyu pek çok kimse evinde, hiç tedirgin edilmeden, eskiden ne yapıyorduysa onu yapmayı sürdürerek geçirdi. Artık herkes, aslında yakayı kolay sıyırdığını, işlerin altüst olmayacağını, ne evlerin yıkılacağını, ne kaçmak zorunda kalınacağını ne de baskı göreceğini düşünüp rahat bir soluk almaya hazırlanıyorken, birden her yerde bombalar, mayınlar patladı, evler yerle bir oldu, sokaklar yıkıntılarla, askerlerle, sığınmacılarla

dolup taştı. Artık hiçbir şey olmamış gibi davranan, gözlerini kapayıp kulaklarını tıkayan, kafasını yastığın altına sokan kimse kalmadı, hiç kimse. İtalya'da savaş böyle başladı.

Mario 1945'te İtalya'ya döndü. Belki de sarsılmıştı, üzülmüştü ama belli etmiyordu; annemi kucaklarken çenesini, alaylı alaylı uzatmıştı, alnı iyice esmerleşmiş, derin çizgilerle kırışmıştı. Artık başında hiç saç kalmamıştı, ensesi de çıplak, bronz gibi parlıyordu. Sırtına, filmlerde kimi Çinli tacirlerin sırtında gördüğümüz astara benzer, kurşuni renkte ipekliden, yıpranmış ama temiz bir ceket geçirmişti.

Şimdi, ona ciddi görünen kişileri ve şeyleri onaylarken ya da yeni romancıları, yeni şairleri beğendiğini gösterirken ciddi, çatık kaşlı bir ifade takınıyordu. Bir roman için diyordu ki: "İyi! Fena değil, yeterince iyi!" (Her zaman, Fransızcadan çeviri yapıyormuş gibi konuşuyordu.) Herodot'u da, Yunan klasiklerini de bırakmıştı; en azından artık onların sözünü etmiyordu. Beğendiği yeni romanlar, genellikle direniş konusunda yazılmış Fransız romanlarıydı. Ama seçimlerinde daha dikkatli davranıyor gibiydi şimdi; en azından hoşuna gidenler konusunda daha dikkatliydi, bir zamanlar olduğu gibi birdenbire kimi şeylere tutkuyla sarılmıyordu. Buna karşılık küçümsemekte, hüküm vermekte daha dikkatli değildi, nefretinde o eski, denetimsiz şiddeti gösteriyordu.

İtalya'yı sevmiyordu. İtalya'da hemen hemen her şey ona gülünç, boş, iyi kotarılmamış, iyi tasarlanmamış görünüyordu. "İtalya'da okul, içler acısı! Fransa'da daha iyidir! Fransa'da da kusursuz değil, ama daha iyi! Malum ya, burada fazlasıyla papaz var! Her şey papazların elinde!"

Ne zaman sokağa çıksa, "Ne çok papaz var yahu!" diyordu. "İtalya'da ne çok papazınız var sizin! Biz Fransa'da, kilometrelerce yol gideriz de tek papaza rastlamayabiliriz!"

Annem ona yıllar önce, savaştan da, ırk karşıtı kampanyadan da önce, bir arkadaşının çocuğunun başından geçen bir olayı anlattı. Bu çocuk Yahudi'ymiş ve ailesi onu devlet okuluna vermiş; ama öğretmeninden onu din derslerinden muaf tutmasını istemişler. Bir gün öğretmeni sınıfta yokmuş, yerine bir yardımcı öğretmen bakıyormuş, onun da bu durumdan haberi olmadığı için din dersi gelince, bu çocuğun çantasını alıp çıkmaya hazırlandığını görmüş, şaşırmış. "Sen neden gidiyorsun?" diye sormuş. "Gidiyorum işte," demiş çocuk, "çünkü ben, din dersi olduğu zaman hep eve dönerim." "Peki neden?" diye sormuş yardımcı öğretmen. "Çünkü ben," diye yanıt vermiş bu çocuk, "Meryem Ana'yı sevmiyorum." Öğretmen dehşet içinde bağırmış: "Meryem Ana'yı sevmiyorsun öyle mi! Duydunuz mu, çocuklar? Meryem Ana'yı sevmiyormuş!"

Sonra tüm sınıf, bir ağızdan bağırmaya başlamış: "Meryem Ana'yı sevmiyorsun! Meryem Ana'yı sevmiyorsun," diye. Ailesi, çocuğu o okuldan almak zorunda kalmış.

Bu öykü Mario'nun inanılmaz derecede hoşuna gitmişti. Durmadan yineliyor, yineledikçe seviniyor, "Gerçekten doğru mu," diye soruyordu. "Duyulmamış bir şey," diyordu elini dizlerine vurarak. "Duyulmamış bir şey!"

Annem, anlattığı öykünün oğlunun bunca hoşuna gitmesine sevinmişti; ama sonra Fransa'da böyle öğretmenlerin bulunmadığını, hatta düşünülemeyeceğini dinlemekten bıktı. Onun durmadan: "Bizde, Fransa'da" demesinden usanmıştı, papazların aleyhinde konuşmasından da öyle.

"Papaz yönetimi her zaman için, faşizmden iyidir gene de," diyordu annem. "Aynı! Aynı olduğunu anlamıyor musun! Aynı şey!"

Onu görmediğimiz savaş yıllarında Mario evlenmişti. Evlendiği haberi annemle babama, savaşın bitmesinden kısa süre önce ulaştı; "Ressam Amadeo Modigliani'nin kızıyla evlendi," diye anlatmıştı biri. Babam, içimizden birinin evlilik haberini duyunca, ilk kez istifini bozmadı; bu durumu anneme de, bana da son derece garip, anlaşılmaz geldi ve hiçbir zaman açıklaması bulunamadı. Ama belki de babam, o yıllarda Mario adına öylesine korkmuştu ki, onu ya Almanların elinde tutsak ya ölmüş sandığı için sadece evlenmiş olması gerçeği ona pek önemsiz bir olay gibi görünmüştü. Annem çok mutluydu; bu evlilik üzerine ve hiç görmediği ama Modigliani'nin bir tablosuna benzediğini, o tablolardaki kadınlar gibi tarandığını söyledikleri bu Jeanne üzerine düşler kuruyordu. Babam sadece Modigliani'nin tablolarının berbat olduğunu söylemekle yetindi: "İğrençlikler! Aptallıklar," diyor da başka bir şey demiyordu. Ama bu evliliği belli belirsiz onaylıyor gibiydi.

Savaş bitti ve Mario'dan bir mektup geldi, birkaç satırcık. Fransa'da oturma iznine bağlı nedenlerle evlendiğini ama boşandığını söylüyordu. "Yazık," dedi annem. "Çok üzüldüm!" Babam hiçbir şey söylemedi.

Yeniden gördüğümüzde Mario, bu evliliğinden de, boşanmasından da konuşmaya hazır değil gibiydi. Daha başlangıçta hepsinin, evliliğin de, boşanmanın da hesaplanmış olduğunu dokunduruyor, sanki evliliklerin de boşanmaların da dünyanın en doğal şeyleri olduğunu özellikle vurgulamak istiyordu. Zaten, o yıllar boyunca başından geçenler

hakkında hiçbir şey anlatmak niyetinde değil gibiydi. Yoksulluk çektiyse, korktuysa, düş kırıklığına uğradıysa, üzüldüyse bile söylemedi. Ama zaman zaman, asık suratında hüzünlü kırışıklıklar beliriyordu, her zaman yaptığı gibi kavuşturduğu ellerini dizlerinin arasına sokmuş, güneş yanığı çıplak kafasını koltuğun arkalığına dayamış, dudaklarını düş kırıklığına uğramışçasına, acı ve sessiz bir gülümsemeyle kıvırmış, dinleniyordu.

"Sion Segre'yi görmeye gitmiyor musun," diye sordu babam ona. Hemen Sion Segre'yi, o çok eski serüven yoldaşını aramaya koşacağını sanmıştı. "Gitmiyorum. Birbirimize ne söyleyeceğimizi bilemeyiz," dedi Mario.

Yıllardır görmediği halde, başka başka kentlerde yaşayan kardeşlerini de gidip bulmak istemedi. Sion Segre için söylediği gibi: "Artık birbirimize ne söyleyeceğimizi bilemeyiz," diyordu.

Gene de savaştan sonra Torino'ya dönmüş olan Alberto'yu görmekten mutlu olmuşa benziyordu. Artık onu küçümsemiyordu. "İyi bir doktor olmalı," diyordu. "Fena değil, doktor olarak yeterince iyi olmalı!"

Cafi'nin hastalığına ilişkin bilgi edinmek istedi ondan, belirtileri ve Cafi'yi tedavi eden doktorların görüşlerini aktardı. Cafi Bordeaux'da yaşıyordu ama, artık yataktan çıkamaz olmuştu, hiç gücü kalmamıştı, hemen hemen hiç de konuşmuyordu.

Alberto'nun o yıllarda nasıl yaşamış olduğunu, oflayıp puflayarak, bizim bir şey bilmememize neredeyse kızıyormuş gibi, ortaya attığı kısacık ve sabırsız tümcelerinden, bölük pörçük öğrenebildik. Almanların ilerlediği dönemde, kent dışında ders verdiği liseden ayrılmış olduğu için,

Paris'teymiş; kedisiyle birlikte gene tavan arasında yaşıyormuş. Almanlar her geçen gün ilerliyormuş, Mario da Cafi'ye Paris'ten ayrılmak gerektiğini söylemiş; ama Cafi'nin bir ayağından zoru varmış, yerinden kıpırdamak istememiş. Chiaromonte'nin karısı tam da o günlerde hastanede ölünce, Amerika'ya gitmeye karar vermiş. Marsilya'dan demir alan son sivil gemiye binmiş.

Sonunda Mario, Cafi'yi çekip gitmeye razı etmiş. Almanlar bir kilometreye değin yaklaşmışken Paris'ten yürüyerek ayrılmışlar, artık bir taşıt bulma olanağı yokmuş. Cafi topallıyor, Mario'ya dayanıyormuş, sinir bozucu bir yavaşlıkla ilerliyorlarmış. İkide bir Cafi, dinlenmek için yolun kıyıcığına oturuyor, Mario da onun sargısını çözüp yeniden sarıyormuş. Sonra gene yürümeye koyuluyorlarmış, Cafi kırmızı iplikle yamanmış çorap, üstüne de bir terlik geçirdiği ağrılı ayağını, tozlar içinde sürüyormuş.

Bordeaux dolaylarında bir köye varmışlar sonunda. Mario bir yabancı sığınmacılar kampına konmuş. Salıverilince, bir direniş örgütü olan *Maki*'ye katılmış. Savaş bittiğinde Marsilya'daymış, temizleme kurulunun bir üyesiymiş. Chiaromonte Amerika'dan ayrılıp Paris'e dönmüş, Cafi ve Mario ile hep dostmuşlar. Mario dönüp İtalya'ya yerleşmeyi düşünmüyormuş bile. Hatta Fransız yurttaşlığına geçmek için başvuruda bulunmuş.

Bir sanayicinin, bir Fransız'ın ekonomik danışmanıydı; İtalya'ya bu Fransız'ın otomobiliyle gelmişti, onu gezdiriyor, müzelere, fabrikalara götürüyordu, ama otomobili kullanan Fransız'dı, çünkü Mario araba kullanmayı hâlâ bilmiyordu. Babamla annem kaygılanıyorlardı, bu, temelli bir iş mi yoksa kısa süreli bir uğraş mı diye.

"Umarım sonunda işsiz güçsüzün teki olup çıkmaz," diyordu annem. "Yazık! Öyle de akıllıdır ki!" "İyi ama kimmiş bu Fransız?" diyordu babam da. "Bana ne idüğü belirsiz biri gibi geliyor!"

Mario İtalya'da bir haftadan fazla kalmadı; sonra gene Fransızla çekip gitti, onu uzun zaman görmedik.

Bir zamanların küçük yayınevi büyük ve önemli bir yayınevi olmuştu. Şimdi orada çok insan çalışıyordu. Eski yeri bir bombardımanda yıkıldığı için, Kral Umberto Caddesi'nde yeni bir yere geçmişti. Pavese'nin artık kendine ait bir odası vardı, kapısında da "Yayın İşleri Müdürlüğü" yazılıydı. Pavese, piposuyla masada oturuyor, yıldırım hızıyla taslakları gözden geçiriyordu. Dinlenme saatlerinde *İlyada*'yı okuyordu Yunancasından, acıklı bir nakaratla dizeleri yüksek sesle yineleyerek. Ya da hızla ve şiddetle yazıp silerek romanlar kaleme alıyordu. Ünlü bir yazar olmuştu.

Onun odasının yanındaki odada yayınevi sahibi editör bulunuyordu; güzel, pembe yanaklı, uzun boyunlu, saçları kumru kanatları gibi şakaklarında hafifçe kırlaşmıştı. Şimdi masasının üstünde birçok çıngırak ve telefonlar vardı ve eskisi gibi: "Coppaaa," diye haykırmıyordu. Zaten Bayan Coppa orada değildi artık. Eski depo görevlisi de yoktu. Şimdi birini çağırmak istediği zaman editör bir düğmeye basıp iç telefondan, birçok sekreterin ve birçok depo görevlisinin bulunduğu alt katla konuşuyordu. Ara sıra editör, koridora çıkıyor, ellerini arkasına kavuşturup başını hafifçe omzuna eğerek, bir gidip bir geliyor, çalışanların odalarına dalıyor, hımhım sesiyle bir şeyler söylüyordu. Editör artık utangaç değildi, daha doğrusu utangaçlığı yalnızca ara sıra,

yabancılarla görüşmesi gerektiğinde depreşiyordu, o da artık utangaçlığa değil, soğuk ve sessiz bir gizeme benziyordu. Bunun için utangaçlığı yabancıları yıldırıyor, kendilerini onun gök mavisi, parlak, buz gibi bakışlarıyla, o kocaman, üstü camlı masanın arkasından, buz gibi, parlak bir uzaklıktan onları tartan, değerlendiren bu bakışlarla sarmalanmış buluyorlardı. Böylelikle bu utangaçlık büyük bir çalışma aracı olup çıkmıştı. Bu utangaçlık bir güce dönüşmüştü, kelebeklerin gözlerinin kamaşıp çarptığı ışık gibi gelip çarptıkları bir güce; oraya tomar tomar öneri ve tasarılarıyla, kendilerine güvenerek gelmiş yabancılar, sonra, görüşmenin bitiminde garip bir biçimde güven yitirmiş ve şaşkın oluyordu, içlerinde belki biraz aptal ve saf oldukları, hiçbir temeli olmayan tasarılar kotardıkları gibi tatsız bir izlenim yer ediyordu; onları sessizce süzmüş ve tartmış olan bu soğuk, soruşturan bakışların önünde.

Pavese yabancılarla görüşmeye pek seyrek yanaşırdı. "İşim var benim! Kimseyi istemiyorum! Canımı sıkıyorlar! Umurumda değiller!" diye bağırırdı.

Buna karşılık yeni çalışanlar, gençler ve yabancılarla görüşmeye sıcak bakarlardı. Yabancılar, yeni yeni fikirler getirebiliyordu.

Pavese, "Burada fikirlere gerek yok! Bizde fikir çok, hem de fazlasıyla!" diye söyleniyordu.

Masasındaki iç telefon çalıyor, almaçtan o bildik ses, "Aşağıda falanca var. Onunla görüş. Bakarsın bir önerisi vardır," diyordu.

Pavese diyordu ki: "Ne gerek var önerilere? Gırtlağımıza değin öneri doluyuz zaten! Umurumda değil öneriler! Yeni fikir falan istemiyorum!"

"O zaman onu Balbo'ya aktar," diyordu ses.

Balbo, o, herkesi umursardı. Yeni bir görüşmeyi hiçbir zaman geri çevirmezdi. Balbo'nun önerilerle, yeni görüşlerle alıp veremediği yoktu. Tüm önerileri ve tüm görüşleri beğenirdi, onlarla ilgilenir, onları kotarır, sonra da Pavese'ye getirirdi. O kırmızı burunlu, ufak tefek adam, yeni bir öneri sunabileceği, yeni bir insan tipiyle karşılaştığını sandığı zaman hep öyle ciddileşir, ufkunda beliren her yeni insanlık durumu karşısında hep öyle şaşkınlığa düşer, nerede ve ne zaman olursa olsun zekâyı bulup çıkarmak, o küçücük, gök mavisi, keskin ve muzip gözlerinin değdiği her köşeden zekânın fışkırdığını görmek isteğiyle dolup taşarak gelirdi oraya. Balbo konuşur, konuşurdu, Pavese de piposunu tüttürür, saçlarını parmağına dolar dururdu.

Sonra Pavese, "Bana kurnazca bir öneri gibi geldi bu! Kendini koru kurnazlardan!" diye görüş bildirirdi.

Balbo da yanıt verirdi: "Evet, gerçekten de belki kurnazca bir öneri sayılır, ama aynı zamanda pek de kurnaz değil, iyi, yaşamsal, verimli bir çekirdeği de yok değil." Balbo her zamanki gibi konuşur dururdu. Pavese ile konuşmayı bitirince editörün odasına gider onunla da konuşurdu, ufak tefek, ciddi görünüşü, küçücük kırmızı burnuyla; editör de koltuğunda sallanır, açık renk, soğuk gözleriyle ara sıra ona ok gibi delici bakışlar fırlatır, ağzında sönmüş sigarasıyla bacak bacak üstüne atarak önündeki bir kâğıda geometrik biçimler karalardı.

Balbo, taslakları hiç düzeltmezdi. Derdi ki: "Taslakları düzeltmeyi beceremiyorum! Fazla yavaş gidiyorum. Suç bende değil."

Bir kitabı hiç baştan sona okumazdı. Şuradan buradan birkaç tümcesini okur, hemen kalkıp o konuda biriyle

konuşmaya giderdi; çünkü onu kışkırtmak, onu fıkır fıkır kaynatmak, hemen koşmaya başlayan düşüncesini harekete geçirmek için bir hiç yeterdi ve o, akşamın dokuzuna değin orada kalır, masaların arasında konuşurdu; çünkü çalışma saati diye bir şey bilmezdi, hiçbir zaman yemeğe gitmek gelmezdi aklına. Masalar boşalıncaya, işyerinde kimse kalmayıncaya değin hiçbir şey fark etmezdi; o zaman saate göz atar, yerinden sıçrar, paltosunu giyer, yeşil şapkasını alnına dek indirirdi. Küçücük, dimdik bedeniyle, koltuğunun altına evrak çantasını alıp Kral Umberto Caddesi'nden aşağı giderdi, ama gene de duraklarda motosikletlere, motorlu bisikletlere bakmak için dururdu; çünkü tüm makinelere büyük merakı, motosikletlere karşı da özel bir sevgisi vardı.

Pavese onun arkasından, "İyi ama başkaları çalışırken neden hep konuşmak zorunda bu?" diye söylenirdi.

Editör, "Rahat bırak onu!" diye yanıtlardı onu.

Editör odasında duvara Leone'nin bir resmini asmıştı, başı hafifçe eğik, gözlüğünü burnunun üstüne indirmiş o sık siyah saçları, yanağındaki derin gamzesi, kadınsı eliyle. Leone, Roma'da, Regina Coeli Cezaevi'nin Alman kanadında, Alman işgali sırasında, buz gibi bir şubat günü hapiste can vermişti.

Ben onların üçünü: Leone, editör ve Pavese'yi, Almanların Fransa'yı aldıkları o ilkbahardan sonra hiçbir arada görmemiştim, sadece bir kez hariç: Leone ile ben, onu İtalya savaşa girdikten hemen sonra gönderdikleri sürgünden döndüğümüz zaman. Sürgünden birkaç günlük izinle dönmüş ve o zaman biz, Pavese, editör, sonra yayınevinde giderek önem kazanmaya başlayan başkaları, Milano ile Roma'dan tasarılar ve yeni görüşlerle gelmiş başkaları, hep

birlikte yemek yemiştik. Ama Balbo yoktu çünkü Balbo, Arnavutluk sınırında, savaştaydı.

Pavese, Leone'den hemen hemen hiç söz etmiyordu. Orada bulunmayanlardan da, ölülerden de söz etmeyi sevmiyordu. Bunu söylüyordu da. "Biri çekip gittiği zaman ya da ölünce, ben onu düşünmemeye çalışırım çünkü üzülmekten hoşlanmam."

Gene de belki, zaman zaman, onu yitirmiş olduğuna üzülüyordu. Onun en iyi dostuydu. Belki de bu kaybı, onu çok üzen şeyler arasında sayıyordu. Kuşkusuz kendini üzüntüden uzak tutma gücünden yoksundu, ne zaman birine tutulacak olsa, en amansız, en acımasız dertlere düşerdi çünkü.

Aşk onu bir nöbet ateşi gibi sarıyordu. Bir yıl, iki yıl sürüyordu; sonra da iyileşiyordu; bu ateşten kurtulduğunda sersemlemiş, gücü tükenmiş oluyor, ağır bir hastalıktan kalkmış birine benziyordu.

O ilkbahar, Leone'nin yayınevinde düzenli çalıştığı o son ilkbahar, Almanların Fransa'yı aldığı, İtalya'da savaşın beklendiği o ilkbahar, giderek daha uzaklarda kalmış görünüyordu. Savaş bile, yavaş yavaş uzaklaşıyordu. Yayınevinde nicedir savaş yüzünden merkezi ısıtma çalışmadığı için tuğlalı sobalar vardı; sonra ısıtma sistemi kurulduysa da, bu sobalar daha uzun bir süre kaldı. Sonra editör onları gönderdi. Odalarda yığın yığın kitap taslakları bulunurdu, her yer karmakarışıktı, çünkü raflar yeterli değildi; neden sonra tavana değin çıkan, seyyar raflı İsveç kitaplıkları geldi. Koridorda, dipte, bir duvar siyaha boyandı ve oraya raptiyeyle, posterler, tablo reprodüksiyonları asıldı. Sonra da raptiyeler bir yana fırlatılarak, göz alıcı çerçeveler içinde gerçek tablolar asıldı yerlerine.

Babam, Alman işgali sırasında Belçika'daydı. Sonuna dek Liege'de kalıp enstitüsünde çalıştı, Almanların bunca çabuk geldiklerine bir türlü inanamıyordu, çünkü öteki savaşı anımsıyordu, o zaman Almanlar Liege kapılarında tam on beş gün beklemişlerdi. Ama şimdi Almanlar kente girmek üzereydiler; sonunda babam da zaten boş kalmış enstitüyü kapatarak çekip gitmeye karar verdi; Ostende'ye gitti, biraz yaya, biraz da sokakları dolduran kalabalığın arasında ne bulursa ona binerek. Ostende'de, onu tanıyan birinin bulunduğu bir Kızılhaç ambulansına alındı. Sırtına bir gömlek geçirdiler; bu ambulansla ta Bologna'ya dek gitti. Babam gidip Almanlara kendini tanıttı, adını verdi. Bu Almanlar onun hiç tartışmasız bir Musevi adı olan adıyla ilgilenmediler, ona ne yapmayı tasarladığını sordular. O da Liege'e dönmek istediği yanıtını verdi. Oraya götürdüler gerisin geri.

Liege'de bir yıl daha kaldı. Yalnızdı, artık enstitüde kimse kalmamıştı, dostu ve öğrencisi Chevremont bile gitmişti. Sonra ona İtalya'ya dönmesi salık verildi, böylece o da İtalya'ya, annemin yanına, Torino'ya döndü.

Annemle birlikte, ev bombardımanlardan zarar görünceye değin kaldılar Torino'da. Torino'da, bombardıman sırasında babam hiçbir zaman bodruma inmek istemezdi. Annem her defasında ona inmesi için ant vermek zorunda kalıyor, o inmezse kendisinin de inmeyeceğini söylüyordu. "Aptallık!" diyordu babam merdivende. "Nasıl olsa ev yıkılınca bodrum da yıkılır, kuşkusuz! Bodrum güvenli mi sanki, aptallık işte!"

Sonra Ivrea'ya geçtiler. Ateşkes oldu; annem o günlerde Floransa'da bulunuyordu, babam ona kıpırdamaması için

haber gönderdi. Kendisi Ivrea'da kaldı, Piera'nın, başka bir yere geçmiş olan bir teyzesinin evinde. Ona, gelip saklanmasını, çünkü Almanların Yahudileri aradıklarını ve alıp götürdüklerini söylemişler. O da köyde, arkadaşlarının ona bıraktığı boş bir evde saklanmış, sonunda da Giuseppe Lovisatto adına, sahte bir kimlik çıkartmaya razı olmuş. Tanıdıklarını görmeye gittiğinde ve kapıyı açan hizmetçi ona, "Kim geldi diyeyim?" diye sorduğunda o gene de gerçek adını veriyordu, diyordu: "Levi. Hayır, hayır, yani Lovisatto." Sonra da ona, kim olduğunun anlaşıldığını haber verdiler, çekip Floransa'ya gitti.

Babamla annem, Kuzey bölgesi kurtarılıncaya değin Floransa'da kaldılar. Floransa'da yiyecek az bulunuyordu; annem yemeğin sonunda çocuklarıma birer elma vererek, "Küçüklere bir elma, büyüklere onları soyan şeytan," diyordu. Öteki savaşta, her akşam bir ceviz alıp dörde bölen Grassi'yi anlatıyordu sonra: "Lidia bir ceviz!" Dört çocuğunun her birine; Erika, Dina, Clara ve Franz'a bir parçasını verirmiş sonra.

Leone ile ben Abruzzo'da sürgünde yaşarken annem bize gelmeyi pek severdi. Az ötede, Rocca di Mezzo'da oturan Alberto'ya da giderdi; bir kasabayı ötekiyle karşılaştırır, o yörelerde aklına gelen *Jorio'nun Kızı*'nı anlatırdı hep.

Bizim evde yer olmadığı için otelde kalırdı; mutfağın, pergolanın, sebze bahçesinin, terasın çevresinde toplanmış birkaç odacıktan oluşan, arkada da kırların ve alçak, çıplak, rüzgârın kol gezdiği tepelerin olduğu kasabanın tek otelinde. Otelin ana-kız olan sahipleriyle arkadaş olmuştuk; annem orada olsun olmasın, günlerimizi o mutfakta ve o

terasta geçirmeyi alışkanlık edinmiştik biz. Kışları o mutfakta, yazları da terasta, tüm kasaba ve bizler gibi savaşın başlamasıyla birlikte buraya sürgün gönderilmiş, burada kasabanın yaşamına karışmış, kasabanın yazgısını ve sorunlarını paylaşan kişiler üzerine yorumlar yapılırdı. Annem de, bizim gibi kasabada sürgünlere ve kasabalılara takılmış olan adları öğrenmişti. Sürgünlerin sayısı çoktu, aralarında zengini de vardı, yoksulu da; zenginler karınlarını daha iyi doyuruyor, karaborsadan un da, ekmek de alabiliyorlardı; ama yemek dışında yoksullarla aynı yaşamı sürer, kimi zaman otelin mutfağında ya da terasında, kimi zamanda tuhafiyeci Ciancaglini'nin dükkânında otururlardı.

Bunların arasında Belgradlı zengin kundura tüccarları, Amodajlar vardı; Fiumeli bir çorapçı, Zara'dan bir rahip, bir dişçi; iki de Alman Yahudisi kardeş, adları Bernardo ile Villi olan bu kardeşlerin bir tanesi dans öğretmeni, öteki de pulculuk uzmanıydı; sonra bir de, baldırları pek sıska olduğundan kasabada Çöp Bacak dedikleri, Hollandalı yaşlı bir deli kadın vardı, daha da bir sürü insan.

Çöp Bacak, savaştan önceki yıllarda Mussolini'yi öven cilt cilt şiirler yazmıştı.

"Mussolini için şiirler düzmüşüm! Ne büyük yanlış," derdi anneme, sokakta rastlayınca, sonra da Yahudi sığınmacılara bilemiyorum hangi yardım kuruluşundan armağan edilmiş olan, silahşor tipi, uzun konçlu beyaz eldivenler geçirdiği ellerini havaya kaldırırdı. Gün boyu Çöp Bacak sokaklarda bir aşağı bir yukarı, kendinden geçmiş bir halde yürüyerek ve durup insanlarla konuşarak, eldivenli ellerini kaldırıp onlara başına gelenleri anlatarak dolanırdı. Tüm sürgünler böyle, bir aşağı bir yukarı yürür, günde aynı yolu

yüz kez gidip gelirlerdi, çünkü kırlara açılmak yasaklanmıştı onlara.

Nice yıllar sonra annem bana, "Çöp Bacak'ı anımsıyor musun? Kim bilir ona ne oldu?" diye sormuştu.

Annem, bizi görmeye Abruzzo'ya gelirken yanında her zaman bir leğen getirirdi çünkü orada banyo yoktu, annemin de tek kaygısı, sabahları bir yolunu bulup banyo yapmaktı. Bize de bir tane getirmişti, her gün birkaç kez çocukları yıkatırdı bana; çünkü babam yazdığı her mektupta bulunduğumuz yer son derece ilkel, sağlık kurallarından yoksun bir kasaba olduğundan, onların çok sık yıkanmasını tembih ediyordu; o sıralarda yanımızda çalışan kadın da çocukları yıkadığımızı görünce küçümser bir havayla: "Altın gibi temiz bu çocuklar. Durmadan yıkanıyorlar," derdi.

Bu şişman, hep siyah giyen, ellisine merdiven dayamış kadının babasıyla annesi henüz yaşıyordu, onlara "bizim ihtiyar" ya da "bizim yaşlı kadın" derdi. Akşam giderken şeker ve kahve kutularını bir çıkın yapar, koltuğunun altına da bir şişe şarap sıkıştırırdı: "İzin verir misiniz? Şu bizim yaşlı kadına bir şeyler götüreyim! Bizim ihtiyara biraz şarap götüreyim, şarabı pek sever de!"

Alberto'yu daha kuzeyde bir sınır noktasına gönderdiler. Kuzey'e gönderilmek iyi bir şey sayılıyordu: Kuzey'e gönderilen, büyük bir olasılıkla yakında salıverilecek demekti. Biz de, ara sıra, Kuzey'e gönderilmek için istekte bulunuyorduk; ama Abruzzo'dan istemeye istemeye ayrılacaktık; Miranda ile Alberto'nun üzülerek ayrıldıkları gibi. Onlar da Canavese'deki yeni sürgün yerini pek tatsız buluyorlardı. Bununla birlikte, bizim gönderilme isteklerimize kulak veren olmadı.

Babam da ara sıra bizi görmeye geliyordu. Bu kasabayı pis buluyordu. Ona Hindistan'ı anımsatıyormuş. "Hindistan gibi," diyordu. "Hindistan'daki pisliği hayal bile edemezsiniz. Kalkütta'da gördüğüm pislik! Bombay'da!"

Hindistan'dan söz ederken pek mutlu oluyordu. "Kalkütta" derken, yüzü zevkle aydınlanıyordu.

Kazım Alessandra doğduğu zaman annem uzun süre yanımızda kaldı. Bir türlü gitmek istemiyordu. 1943 yazıydı. Savaşın yakında biteceği umudu vardı. Sakin bir dönem olmuştu ve Leone ile birlikte geçirdiğimiz son aylardı bunlar. Annem sonunda ayrıldı, ben de onu Aquila'ya geçirmeye gittim, alanda otobüsü beklerken uzun bir ayrılığa hazırlanıyormuşum duygusuna kapılmıştım. Hatta onu bir daha hiç göremeyeceğim gibi belli belirsiz bir izlenim vardı içimde.

Sonra 25 Haziran geldi çattı, Leone sürgün yerinden ayrılıp Roma'ya gitti. Ben orada kaldım bir süre daha. Orada bir çayır vardı, bir sabah orada ölü bir at bulduğumuz için annem, "ölü at çayırı" derdi oraya. Her gün, çocuklarla bu çayıra gidiyordum. Leone'nin de, annemin de yokluğunu duyuyordum; defalarca onlarla birlikte gittiğim bu çayır da bana büyük hüzün veriyordu. Ruhum en acı önsezilerle dolup taşıyordu. Tozlu yol boyunca yaz güneşinde kavrulan tepelerin arasından, Çöp Bacak, başında hasır şapkası, çarpık ve hızlı adımlarıyla durmadan geçiyor, geçiyordu; Bernardo ile Villi kardeşler de, sırtlarında o İbrani kuruluşun armağanı olan, üstelik giysileri yırtıldığından yazın da giymek zorunda kaldıkları, beli arkadan kemerli, uzun paltolarıyla geziniyorlardı. Leone'nin dışındaki sürgünler orada kalmışlardı, çünkü gidebilecekleri bir yer yoktu.

Sonra ateşkes geldi, kısa coşku ve ateşkesin verdiği çılgın heyecan; ardından da iki gün sonra Almanlar. Yollarda Alman kamyonları gidiyordu, tepeler ve kasaba askerlerle dolmuştu. Otelde askerler vardı, kameriyede, mutfakta. Kasaba korkudan taş kesilmişti. Ben hep çocukları ölü at çayırına götürüyordum, uçaklar geçerken kendimizi yere atıyorduk. Yolda hep, öteki sürgünlerle karşılaşıyor, birbirimizi sessizce, bakışlarımızla sorguya çekiyor, *"nereye gitmeli, ne yapmalı,"* diye birbirimize soruyorduk sanki.

Annemden bir mektup aldım. O da çok korkuyor, bana nasıl yardım edeceğini bilemiyordu. O zaman ömrümde ilk kez, benim için dışarıdan bir yardım gelme olasılığının olmadığını, kendi başımın çaresine bakmak zorunda olduğumu düşündüm. Anladım ki içimde, anneme duyduğum sevgide her zaman, başıma bir iş gelecek olursa onun beni koruyacağı, savunacağı inancı varmış meğer. Ama şimdi bende sadece anneme duyduğum sevgi kalmıştı ve her türlü korunma isteği ve beklentisi, bu sevgiden silinip gitmişti, hatta gelecekte belki de benim, onu korumak ve savunmak zorunda kalacağımı düşünüyordum; çünkü artık annem, çok yaşlanmış, çökmüş ve savunmasız kalmıştı.

Kasımın birinci günü kasabadan ayrıldım. Leone'den, Roma'dan gelen bir kişiden elden bir mektup almıştım, bana hemen kasabadan ayrılmamı, çünkü orada gizlenmenin zor olduğunu, Almanların kimliğimizi öğrenince bizi alıp götüreceklerini söylüyordu. Şimdi öteki sürgünler de kırda ya da en yakın kasabalarda, şurada burada gizlenmişlerdi.

Kasabalılar yardımıma koştu. Aralarında anlaştılar ve hepsi bana yardım etti. Otelin sahibi kadın, zaten birkaç tane olan odasına yerleşmiş, mutfakta ateşin başında bizim onca

zaman sakin sakin oturduğumuz yere toplanmış olan Alman askerlerine, benim Napoli'den buraya sığınmış bir akrabası olduğumu, kimliklerimizi bombardımanda yitirdiğimizi, Roma'ya gitmem gerektiğini anlattı. Her gün Alman kamyonları Roma'ya gidiyordu. Böylece ben de bir sabah bu kamyonlardan birine bindim, kasabalılar gelip ellerinde büyümüş olan çocuklarımı öptüler, vedalaştık.

Roma'ya varınca derin bir soluk aldım ve sandım ki bizim için mutlu bir dönem başlayacak. Buna inanmak için pek nedenim yoktu ama inandım gene de. Bologna Meydanı yakınlarında bir pansiyon tutmuştuk. Leone bir yeraltı gazetesi yönetiyordu ve hep evin dışındaydı. Gelişimizden yirmi gün sonra tutuklandı ve onu bir daha hiç görmedim.

Kendimi Floransa'da, annemin yanında buldum. Ne zaman başına bir şey gelse hep çok üşür, atkısına sarınırdı. Leone'nin ölümü konusunda pek konuşmadık. Annem onu çok sevmişti; ama ölülerden söz etmeyi sevmezdi, sürekli kaygısı da hep çocukları yıkamak, taramak, temiz tutmaktı.

"Çöp Bacak'ı anımsıyor musun? Villi'yi," diyordu. "Acaba ne geldi ki başlarına?"

Sonradan öğrendiğime göre Çöp Bacak, bir köy evinde, zatürreeden ölmüştü. Amodajlar, Bernardo ile Villi, Aquila bölgesinde saklanmışlar. Ama öteki sürgünler yakalanmış, kelepçelenip bir kamyona bindirilmiş, tozu dumana katarak uzaklaşıp yitmişler.

Savaşın bitiminde babam da annem de, yaşlanmış görünüyorlardı. Annemi korkular ve yıkımlar, birdenbire, bir gün içinde yaşlandırırdı. O yıllarda Paris'ten satın alınmış, mor angoradan bir atkısı vardı, hep ona sarınırdı. Korktuğu ve başına bir iş geldiği zaman üşürdü, beti benzi uçardı, gözlerinin altında ko-

caman, siyah halkalar belirirdi. Başına gelenler onu yıkıyor, çökertiyordu, yürüyüşünü yavaşlatıyor, o gururlu adımlarını köstekliyordu, yanaklarında iki derin çukur açıyordu.

Torino'ya, eski Pallamaglio Sokağı'na döndüler. Şimdi adı Morgari Sokağı olmuştu. Meydandaki cila fabrikası bir bombardımanda yanmıştı; halk hamamı da öyle. Ama pek az zarar görmüş olan kilise, demir payandalarla desteklenmişti; hâlâ oradaydı.

"Yazık," diyordu annem, "pekâlâ yıkılabilirdi! Öyle çirkin ki! Ama ne gezer, işte ayakta kalmış."

Evimiz onarılmış, belli yerlerine çekidüzen verilmişti. Kimi kırılan camların yerine tahta konmuş, babam odalara sobalar kurdurmuştu çünkü kalorifer çalışmıyordu. Annem hemen Tersilla'yı çağırdı; Tersilla'yı ütü odasında, dikiş makinesinin başında bulduğu zaman derin bir soluk aldı ve ona öyle geldi ki, yaşam eski uyumuna dönecek yeniden. Bodruma indirilen, yer yer küf lekesi olmuş koltukları kaplamak üzere çiçekli kumaşlar aldı. Son olarak da yemek odasına, divanın üstüne Regina Teyze'nin portresi asıldı, şimdi gene yukarıdan, yusyuvarlak, açık renk gözleri, çift çenesi ve yelpazesiyle bakıyordu.

"Küçüklere bir elma, büyüklere onları soyan şeytan," diyordu annem her zaman yemeğin sonunda. Sonra böyle söylemekten vazgeçti çünkü herkese elma vardı. "Bu elmalar beş para etmez," diyordu babam. "Ama Beppino, karpandue bunlar!"

İtalya'da ırkçı kampanya sürerken onu barındırdıkları için babam Chevremont'a, orada kalmış olan kitaplığını gönül borcunu ödemek üzere, Liege Üniversitesi'ne bağışlayacağını bildirdi.

Chevremont ile haberleşmeyi sürdürüyordu. Birbirlerine yazıyorlardı, Chevremont ona yayınlarını gönderiyordu.

Annem mekânları, sadece orada tanıdığı insanlar açısından düşünürdü. Tüm Belçika'da ona göre Chevremont'dan başka kimse yoktu. Belçika'da bir olay, sel baskını ya da hükümet değişikliği olsa annem, "Chevremont buna ne der acaba?" diye meraklanırdı.

Fransa'da, Mario oraya gitmeden önce annem için, babamla birlikte bir kongrede tanıştıkları Bay Polikar diye birinden başkası yoktu. Hep, "Kimbilir Polikar'a ne oldu?" derdi.

İspanya'da Di Castro adında birini tanıyordu. İspanya'da fırtına ya da sel baskını falan olsa: "Kim bilir Di Castro'ya ne oldu?" derdi.

Bu Di Castro, Torino'ya gelişlerinden birinde, bir kez hastalanmış, hastalığının ne olduğu anlaşılmamıştı. Babam onu bir kliniğe yatırdı, bir yığın hekim çağırdı onu göstermek için. Biri herhalde kalbinde bir şey olduğunu söylüyordu. Di Castro'nun yüksek ateşi vardı, sayıklıyor ve kimseyi tanımıyordu. Madrid'den gelen karısı, durmadan yineliyordu: "Kalpten değil, kafadandır o!"

Di Castro iyileşti, İspanya'ya döndü, Francocu hükümet kuruldu, ardından dünya savaşı ve bir daha hiç haber alınamadı. Ama annem, İspanya'yı ve Bayan Di Castro'yu ne zaman anacak olsa hep, "Kalpten değil, kafadandır o," der dururdu. Savaş, Bay Polikar'ı da yuttu. Almanya'da, Freiburg'da yaşayan Grassilerden de artık hiç haber gelmiyordu. Annem onları sık sık anardı.

"Şu anda bizim Grassi kadın ne yapıyor acaba?" diye sorardı.

"Ölmüş olmalı," derdi zaman zaman. "Ah, içime doğuyor, Grassi kadın ölmüştür!"

Savaştan sonra onun da coğrafyası tümüyle altüst olmuştu. Artık Grassi kadını da, Bay Polikar'ı da rahat rahat anamıyordu. Bir zamanlar bu ikisi, annemin gözünde, uzak ve bilinmedik ülkeleri, evcil, sıradan ve hafif bir şeye dönüştürme, dünyayı, bir an içinde düşünceleriyle o birkaç bildik ve güven verici adın peşinde geziliverecek, bir mahalle ya da bir sokak yapıverme gücüne sahiptiler.

Oysa ki savaştan sonra dünya sonsuz, tanınmaz ve sınırsız görünür olmuştu. Ama annem gene de o dünyada, elinden geldiğince yaşamaya başladı. Keyifle yaşamaya başladı hem de, çünkü yaradılıştan neşeli, hafifti. Ruhu yaşlanmak bilmiyordu, geçmişin acılarına ağlayarak bir köşeye çekilmek demek olan yaşlılığı da hiç tanımadı. Annem geçmişin acılarına gözyaşı dökmeden baktı, yasını hiç tutmadı. Zaten yas giysilerine bürünmeyi sevmezdi. Annesi öldüğünde Palermo'daymış, annesinin ansızın ve yalnız başına öldüğü Floransa'ya gelmiş. Onu ölü görünce çok üzülmüş. Sonra kendine bir yas elbisesi satın almaya çıkmış. Ama niyetlendiği gibi, siyah bir elbise alacak yerde, kırmızı bir elbise alıp Palermo'ya bavulunda bu kırmızı elbiseyle dönmüş. Paola'ya demiş ki: "Ne yaparsın, annem siyah giysilere hiç dayanamazdı ve beni şu nefis kırmızı elbiseyle görseydi çok, çok sevinirdi!"

Cia'nın ayağı ağrıyor,
Akşamları zaman zaman irin fışkırıyor,
Sigorta onu Vercelli'ye göndermiş.

Genç şairler bu tür dizeler yazıp okunsun diye yayınevine getiriyorlardı, özellikle Cia dizeleri, hoppa kadınlar

konusundaki uzun bir şiirin bir parçasıydı. Savaş sonrası herkesin kendini şair sandığı, herkesin kendini politikacı sandığı bir dönemdi; herkes dünyanın, susturulmuş gibi, taş kesilmiş gibi kalakaldığı ve gerçeğin bir camın ötesinden, kristal, dilsiz, kıpırtısız bir camekânın ötesinden seyredilir gibi göründüğü bunca yılın ardından, her şeyin şiirini yazabileceğini, hatta yazılması gerektiğini hayal ediyordu. Romancılar da, şairler de, faşizm yıllarında perhiz yapmışlardı, çevrelerinde kullanmalarına izin verilebilecek fazla sözcük yoktu çünkü ve hâlâ sözcük kullanabilen birkaçı da, ellerinde kalan o zayıf ve yetersiz servet kırıntılarını, büyük bir titizlikle ayıklamışlardı. Faşizm günlerinde şairler, kendilerini sadece düşlerin kurak, kapalı ve olmayacak dünyasını dile getirirken bulmuşlardı. Şimdi yeniden pek çok sözcük çıkartılmıştı dolaşıma ve gerçek de gene el uzatılınca tutulabilecek derecede yakın görünüyordu; bunun içindir ki, eskiden o perhiz yapanlar, gene büyük bir zevkle bağbozumuna koyuldular. Bağbozumu genel oldu, çünkü herkes ona katılmak istedi ve her ikisi de birbirine karışmış görünen şiir ile politika arasında bir dil karmaşası çıktı ortaya. Ama sonra görüldü ki gerçek, karmaşık ve gizemlidir, tıpkı düşler âlemi gibi, çözülemez bir karanlıktır ve gerçek gene kendini o camın arkasından gösterdi, o camın kırıldığı izleniminin de geçici olduğu anlaşıldı. Bu yüzden çoğu, kendilerini bozguna uğramış hissederek, hevesleri kırılarak çarçabuk geri çekildiler ve yeniden acı bir perhize, derin bir suskunluğa gömüldüler. Böylelikle savaş sonrası, ilk zamanların o keyifli bağbozumunun ardından, hüzünlü, huzursuzluk dolu bir dönem oldu. Çoğu bir köşeye çekildi, yeniden ya kendini düşlerin dünyasına kapattı yada rasgele ve telaşla bulun-

muş bir işe, yaşamak için verimli olacak, bunca patırtıdan sonra küçük ve iç karartıcı görünen bir işe verdi; böylelikle tümü de, türdeşinin yaşamına bulunduğu o kısacık, düşsel katılımı unuttu gitti. Gerçi yıllar boyu kimse kendi işini yapmadı, ama herkes bin tane başka işi bir arada yapabileceğini, yapması gerektiğini sandı ve herkesin gene kendi işini yükleninceye, ağırlığını ve gündelik zahmetini ve benzer bir yalnızlıkta yitmiş ve sıkışmış olan türdeşimizin yaşamına tek katılım aracımız olan gündelik yalnızlığını benimseyinceye değin, zaman geçmesi gerekti.

Ayağı ağrıyan Cia dizelerine gelince, o zaman bize hiç de güzel görünmemişlerdi, hatta gerçekte oldukları gibi, son derece çirkin gelmişlerdi ama gene de bugün dokunaklı, kulaklarımıza o dönemin diliyle seslenir gibiler. O zaman iki yazma biçemi vardı: biri süssüz, kasvetli bir manzaraya sığınmış, kurşuni renkte, yağışlı, cimri bir gerçeğin peşinde, olayları basit bir dille sıralamak; ötekiyse şiddetle, gözyaşları, iç çekmeler, çırpınışlar, hıçkırıklar içinde olaylara karışmak. Her iki durumda da artık sözcükler seçilmiyordu; çünkü birinde sözcükler kurşuni renklere karışıyor, ötekinde ise iniltiler, hıçkırıklar arasında yok olup gidiyordu. Ama ortak yanılgı, hep, her şeyin şiire ve sözcüğe dönüştürülebileceğine inanmaktı. Bunun sonucu olarak ortaya şiire ve sözcüklere karşı öylesine yaman bir nefret çıktı ki, gerçek şiiri ve gerçek sözcükleri de içine aldı, bu yüzden sonunda herkes can sıkıntısından ve mide bulantısından taş kesilerek sustu. Sözcükleri gene seçmeye, doğru mu, sahte mi olduklarını, içimizde gerçekten kök salıp salmadıklarını mı yoksa sadece ortak hayalimizin geçici köklerine mi sahip olduklarını anlamak için onları incelemeye

dönmek gerekli oldu. Bu yüzden yazanların, genel sarhoşluk içinde unutup gitmiş olduğu kendi işine dönmesi gerekiyordu. Bunun ardından gelen dönem sarhoşluğu, mide bulantısını, uyuşukluğu, tatsızlığı izleyen dönem gibi oldu; herkes şu ya da bu biçimde, kandırılmış ve ihanete uğramış durumda buldu kendini: gerek gerçekte yaşayanlar, gerekse gerçeği anlatacak olanaklara sahip olanlar ya da sahip olduğunu sananlar. Böylece her biri, yalnız ve mutsuz, gene kendi yolunu tuttu.

Adriano, ara sıra yayınevine uğruyordu. Yayınevleri hoşuna gidiyor, kendisi de bir tane kurmak istiyordu. Ama kafasındaki yayınevi bundan farklıydı çünkü o ne şiir, ne roman yayımlamak niyetindeydi: Gençliğinde, tek bir roman sevmişti: Israel Zangwill'in *Gettoda Düş Kuranlar* romanını. Ondan sonra okuduğu öteki romanların hiçbiri onu sarsmamıştı. Romancılara ve şairlere büyük saygı gösteriyor ama onları okumuyordu ve dünyada onu çeken şeyler yalnızca şehircilik, psikanaliz, felsefe ve dindi.

Adriano şimdi büyük ve ünlü bir sanayici olmuştu. Gene de dış görünüşünde hep, gençliğinde askerlik yaparken olduğu gibi umursamaz bir havayı koruyordu ve hep öyle bir aylağın, ayak sürüyen, yalnız insan adımlarıyla yürüyordu. Hâlâ da utangaçtı; ama utangaçlığından, bizim editörün yaptığı gibi, bir güç olarak yararlanmasını bilmiyordu çünkü ister önemli politikacılar, ister ondan fabrikada iş istemeye gelmiş yoksul delikanlılar olsun, ilk kez tanıştığı insanların karşısında hep, utangaçlığını gizlemeye çabalıyordu; omuzlarını geriye atıyor, başını dik tutuyor, gözleri kıpırtısız, soğuk ve saf bir bakışla parlıyordu.

Bir gün ona Roma'da, sokakta rastladım, Alman işgali sırasında. Yayaydı; o aylak adımlarıyla, yalnız başına yürüyordu; gözleri mavi sislerin gizlediği o çok eski düşlere dalmış gitmişti. Herkes gibi giyinmişti, ama kalabalık içinde bir dilenciye benziyordu; aynı zamanda da bir krala. Sürgündeki bir krala.

Leone, gizli bir basımevinde tutuklanmıştı. Biz Bologna Meydanı yakınındaki o dairedeydik; evde çocuklarımla yalnızdım, bekliyordum, saatler geçiyordu; böyle dönmeyince, yavaş yavaş onu tutukladıklarını anladım. O gün geçti, gece de; ertesi sabah Adriano bana geldi, pansiyondan hemen ayrılmamı söyledi, çünkü Leone gerçekten de tutuklanmıştı ve polis her an buraya gelebilirdi. Bavullarımı hazırlamakta, çocukları giydirmekte bana yardım etti; oradan kaçtık, beni, bizi barındırmayı kabul eden arkadaşlarına götürdü.

Ben, ömrüm boyunca o sabah, onca yalnızlık ve korku saatlerinden sonra şimdi uzakta, Kuzey'de olan ve bir daha görüp göremeyeceğimi bilmediğim yakınlarımı düşünürken, onu, bana onca bildik gelen, çocukluğumdan beri tanıdığım o yüzünü karşımda görünce duyduğum rahatlığı hep anımsayacağım; odalarda, oraya buraya dağılmış eşyayı, çocukların pabuçlarını, alçakgönüllü, dindar ve sabırlı hareketlerle toplamak için eğilmiş sırtını hiç unutmayacağım. Biz o evden kaçtığımızda, bize Turati'yi almaya geldiğinde takındığı ifadeyi takınmıştı gene, birini kurtarmaya götürürken takındığı o sevinçli, ürkek ve mutlu ifadeyi.

Adriano yayınevine geldiğinde, Balbo ile konuşurdu; çünkü Balbo bir düşünürdü ve Adriano düşünürlere her zaman ilgi duyardı. Öte yandan Balbo da, tüm sanayicilere ve mühendislere, fabrikalara, fabrikaların sorunlarına,

makinelere ve motorlara ilgi duyardı. Bu ilgisi ve tutkusundan bize, Pavese ile bana övünür, bizim aydın kişiler olduğumuzu, kendisininse olmadığını söylerdi; çünkü biz fabrikalardan ve makinelerden hiçbir şey anlamıyormuşuz. Akşam evine dönerken duraklarda motosikletleri seyretmeye yöneltirdi bu onu.

Adriano ile Paola savaştan sonra boşanmışlardı. Paola Floransa'da, Fiesole tepelerinde oturuyordu, Adriano ise Ivrea'da. Ama o, gene de Gino ile dost kalmıştı, hep görüşürlerdi; Gino savaştan sonra Milano'da çalıştığı halde Ivrea'dan da, fabrikadan da ayrılmıştı. Hatta Gino herhalde onun pek az sayıdaki dostlarından biriydi, çünkü o, gençliğinde bulup tanıdığı dostlarına sadık kalmıştı, tıpkı ruhunun derinliklerinde, romancı Israel Zangwill'e sadık kaldığı gibi. Bununla birlikte bağlılığı sadece duygusaldı ve gerçekleştirme aşamasını kapsamıyordu; çünkü bu aşamada, tam tersine, yaptığı şeyi bozmaya, yeni yeni, daha modern yollar ve teknikler aramaya her zaman hazırdı, kullandığı şeyler elinde hep eskiyormuş gibi gelirdi ona; bu bakımdan da, editöre benziyordu. O da, çok değil, sadece dün seçip yarattığı şeyi tuzla buz etmeye her zaman hazır, yenilik arayışında her zaman hevesli ve kaygılıydı. Bu arayışı her şeyin önüne geçiriyor, karşısında hiçbir şey onu durduramıyordu. Ne eski buluşlardan elde edilmiş serveti düşünmek, ne çevresindeki, bu eski buluşlara alışmış, onları sevmiş olan, neden bir yana fırlatıp atıldıklarını hiç anlamayan kişilerin hoşnutsuzluğu ve karşı çıkışları önemliydi.

Şimdi ben de yayınevinde çalışıyordum. Yayınevi de, benim orada çalışıyor olmam da, babam tarafından onaylanıyor, hoşgörülüyor, annem tarafından ise çekimserlik ve kuş-

kuyla karşılanıyordu. Gerçekten annem orada fazlasıyla solcu bir ortamın bulunduğu görüşündeydi; çünkü savaştan sonra, önceleri hiç düşünmediği komünizmden korkmaya başlamıştı. Nenni'nin sosyalizmi de hoşuna gitmiyor, onu komünizme çok benzer buluyordu; Saragatçıları yeğliyordu, ama onlarda gözüne pek akıllı görünmüyorlar ve Saragat'ın "hiçbir şey bilmeyen bir yüzü varmış gibi" geliyordu ona.

"Turati! Bissolati," diyordu. "Bayan Kuliscioff! Onlar, evet sevimliydiler! Politika, artık hoşuma gitmiyor."

Paola Carrara'ya gidiyordu, onun o hep karanlık, yapma kuşlarla, kartpostallarla, bebeklerle dolu küçük salonuna; onun da yüzü asıktı çünkü o da komünistlere diş biliyor, İtalya'ya egemen olmalarından korkuyordu. Kız kardeşi de, eniştesi de ölmüştü, bu yüzden artık Cenevre'ye gitmesi için bir neden kalmamıştı, artık ne "Zurnal de Zenev"i okuyor, ne faşizmin sonunu ya da Mussolini'nin ölümünü bekliyordu. Mussolini de, faşizm de çoktan yok olup gitmişti, bu yüzden içinde, komünistlere karşı bir hoşnutsuzluk ve eniştesi Guglielmo Ferrero'nun yapıtlarının, faşizm sona erdikten sonra İtalya'da yeniden değerlendirilmeyişinden doğan bir kırgınlık kalmıştı. Artık akşamları küçük salonuna kimseyi çağırmıyordu; salonuna her zaman gelenler, bir zamanların faşizm karşıtları, politik ödünler aldıkları için gidip Roma'ya yerleşmişlerdi; gerçi hâlâ kimi akşamlar çağırdığı, babamla annem gibi birkaç kişi kalmıştı ama artık eski keyif yoktu: annem dışında hepsi onu aşırı "solda" buluyordu, bu yüzden de sonunda canı sıkılarak, kurşuni ipek elbisesiyle, ellerini tığ işi kurşuni atkısının içinde kavuşturup, uyuyakalıyordu.

Babam anneme, "Sen de Paola Carrara'nın komünistlere karşı çıkmasının etkisinde kalıyorsun," diyordu.

"Ben komünistlerden hoşlanmıyorum," diyordu annem de. "Paola Carrara'nın bununla ilgisi yok. Hoşlanmıyorum işte! Ben özgürlüğü seviyorum! Rusya'da özgürlük yok ki!"

Babam, Rusya'da belki de pek özgürlük olmadığını onaylıyordu. Ama gene de sola yakınlık duyıyordu. Şimdi Modena'da kürsü sahibi olan, eski yardımcısı Olivo, solcuydu.

"Olivo da solcu," diyordu babam anneme. Annem de, "Görüyor musun, asıl sen, Olivo'nun etkisinde kalıyorsun!" diye yanıt veriyordu.

Evet, işte böyle, babamla annem, savaştan sonra, şimdi adı Morgari Sokağı olan Pallamaglio Sokağı'na dönmüşlerdi. Ben de çocuklarımla birlikte onların yanına yerleşmiştim. Artık Natalina yoktu çünkü savaşın hemen ardından Natalina, annemin ona verdiği ufak tefek eşyayla bir tavan arasına yerleşmiş, gündeliğe gitmeye başlamıştı.

"Artık köle olmak istemiyorum," demişti Natalina, "özgürlük istiyorum!"

"Aptalın tekisin sen," diyordu annem ona. "Ben seni köle gibi mi tutuyordum diyorsun? Sen benden daha özgürsün!"

"Köleyim işte! Köleyim işte," diyordu Natalina, o heyecan ve tehdit dolu tavrıyla, süpürgesini sallayarak; o zaman annem de, "Çıkıyorum çünkü seni görmeye dayanamıyorum! Gerçekten de pek sevimsiz oldun," diyerek çıkıyordu evden.

Ve gidip içini manava, kasaba döküyordu. "Bende sıcacık oturuyor, bir şeyi eksik değil," diye anlatıyordu. "Budalanın teki işte!"

Az ötede, Valentino Caddesi'nde oturan Alberto ile Miranda'ya gidiyordu; onlara da döküyordu içini. "İstediği kadar özgür değil mi yani? Ben kimseyi köle gibi zorla alıkoymuyorum ki," diyordu.

Sonra, "Natalinasız nasıl yaparım ben?" deyip duruyordu.

Natalina, kendi tavan arasına taşındı. Ama hep anneme geliyordu, annem önceleri onun pişman olup yanına döneceğini ummuştu. Sonra çaresiz boyun eğmişti duruma. Şimdi başka bir kadın vardı yanında.

Anlattığına göre, "pek güzel" olan ve akşamları, Tersilla ile kocasını kahve içmeye çağırdığı tavan arasına dönmek için evden çıkan Natalina'ya: "Uğurlar olsun 11. Lui," diyordu. "Uğurlar olsun, 11. Lui! Ve Marat!"

Babamın ve annemin dostlarının çoğu ölmüştü. Paola Carrara'nın kocası Carrara, savaştan önce ölmüştü; siyah paltosunu savura savura, hep bisiklete binen, uzun boylu, zayıf, kır renkli süpürge bıyıklı bir adamdı. Annem her zaman onun çok iyi biri olduğunu söylerdi, dürüstlüğün doruğunu göstermek için de, "Carrara kadar iyi bir insan," derdi hep; öldükten sonra bile böyle söylemeyi sürdürmüştü. Adriano'nun annesiyle babası, yaşlı Mühendis Olivetti ve karısı da ölmüşlerdi, tam da ateşkesi izleyen aylarda, gizlenmiş oldukları Ivrea yakınlarındaki bir köyde; önce baba, kısa süre sonra da anne ölmüştü. Lopez, savaşın bitiminde, Arjantin'den döner dönmez ölmüştü ve Terni de Floransa'da can vermişti. Babam onun karısı, Mary'yle hep mektuplaşıyordu yıllardır görmediği halde.

"Mary'ye yazdın mı," diye soruyordu anneme. "Mary'ye yazmak gerek! Mary'ye yazmayı unutma!"

"Frances'i görmeye gittin mi," diyordu anneme. "Frances'i görmeye git! Bugün gidiyorsun Frances'i görmeye!"

"Mario'ya yaz," diye çıkışıyordu. "Bugün Mario'ya yazmazsan karışmam ha!"

Mario artık o Fransız'la çalışmıyordu; şimdi, radyoda bir işi vardı. Fransız vatandaşlığına alınmış ve bir kez daha evlenmişti.

Bir kez daha evlendiğini bize haber verdiği zaman, babam bu defa öfkeden köpürdü. Gene de öyle çok değil. Annemle ikisi, yeni karısıyla tanışmak için Paris'e gittiler. Mario Seine yakınlarında bir evde oturuyormuş. Bu ev oldukça karanlıkmış, o yüzden babam Mario'nun karısını iyi görememiş; sadece son derece ufak tefek olduğunu, bir de kahkülünün gözlerinin üstüne indiğini görmüş. Kadının odada olmadığı bir an, Mario'ya sormuş: "İyi ama niçin senden bunca yaşlı bir kadınla evlendin ki?"

Gerçekte ise Mario'nun karısı yirmisini geçmiş değildi henüz. Mario ise kırk yaşındaydı.

Bir kızları oldu. Babamla annem, çocuğun doğumu üzerine Paris'e gittiler gene. Mario kızına çıldırıyor, kucağında odadan odaya gezdiriyormuş. *"Elle pleure, il faut lui donner sa tetee!"*[1] diyormuş karısına telaşla.

Annem de şaşırıyordu. "Nasıl da Fransız olmuş bu!"

Bu kez babam, bir gün Mario'nun evinde, kızı ve karısının yanı sıra, Mario'nun öteki karısını, boşanmış olduğu ama dostluk ilişkilerini sürdürdüğü o Jeanne'ı bulunca kızmıştı.

Seine kıyısındaki bu evi babam beğenmemişti. Karanlık olduğunu, herhalde rutubetli de olması gerektiğini söylü-

1 Fr. Ağlıyor, mamasını versene!

yordu. Mario'nun karısına gelince ona fazlasıyla ufak tefek geliyordu. "Fazla ufak tefek," diyordu boyuna. Annem de diyordu ki: "Ufak tefek ama zarif! Ayakları evet, aşırı küçük sayılır. Ben sevmem küçük ayakları."

Babam bu konuda aynı görüşte değildi. Annesinin küçücük ayakları vardı. "Haksızsın! Küçük ayak, kadında büyük bir güzelliktir! Anneciğim, zavallıcık, ayaklarının küçük olmasıyla hep övünürdü!"

Babam, Mario ve karısı için, "Yemekten çok fazla konuşuyorlar," diyordu. "Evleri de aşırı rutubetli! Söyle onlara ev değiştirsinler!"

"Ama sen delisin Beppino! Onlar orayı öyle seviyorlar ki!"

"Şu radyo işinin de, elle tutulur bir meslek olmamasından korkuyorum ben," diyordu annem. Babam da, "Yazık! O zekâsıyla! Çok güzel bir meslek bulabilirdi kendine," diyordu.

Cafi, Bordeaux'da ölmüştü. Mario ile Chiaromonte onun oraya buraya dağılmış, kurşunkalemle yazılı tüm kâğıtlarını toplamışlar, elyazısını sökmek için savaş veriyorlardı.

Chiaromonte Amerika'da yeniden evlenmişti. Paris'ten ayrılıp karısıyla birlikte İtalya'ya gelip yerleşti.

Mario onu aptal buluyor, bundan daha aptalca bir şey yapamayacağını söylüyordu. Gene de çok iyi dost kaldılar; her yaz Bocca di Magra'da buluşuyorlardı. Satranç oynuyorlardı. Mario'nun şimdi iki çocuğu vardı ve Unesco'da çalışıyordu. Babam, Mario'nun ne tür bir iş yaptığını ve bir tür güvencesi olup olmadığını sormak için Chiaromonte'ye yazdı.

"Belki de bu, yabana atılacak bir iş değildir! Belki de iyi bir iştir," diyordu annem. Ama babam, Chiaromonte'den rahatlatıcı bilgiler almış olmasına karşın, düş kırıklığına

uğramış gibi başını sallıyordu, çünkü babam çok inatçıydı ve ilk edindiği izlenimleri değiştirme yeteneği hiç sahip değildi. Bu yüzden Mario'nun parlak ve gelecek vaat eden bir mesleği kaçırmış olduğu inancını hep korumuştur.

Mario ile böyle, elinde gizli broşürlerle birkaç kez sınırı geçmiş olan, komplocu bir oğula sahip olduğu için ve gene tutuklandığı ve tantanalı biçimde kaçtığı için övünç duymakla birlikte, öte yandan da, bir zamanlar Olivettileri tehlikeye attığı ve fabrikayı güç durumda bıraktığı düşüncesiyle, bir bakıma üzülmüyor değildi. Bunun için yıllar sonra Adriano öldüğünde, Mario da Paris'ten babama, "Adriano'nun cenazesine katılmam doğru olur mu, bildir!" diye telgraf çektiği zaman, babam da ona hemen, aynı kısalıktaki şu telgrafla yanıt vermişti: "Cenazeye katılman doğru olmaz."

Öte yandan babam, her zaman çocuklarından biri için kaygılanır dururdu. Gece uyanır, Gino konusunda ahkâm keserdi. Olivetti'yi bıraktıktan sonra Gino, Milano'ya yerleşmişti, büyük bir şirketin müdürü ve danışmanıydı. "Son geldiğinde bana düşünceli gibi görünmüştü," diyormuş babam, Gino için. "Sıkıntıları olsun istemem hiç! Biliyorsun, büyük sorumluluk gerektiren bir işi var!"

Gino içimizde, ailenin eski alışkanlıklarına en bağlı kalmış olanımızdı. Yaz-kış, pazarları dağa çıkmayı sürdürüyordu. Zaman zaman gene, şimdi Amerika'da yaşayan, ama ara sıra İtalya'da boy gösteren Franco Rasetti ile de çıkıyordu.

"Gino dağda ne kadar da iyi," diyordu babam. "Dağda çok iyi! Kayakta da son derece iyi!"

"Hayır," diyordu Gino da, "kayakta hiç de iyi değilim ben. Eski yöntemle kayıyorum. Şimdi gençler iyi gidiyorlar!"

"Sen her zaman alçakgönüllüsündür zaten," diyordu ba-

bam ve Gino gittikten sonra, gene yineliyordu: "Ne kadar da alçakgönüllüdür şu Gino!"

Mario'nun Paris'ten her gelişinde, "Şu Mario ne kadar da hoşgörüsüz," diyordu. "Hiç kimseyi beğendiğini görmedim! Bir tek Chiaromonte'yi beğeniyor!"

"Onu Unesco'dan çıkarmalarını istemem," diyordu. "Fransa'daki politik durum hiç de güven vermiyor! Benim içim rahat değil! Fransız vatandaşlığına geçmekle ne aptallık etti! Chiaromonte geçmedi işte! Mario tam anlamıyla aptallık etti!"

Annem gene de Mario'nun çocuklarını pek seviyordu. "Mario çocuklarıyla ne sevimli, nasıl da seviyor onları!"

"*Sa tetee! Il faut lui donner sa tetee,*"[1] diyordu. "Tam Fransız bunlar!"

"Kız pek güzel, ama ele avuca sığmıyor! Tam bir küçük şeytan işte," diye belirtiyordu.

"Eğitmesini bilmiyorlar," diyordu babam da, "fazla şımartılmışlar."

"Peki, şımartılmadıktan sonra, çocuklar ne işe yarar kuzum," diye yanıtlıyordu annem.

Mario gittikten sonra annem, "Ben burjuvaymışım, öyle dedi. Ona burjuva görünüyorum çünkü dolaplarımı derli toplu tutuyorum. Onların evi darmadağın. Mario ki, öylesine titizdi, öylesine derli topluydu! Tıpkı Silvio gibiydi! Şimdi bambaşka biri olup çıktı. Gel gelelim, mutlu," diye sızlanıyordu.

"Aptal! Bana da aşırı sağcı olduğumu söyledi! Sanki bir Hıristiyan demokratmışım gibi davrandı!"

"Ama sağcı olduğun doğru," diyordu babam. "Komünizmden korkuyorsun. Paola Carrara'nın etkisi altında kalıyorsun!"

1 Fr. Versene! Mamasını versene!

"Komünistleri beğenmiyorum ben," diyordu annem. "Ben sosyalistleri beğeniyorum, bir zamanın sosyalistlerini. Turati! Bissolati! Ne sevimlidir o Bissolati! Pazarları, babamla birlikte ona giderdim."

"Belki şu Saragat o denli de kötü değildir. Yazık ki hiçbir şey bilmiyormuş gibi duran bir suratı var," diyordu gene annem, babam da parlıyordu: "Saçmalama! Saragat'ın sosyalist olduğuna asla inanmam! Saragat sağcı! Gerçek sosyalizm, Nenni'ninki, Saragat'ınki değil!"

"Nenni'yi beğenmiyorum! Nenni komünist gibi! Hep Togliatti'yi haklı bulur! Bense şu Togliatti'ye dayanamıyorum!"

"Sağcısın da ondan!"

"Ben sağcı da değilim, solcu da değilim. Ben barıştan yanayım."

Ve şapkasını eline alıp çıkıyordu, o yeni genç adımlarıyla, uyumlu havası, güleç yüzüyle; artık bembeyaz olmuş saçlarını rüzgârda savurarak.

Sabahları eve alınacaklar için sipariş vermeye, öğleden sonra da sinemaya giderken, Miranda'nın evine uğrardı biraz.

Miranda ona, "Komünistlerden korkuyorsun sen," derdi, "çünkü hizmetçini elinden alacaklar sanıyorsun."

"Elbette Stalin eğer hizmetçimi alıp götürmeye gelirse, gebertirim onu," diyordu annem. "Hizmetçisiz ne yaparım, elimden hiçbir şey gelmez ki benim!"

Miranda hep öyle, koltuğa gömülüydü, battaniyesiyle, sıcak su torbasıyla; sarı saçları yanaklarına düşerdi, sesi şarkı söyler gibi ahenkli, çocuksuydı.

Annesiyle babasını Almanlar almıştı. Alman baskısına inanmayan onca bahtsız Yahudi gibi, alınıp götürülmüşler-

di. O sırada Torino'daymışlar, soğukmuş ve artık böylesine üşümemek için Bordighera'ya gitmişler. Bordighera küçük bir yerdi, herkes onları tanıyordu; biri onları Almanlara ihbar etmiş, Almanlar da yakalamışlardı.

Miranda, annesiyle babasının Bordighera'da olduklarını öğrendiğinde onlara yazmıştı, "ne olur, oradan ayrılın" diye, çünkü orada herkes onları tanıyordu. Büyük kentler daha güvenliydi. Ama annesiyle babası, yanıt olarak ona, aptallık etmemesini yazmışlardı.

"Bizler kendi halinde insanlarız! Kendi halinde insanlara kimse hiçbir zaman bir şey yapmaz!"

Sahte adlar, sahte kimlikler, bunları duymak bile istememişlerdi. Onlara uygunsuz bir iş yapmak gibi gelmişti. "Kim ilişir ki bize? Bizler kendi halinde insanlarız!"

Böylece Almanlar onları alıp götürdüler, ufak tefek, saf, güleç yüzlü, kalp hastası anneyle boylu poslu, iriyarı, ağırbaşlı babayı.

Miranda onların Milano Cezaevi'nde olduklarını haber aldı. Alberto ile ikisi oraya gittiler, tutuklulara mektuptu, yiyecekti, üst başı ulaştırabilme çabasıyla. Cezaevinin içerisiyle hiçbir iletişim kurma olanağı elde edemediler, sonradan öğrendiler ki San Vittoreli Yahudilerinin tümü, bilinmedik bir yere gönderilmişler.

Miranda ile Alberto, çocuğu da yanlarına alarak sahte adla, Floransa'ya geçtiler. Campo di Marte yakınında iki oda tuttular. Çocuk tifoya yakalandı; bir yandan kent bombalanıyordu, ateşler içindeki çocuğu bir battaniyeye sararak bodruma indirmek zorunda kaldılar.

Savaş bitince Torino'ya döndüler. Alberto muayenehanesini yeniden açtı. Girişte hep, birçok hasta olurdu; Alberto

da beyaz gömleği, göğsünde stetoskopuyla ikide bir salona kaçıyordu, kaloriferde ısınmak ve kendine kahve yapmak için.

Şişmanlamış, hemen hemen kel kalmıştı ama başının tepesinde hâlâ sarı, yumuşacık, dağınık bir tutam saçı vardı. Zaman zaman zayıflama rejimine başlamaya karar verirdi: perhize girer, örnek olarak, karşılıksız gönderilmiş olan kimi özel ilaçları kendi üzerinde denemeye kalkardı. Ama gece, açlık bastırırdı; mutfağa gider, buzdolabında akşam yemeğinden arta kalanları arardı.

Alberto'nun hastayken bakıp iyileştirdiği Adriano'nun hediye ettiği, çok güzel, büyük bir buzdolabı vardı ve her zaman her şeyden yakınan Miranda, bu armağandan bile yakınmıştı: "Fazla büyük bu," diyordu. "Ne koyacağım içine? Ben her defasında sadece yüz gram tereyağı satın alırım."

Abruzzo'da, sınırda oldukları zamanı hep anımsarlardı. O yılları hep özlemle anarlardı. "Sınırda, Rocca di Mezzo'da nasıl da iyiydik," diyordu Alberto. "Gerçekten çok iyiydik orada!" Miranda ise, "Ben tembellik etmiyordum, kayak kayıyor, çocukla birlikte kaymaya gidiyordum! Sabah erkenden kalkar, sobayı yakardım. Başım hiç ağrımazdı. Şimdi gene, hep yorgunum, eskisi gibi!" diye anımsıyordu.

"O kadar da erken kalkmazdın," diyordu Alberto, "o kadar da abartmayalım! Sobayı da sen yakmazdın. Kadın gelirdi!"

"Hangi kadın! Kadınımız mı vardı orada?"

O eski demiryolu işçisi çocuk, şimdi bir delikanlı olmuştu. Benim oğullarımla birlikte Valentino'ya, futbol oynamaya gidiyordu.

Şişman ve sarışındı, kalın bir sesi vardı. Gene de sesinde, annesinin o şarkı söylercesine ahenkli sesinin bir yankısı yok değildi.

"Anne," derdi, "halamın çocuklarıyla birlikte Valentino'ya gidebilir miyim?"

"Dikkat edin bir yerinizi incitmeyesiniz," derdi annem.

Miranda da, "Korkma! Yılan gibi ürkektir onlar!" diye yanıtlardı annemi.

Alberto ile Miranda, çocukları için, "Ama pek de terbiyelidir," diyorlardı. "Kim bilir kim eğitti onu? Herhalde biz değil! Anlaşılan kendi kendini eğitmiş bu konuda!"

Alberto, ellerini ovuşturarak konuşurdu: "Pazar günü belki dağa giderim."

Alberto da, Gino gibi dağa giderdi; ama, babamın öğrettiği gibi kayan Gino gibi davranmazdı. Gino dağa yalnız giderdi; olsa olsa, arada bir de arkadaşı Rasetti'yle; dağda onun hoşuna giden şeyler, soğuk, rüzgâr, yorgunluk, konforsuzluk, az ve kötü uyumak, az ve telaşlı yemek gibi şeylerdi. Buna karşılık Alberto, arkadaş topluluğuyla çıkardı dağa; geç kalkar, otel lobilerinde çene çalarak, sigara içerek uzun uzun oyalanırdı. Sıcak lokantalarda sıcak ve lezzetli yemekler yer, ayağında terlikler, uzun süre dinlenir, sonunda da kayağa çıkardı. Kaydığı zaman o da kıyasıya, kendini vererek, yorgunluğa aldırmadan kayardı çocukluğunda öğrendiği gibi ve çabasını ayarlamayı da, kendi gücünü ölçmeyi de bilemediğinden, eve son derece yorgun, sinirli, gözlerinin altında derin çukurlarla dönerdi.

Miranda'ya gelince, dağın adını bile duymak istemezdi; çünkü soğuktan da, üstünde onca iyi kaydığını söylediği ve

hep özlemini çektiği Rocca di Mezzo'nun o eski karları dışında kardan da nefret ederdi.

"Ne aptal şu Alberto," diyordu. "Dağa gidiyor ve hep eğlenmeyi umuyor, gel gör ki hiç de o kadar eğlenmiyor, üstelik yoruluyor! Eğlence neresinde bunun? Gençken kayak yaparak, oyalanacak bir şeyler bularak eğleniyorduk. Ama artık o kadar genç değiliz ve eğlenmez olduk!"

"Gençken bir şeyler yapmak başka şey, şimdi yapmak başka şey!"

"Ne kadar da iç karartıcı şu Miranda," diyordu Alberto. "Sen benim içimi karartıyorsun! Sen benim kanatlarımı kırıyorsun!"

Ara sıra akşamları Vittorio onlara giderdi, Torino'ya uğradığı zamanlar. Vittorio, Badoglio hükümeti sırasında hapisten çıkmıştı. Sonra da Piemonte'de, direniş önderlerinden biri olmuştu. Eylem Partisi'ndendi. Giua'nın kızı Lisetta ile evlenmişti. Eylem Partisi ortadan kalınca sosyalist olmuştu. Onu milletvekili seçmişlerdi. Roma'da yaşıyordu.

Lisetta, bisikletle gezdiğimiz, bana Salgari'nin romanlarını anlattığı dönemden bu yana pek değişmemişti. Hep öyle zayıf, dimdik ve solgun benizliydi, gözleri alev alevdi, perçemleri gözlerine düşerdi. On dört yaşındayken serüven dolu bir yaşantının düşünü kurardı. Direniş sırasında bu düşler az çok gerçekleşmişti de. Milano'da tutuklanmış, Villa Triste'ye hapsedilmişti. Sorgusunu Bayan Ferida yapmıştı. Hastabakıcı kılığına girmiş arkadaşları, kaçmasına yardım etmişti. Sonra da tanınmamak için saçlarını oksijenle sarıya boyamıştı. Bu kaçışlar ve kılık değiştirmeler arasında, bir kızı olmuştu. Savaş bittikten sonra o oksijenli tutamlar, uzun bir süre kumral saçlarının arasında kalmıştı.

Babasına gelince, o da milletvekili olmuştu, Roma ile Torino arasında gidip geliyordu ve annesi, Bayan Giua da hâlâ anneme gelirdi, ama kavga ederlerdi çünkü annem onu aşırı solcu buluyordu. Asya'nın sınırları konusunu tartışırlardı ve Bayan Giua anneme, haksız olduğunu belgelerle göstermek için De Agostini takvim-atlasını getirirdi. Bayan Giua, Lisetta'nın kızına bakıyordu çünkü, henüz çok genç olan Lisetta'da, ansızın çocuksu düşlerinden, bir an bile durup düşünecek olanağa kavuşamadan erişkin yaşama geçtiği sırada, neredeyse ayırdına varacak bile bulamadan ansızın doğan bu kıza annelik yapma isteği pek yoktu.

Lisetta komünistti ve her yerde ve herkeste, Eylem Partisi'nin tehlikeli kalıntılarını görüyordu. Artık Eylem Partisi, onun deyimiyle, "E. P." yoktu ama gölgesinin, her köşede belirdiğini görüyordu. "E. P.'lisiniz siz! Sizde onulmaz bir E. P. anlayışı var," diyordu Alberto ile Miranda'ya. Kocası Vittorio ona, yumakla oynayan bir yavru kediye bakar gibi bakıyor, güçlü, fırlak çenesiyle, geniş omuzları sarsıla sarsıla gülüyordu.

"Torino'da yaşanmaz artık! Ne can sıkıcı şehir," diyordu Lisetta. "Böylesine E. P. bir şehir! Ben burada yaşayamazdım!"

"Çok da haklısın," diyordu Alberto. "Can sıkıntısından ölüyor insan burada! Hep aynı suratlar!"

"Ne aptal şu Lisetta," diyordu Miranda. "Sanki eğlenilebilecek bir yer varmış gibi! Artık hiç eğlenilmiyor!"

Alberto ellerini ovuşturarak, "Hadi salyangoz yemeye gidelim," diyordu. Çıkıyor, akşamın onunda ışıkları yarı yarıya kararmış, neredeyse bomboş Carlo Felice Meydanı'nı geçiyorlardı.

Boş sayılacak bir lokantaya giriyorlardı. Salyangoz yoktu. Alberto bir tabak makarna getirtiyordu.

"Sen rejimde değil miydin?" diye soruyordu Miranda; Alberto da ona, "Kapa çeneni! Kanatlarımı kırıyorsun!" diye çıkışıyordu. Sabahleyin, Miranda anneme yakınırdı: "Ne kadar yorucu şu Alberto! Hiç yerinde duramaz, hep bir şeyler yapmak ister! Hep bir şeyler yemek ister, bir şeyler içmek ister ya da bir yerlere gitmek ister! Hep eğlenmeyi umut eder!"

Annem de, "Benim gibi," diyordu, "ben de eğlenmek isterim! Güzel yolculuklara çıkmak isterim!"

"Hadi canım," diyordu Miranda. "İnsan evinde öyle rahat ki!"

"Belki Noel'de San Remo'ya, Elena'nın oraya giderim," diyordu. "Ama bilmiyorum gitmeli mi? Aslına bakarsanız, ne yapmaya gidiyorum ki? Burada kalmak da aynı şey nasıl olsa!"

Dönüşünde anneme anlatıyordu: "Biliyor musun San Remo'da, kumarhanede oynadım! Kaybettim! O Alberto aptalı da kaybetti! On bin liret kaybettik!"

Annem de babama aktarıyordu bunu: "Miranda San Remo Kumarhanesi'nde oynamış. On bin liret kaybetmişler."

"On bin liret ha," diye kükrüyordu babam. "Bak sen şu budalalara! Söyle onlara bir daha oynamasınlar! Söyle onlara, kesinlikle yasaklıyorum oynamalarını!"

Gino'ya da yazıyordu: "Şu Alberto aptalı, San Remo Kumarhanesi'nde yüklü bir para kaybetmiş."

Savaştan sonra, babamın para konusundaki düşünceleri, eskisinden de bulanık ve karmaşık olmuştu. Daha savaş sü-

rerken, bir defasında Alberto'dan, ona on kutu süttozu satın almasını istemişti. Alberto sütleri babama karaborsadan sağlamış, kutusuna yüz liretten fazla ödemişti. Babam ona, borcunun ne kadar olduğunu sorunca. "Hiç," demişti Alberto, "önemli değil." Babam onun eline kırk liret tutuştururken, "Üstü de sende kalsın," demişti.

Miranda anneme, "Biliyor musun benim İncet hisseleri çok düştü. Belki de satarım onları!" diye haber veriyordu. Ve kazanılan ve kaybedilen paradan söz ederken her zaman yaptığı gibi keyifli, kurnaz, bilgiç gülümsüyordu.

Annem de babama söylüyordu duyduklarını: "Biliyor musun, Miranda İncetlerini satacakmış. Biz de taşınmazları satsak iyi edermişiz, öyle söylüyor!"

"O Miranda sersemi ne bilirmiş ki," diye kükrüyordu babam.

Gene de düşünmeden edemiyordu. Gino'ya soruyordu: "Sence de taşınmazları satmalı mıyım dersin? Miranda söylemiş. Biliyorsun, Miranda borsadan anlar. Burnu iyi koku alır. Babası, zavallıcık, kambiyo memuruydu."

Gino, "Ben borsadan hiç mi hiç anlamam!" diye belirtiyordu.

"Sahi ya, doğru, sen gerçekten borsadan hiç anlamazsın! Biz ailece ticaret konusunda pek koku alamayız!"

"Biz parayı sadece harcamakta ustayız," derdi annem.

"Sen, kuşkusuz öylesin," derdi babam. "Ama ben elbette ki fazla harcadığımı söyleyemem! Sırtımdaki ceketi yedi yıldır giyiyorum!"

"Gerçekten belli de oluyor Beppino," diyordu annem. "İyice yıpranmış, iyice eskimiş! Yeni bir ceket yaptırmalısın!"

"Aklının ucundan bile geçirme! Düşünsene. Bu daha pekâlâ gider, çok iyi durumda. Bana yeni bir ceket yaptırmamı söylerken ayağını denk al!"

"Gino da öyle," diyordu, "hiç savurgan değil. Alçakgönüllü! Pek alçakgönüllü alışkanlıkları var! Paola, evet, çok harcar. Gino hariç, hepinizin avuçları deliktir zaten! Hepiniz çalım satmaya meraklısınız."

"Gino," diyordu, "başkalarına eli açıktır, ama kendisi için alçakgönüllüdür. İçlerinde en iyisi Gino'dur!"

Ara sıra Floransa'dan Paola geliyordu. Otomobille geliyordu, yalnız başına.

"Yalnız geldin öyle mi? Otomobille," diyordu babam ona. "İyi etmemişsin! Tehlikeli! Ya lastiğin patlasaydı ne yapardın? Roberto ile gelmeliydiniz! Roberto, arabalardan iyi anlar. Daha küçüklüğünden beri otomobil tutkusu vardı onda. Hep aklımdadır, başka şey konuşmazdı."

Ve ekliyordu: "İyi, şimdi bana Roberto'yu anlat!"

Roberto artık kocaman adam olmuştu, üniversiteye gidiyordu.

"Roberto'yu çok beğeniyorum! Öyle yumuşak huylu ki," diyordu babam. "Ama kadınlardan fazlasıyla hoşlanıyor. Dikkat et evlenmeye kalkmasın! Evlenmeyi koymasın kafasına!"

Roberto'nun bir motorlu teknesi vardı. Yazları, arkadaşı Pier Mario ile bu tekneyle gezintiye çıkardı. Bir defasında motor arıza yapmıştı, fırtına da çıkmıştı ve zor kurtulmuşlardı.

"Pier Mario ile ikisini, motorla yalnız bırakma sakın! Tehlikeli," diyordu babam Paola'ya. "Sözünü geçirmek zorundasın! Hiç dinletemiyorsun kendini!"

Gece de anneme, "Şu Paola çocuklarını eğitmesini bilmiyor," diye yakınıyordu. "Onları çok şımartmış, her istediklerini yapıyor! Fazla harcıyorlar! Çalım düşkünü hepsi!"

Paola, ütü odasına girince, "Tarsilla buradaymış," diyordu. "Ne güzel Tarsilla'yı görmek!"

Tarsilla ayağa kalkıyor, dişetlerini göstererek gülümsüyor, Paola'ya çocuklarından, Lidia'dan, Anna'dan, Roberto'dan haber soruyordu.

Tarsilla benim çocuklarıma don dikiyordu. Annem her zaman donsuz kalmalarından korkardı. "Yoksa kıçları açıkta kalır," derdi. "Kıçları açıkta kalır" korkusuyla, her seferinde beşer, altışar don diktirirdi. Annemle ben, bu don konusunda kavga ederdik hep: "Bu kadar çok yaptırmak gereksiz," diyordum ben. O da, "Öyle ya, sen Sovyet yanlısısın! Sen kıt kanaat yaşamaktan yanasın! Ama ben, çocukları doğru düzgün görmek istiyorum! Kıçları açıkta kalsın hiç istemiyorum!" diye yanıtlıyordu beni.

Paola olduğu zaman annemle ikisi kol kola girer, kemerli çarşıda çene çalarak, vitrinlere bakarak gezinirlerdi.

Paola'ya beni çekiştirirdi. "Beni iplemiyor," derdi, "benimle konuşmuyor! Hem sonra aşırı komünist! Tam bir Sovyet yanlısı!"

"Neyse ki çocuklarım var," derdi benim çocuklarımdan bahsederek. "Ne sevimli şeyler! Ne kadar da seviyorum onları! Üçünü de seviyorum, hangisini seçeceğimi bilemiyorum!"

"Neyse ki çocuklarım var da canım sıkılmıyor. Natalina olsa, onları hep kıçı açık salıverirdi ama ben, hayır, ben onlara doğru düzgün bakıyorum! Ben Tarsilla'yı getirtiyorum!"

Yaşlı terzi Belom, epey zaman önce ölmüştü. Şimdi annem elbiselerini kemerli çarşıda, Maria Cristina diye bir

mağazaya yaptırıyordu. Kazaklar ve gömlekler içinse Parisini'ye gidiyordu.

Kendine aldığı bir gömleği Paola'ya gösterirken, "Parisini'den bunlar," diyordu; tıpkı sofraya gelen elmalar için, "Bunlar karpandue," dediği gibi.

"Gel," diyordu Paola'ya, "Maria Cristina'ya gidelim! Güzel bir takım yaptırmak istiyorum da!"

Paola da ona, "Ama takım yaptırma," diyordu, "öyle çok takımın var ki. Hep İsviçreli gibi giyinme artık! Onun yerine güzel bir siyah palto yaptır, şık, şöyle güzel, seçkin bir şey, akşamları Frances'e giderken giyersin!"

Annem kendine siyah bir palto ısmarlıyordu. Sonra omuzlarının iyi oturmadığını düşünüyordu; evde Tarsilla'ya düzelttiriyordu. Sonra gene de giymiyordu paltoyu zaten. "Fazla madam işi," diyordu. "Belki de Natalina'ya veririm!"

Paola gider gitmez, kendine bir takım ısmarlıyor, sabahleyin de yeni takımıyla Miranda'da boy gösteriyordu.

"Ama nasıl olur," diyordu Miranda, "gene takım yaptırdın demek!"

Annem de, "Çok giyim, çok itibar," diye yanıtlıyordu onu.

Paola'nın Torino'da arkadaşları vardı, ara sıra onlarla buluşurdu. Annem de hep biraz kıskanırdı.

Miranda, onun geldiğini görünce, sorardı: "Nasıl olur, Paola'yla değil misin?" Annem de derdi ki: "Bugün Ilda'yla gitti de. Şu Ilda'yı pek sevmem ben. Öyle güzel falan değil. Fazla uzun boylu! Ben o denli uzun boylu kadınlardan hoşlanmam. Ayrıca durmadan Filistin'den söz ediyor."

Ilda şimdi Filistin'den ayrılmıştı; ama gene de orası hakkında konuşuyordu. Kardeşi Sion Segre'nin bir ecza deposu vardı. Alberto ile ikisi, hep eskisi gibi dosttular.

Alberto Paola'ya diyordu ki: "Bu akşam Ilda ve Sion ile salyangoz yemeye gidelim mi?"

"Ben salyangoz sevmem," diyordu annem.

Evde kalıyor, televizyon seyrediyordu. Babam, televizyonu küçümserdi, saçmalık olduğunu söylerdi; gel gör ki, öte yandan da annemin televizyon seyretmesini onaylardı, çünkü Gino'nun armağanıydı. Hatta bir akşam annem televizyonu açmayacak, koltukta oturup kitap okuyacak olsa babam derdi ki: "Nasıl oldu da televizyonu açmadın? Açsana! Yoksa televizyon sahibi olmanın ne yararı kalır? Gino sana armağan etti de sen seyretmiyorsun! Ona paraları sokağa attırdın, şimdi hiç olmazsa seyret bakalım!"

Babam akşamları çalışma odasında okurdu. Annem, hizmetçiyle birlikte televizyon seyrederdi.

Natalina'dan sonra annem hep Venedik yöresinden hizmetçiler tutmuştu. Onları, Motta di Livenza adındaki bir kasabadan getirtiyordu.

Bir hizmetçisi vardı, bir akşam kan kusmuştu. Hepimiz çok korkmuştuk; hemen çağırılan Alberto, ertesi gün bir röntgenini çektirmemiz gerektiğini söylemişti. Kadıncağız, çaresizlik içinde ağlıyordu. Alberto, "Bana verem gibi gelmiyor; boğazında bir sıyrık olabilir," diye görüş bildirdi.

Gerçekten de röntgenden bir şey çıkmadı. Boğazındaki bir sıyrıktanmış. Ama kadın, gene öyle çaresizlik içinde ağlıyordu ki babam, "Şu proleterler de, ölmekten ne korkarlar ama!" dedi.

Annem, Paola'nın her gidişinde onu ağlayarak kucaklardı. "Gitmene nasıl da üzülüyorum! Senin burada, yanında olmana öyle alıştıktan sonra."

Paola da, "Biraz bana, Floransa'ya gelsene," derdi.

"Gelemem ki," derdi annem, "baban beni bırakmıyor. Sonra Natalina da çekip kendi tavan arasına gidiyor, benim çocuklarıma bakmam gerek."

Paola onun "çocuklarım" dediğini duyunca bozuluyordu; çünkü onları biraz kıskanırdı.

"Onlar senin çocukların değil! Senin torunların! Benim çocuklarım da senin torunların! Gel biraz da benim çocuklarımla kal!"

Annem zaman zaman giderdi. "Mary'yi de görürsün," derdi babam ona. "Unutma, hemen git Mary'yi ziyaret et!"

"Elbette giderim ona," diye yanıtlardı annem. "Gerçekten de Mary'yi görmek istiyorum! Mary'yi severim ben!"

Dönüşünde, "Şu Mary ne kadar da cana yakın," derdi. "Öyle iyi biri ki! Ömrümde Mary kadar iyi birini hiç görmedim! Floransa'da çok iyi vakit geçirdim. Floransa'yı seviyorum. Paola'nın evi de öyle güzel ki!"

"Bense Floransa'ya da dayanamam, Toscana'ya da," diyordu babam. Savaş sırasında zeytinyağı bulunmadığı zaman, Paola ona zeytinyağı gönderirdi; çünkü onun Fiesole'deki evinin çevresindeki topraklarda zeytin ağaçları vardı; babam da kızardı: "Ben zeytinyağı istemiyorum! Zeytinyağına dayanamıyorum! Toscana'ya dayanamıyorum! Nezaket falan istemiyorum!"

Anneme soruyordu: "Paola sana eşeklik yapmadı ya?"

"Hayır! Zavallı Paola! Sabahları kahvaltını yatağıma getirtiyordu. Orada, yatakta, sıcacık, güzel bir kahvaltı yapıyordum! Çok iyiydim!"

"Nasıl oluyorsa! Paola kimi zaman eşeklik eder de!"

Miranda meraklanıyordu: "Peki burada da yatakta kahvaltı etmene kim engel oluyor ki?"

"Burada olmaz, burada kalkıyorum! Hemen güzel, buz gibi bir duş alıyorum. Sonra da kendimi iyice sarıp sarmalayıp, iyice örtünüp falımı açıyorum, bu arada ısınıyorum!"

İskambil falını yemek odasında açardı. Kızım Alessandra girerdi içeri. Suratı allak bullak, öfkeli olurdu, çünkü sabah kalkmak da, okula gitmek de hiç işine gelmezdi. Annem de, "İşte fırtına Maria geldi," derdi.

"Bakalım yakında güzel bir yolculuk yapacak mıyım? Bakalım biri bana güzel bir villacık armağan edecek mi? Bakalım Gino çok ünlü olacak mı? Bakalım Mario'ya, Unesco'daki o görevin yerine, daha önemli başka bir görev verilecek mi?"

Babam oradan geçerken, "Zırvalık bunlar," diyordu. "Hep şu bitip tükenmez zırvalıklar!"

Laboratuvara gitmek üzere yağmurluğunu giyerdi. Artık eskisi gibi laboratuvara şafak sökmeden gitmiyordu. Saat sekizde evden çıkıyordu. Kapıda omuz silker, "Sana kim villa armağan etsin ki," derdi. "Saçmalıyorsun işte, bunun ötesi yok!"

Ben akşamlarımı Balbo'nun evinde geçiriyordum. Ara sıra Lisetta'yla karşılaşıyordum orada: Vittorio'yla değil, çünkü o, Torino'ya seyrek geliyor ve Torino'da olduğu zaman da eski dostu Alberto'yla olmayı yeğliyordu.

Lisetta ile Balbo'nun karısı arkadaştılar. Balbo'nun karısı Lola, bir zamanlar pencerede ya da Kral Umberto Caddesi'nde uzun ve gururlu adımlarla yürürken gördüğüm o hem iğrenç hem de çok güzel kızdı.

Lola ile Lisetta, benim sürgünde olduğum o yıllarda arkadaş olmuşlardı. Lola'nın iğrençliği ne zaman tükenmişti

bilmiyorum. Onunla ben de dost olduğumuzda bana, o çok eskide kalmış günlerde iğrenç olduğunu çok iyi bildiğini, hatta daha da iğrenç olmaya çabaladığını anlattı: ruhu, utangaçlıktan, güvensizlikten ve can sıkıntısından uyuşmuş durumdaymış. Ve hâlâ, şu dostluğumuzda bile, ben hep derin bir şaşkınlıkla o çok eskide kalmış hem iğrenç hem güzel görüntüye dönerim, öylesine iğrençti ki bakışlarında bir solucan görür gibi olurdum; aynı anda, ondan da, kendimden de nefret ederdim. Bu görüntüye dönüyorum ve onu bugünkü dostumun bildik ve kardeş görüntüsüyle karşılaştırıyorum: dünyada sayabileceğim en kardeşçe ve en bildik görüntülerden biri bugünkü.

Benim sürgünde olduğum zamanlarda Lola kısa bir süre, yayınevinde sekreter olarak çalışmıştı. Ama çok beceriksiz bir sekretermiş ve her şeyi unutuyormuş. Sonra faşistler onu tutuklamış, iki ay kalmış içeride. Balbo ile, Alman işgali sırasında kaçışlar ve kılık değiştirmeler arasında evlenmişti. Hep çok güzeldi; ama şimdi saçları alagarson kesilmişti, bir demir miğfer gibi başına yapışık değildi, şimdi dağınıktılar, yanaklarına dökülüyorlardı. Kızılderili saçları gibiydiler, bir Kızılderili kadının değil de, bir Kızılderili erkeğin, yağmurdan ve güneşten kırbaç yemiş saçlarıydılar ve o eski sert ve kıpırtısız profil kaygılı, alnı kırışmış bir yüze dönüşmüştü, çıplak ve kötü hava koşullarında, yağmurla ve güneşle kırbaçlanmıştı. Gene de bugün zaman zaman, birkaç saniyeliğine, o eski yüksekten bakan profil, o eski salınan ve küçümser adımlar beliriveriyordu.

Babam, ne zaman onun adı geçse, hemen çok güzel olduğunu söylerdi: "Şu Lola Balbo çok güzel! Ah, çok güzel!"

Sonra, "Biliyorum, Balbolar dağı çok seviyorlar. Biliyorum Mottura'yla pek arkadaşlar," diye eklerdi.

Mottura, babamın değer verdiği bir biyologdu. Balboların Mottura ile dostluğu, benim akşamlarım konusunda babamın içini rahatlatıyordu. Akşam her çıkışımda anneme sorarmış: "Nereye gidiyor? Balbolar'a mı gidiyor? Balbolar Mottura'yla pek iyi dost."

Devam edermiş: "Nasıl oluyor da Mottura'nın bunca yakın dostu oluyorlar? Nasıl tanışmışlar?"

Babam her zaman birinin niçin bir başkasıyla dost olduğunu merak eder, öğrenmek isterdi. "Nereden tanıyor onu? Nasıl tanışmışlar?" diye kaygıyla sorardı. "Ah, belki de dağcılık yüzünden! Dağda tanışmış olmalılar!" Ve böylece, iki kişi arasındaki ilişkinin kökeni bir temele oturtuldu mu rahatlardı; eğer ikisinden birine değer veriyorsa, ötekine de iyimser bir onayla kucak açmaya hazırdı.

"Lisetta da mı gidiyor Balbolara? Nereden tanıyorlarmış Lisetta'yı?"

Balbolar, Kral Umberto Caddesi'nde oturuyorlardı. Evleri giriş katındaydı; kapısı da her zaman açıktı, insanlar durmadan girer çıkardı; Balbo'nun, onunla birlikte yayınevine gelen, her zaman kapuçinosunu içtiği Platti kahvesine peşinden giden, onunla birlikte eve dönüp onunla gecenin geç saatlerine değin konuşan dostları vardı. Eğer geldiklerinde onu evde bulamazlarsa gene de oralı olmaz, salonda oturur, kendi aralarında konuşur, koridorlarda gezinir, çalışma odasındaki masaya tünerlerdi; çünkü ev sahibinden, belirli saatlere uymamayı, hiçbir zaman yemeğe eve gitmeyi aklına getirmemeyi ve ara vermeden tartışmayı öğrenmişlerdi.

Lola evde her zaman bunca insanın olmasına hiç aldırış etmiyordu. Yapacağı şeyleri gene de yapıyordu; çocuğuna bakıyordu, bir bakıma hem çekinerek, hem de can sıkıntısıyla,

o da, Lisetta gibi, iyi bir anne olmayı pek bilmiyordu, çünkü ilkgençlik döneminin sislerinden, erişkin yaşamın fırtınalarına birdenbire ve kopuşa çözüm bulamadan geçmişti.

Ara sıra çocuğu annesine ya da kayınvalidesine bırakarak özene bezene giyinip, inciler ve mücevherler takıp takıştırıp bir zamanlar yaptığı gibi, Kral Umberto Caddesi'ne çıkmak, ağır adımlarla ve yarı kapalı gözlerle, havayı kartal burnuyla yararak yürümek hoşuna gidiyordu. Dönüp de bıraktığı insanları gene evde, antredeki konsolun üstüne oturmuş ya da masalara tünemiş, tartışır bulduğu zaman öfkeyle, uzun, boğuk bir çığlık atıyor, ama kimse ona aldırış etmiyordu.

Kocası yokken, ona tatlı adlar takar, böyle geçici yokluklarına, uzun ve boğuk ama sevecen bir çığlıkla yerinirdi, eşini çağıran güvercin gibi; ama sonra da, onu daha görür görmez, hemen azarlardı, ya niçin hep yemeğe geç kalıyor diye ya evden çıkarken ona neden evin giderlerini karşılamak üzere para bırakmadı diye ya da evin o hep açık duran kapısına ve giren çıkan şu insanlara sinirlendiği için. Böylece kavgaya tutuşurlardı, Balbo onu inceden inceye iğneler, karısı da öfkesini koyverirdi ve her ikisinin haklı ve haksız yanları, çözülmez bir yumak halinde birbirine dolanırdı. Zaten hiçbir zaman yalnız kalmazlardı, kavga ederken bile; Lola zaman zaman oradaki arkadaşlara da sövgüler savurur, çekip gitmelerini haykırırdı; ama berikilerin kıpırdamak akıllarına bile gelmez, soğukkanlılıkla, biraz da durumu eğlenceli bularak fırtınanın dinmesini beklerlerdi.

Balbo yemekte hep aynı şeyleri yerdi: tereyağlı pilav, bir biftek, bir patates, bir elma. Bunlar, onun yemesi gereken şeylerdi çünkü savaşta, amipli dizanteriye yakalanmıştı;

"Biftek var mı?" diye kaygıyla sorardı sofraya otururken ve bu konuda içi rahatlar rahatlamaz, dalgın dalgın yemeye koyulur, bir yandan da yemekte her zaman hazır bulunan arkadaşlarıyla konuşmayı ve ince ince iğneleyerek, karısıyla tartışmayı sürdürürdü. Lola, arkadaşlara dönerek: "Can sıkıcı bu adam," derdi. "Onu can sıkıcı buluyorum! Evet, biftek var! Ne can sıkıcı ama, hep şu biftek sorusu! Ne olur, bir kez de sahanda yumurta yese!" Roma'daki direniş günlerini anımsardı sonra, gizlendikleri ve beş parasız oldukları zamanı, Lola'nın, ona karaborsadan tereyağı, biftek, pirinç bulacağım diye sokakları arşınladığı günleri. Balbo sahanda yumurta yiyemediğini, yumurtanın ona dokunduğunu açıklar ve ciddi ciddi, dalgın, yemeyi sürdürürdü yediği bifteğin ne eti olduğunu umursamadan, yeter ki hiç kuşkuya yer bırakmayacak biçimde, ızgarada pişmişinden olsun.

"Şu arkadaşların hiç hoşuma gitmiyor," diye yakınırdı Lola. "Özel bir yaşamları yok, kanları yok, çocukları yok ya da varsa bile aldırış ettikleri yok! Hep buradalar."

Cumartesi ve pazar, ev boş kalırdı. Lola çocuğunu kayınvalidesine bırakır, karı-koca kayak yapmaya giderlerdi.

Pazartesi sabahı Lola, yeniden sökün etmiş olan arkadaşlara dönerek kocası için: "Dün pek şekerdi," derdi. "Ah öyle şekerdi ki, bir görseydiniz. Bir kayak ustası gibi kaymayı biliyor! Sanki bir balerin! Hiç canımız sıkılmadı, öyle eğlendik ki! Şimdi işte gene astı suratını!"

Ara sıra kocasıyla gece kulübüne dans etmeye giderlerdi. İkisi, gecenin geç saatlerine değin dans ederlerdi. "Öyle eğlendik ki," derdi sonra Lola. "Öyle güzel vals yapıyordu ki! Öyle hafif dans ediyor ki!" Ve bir yandan akşam giydiklerini

dolaba asarken, o sırada işyerinde olan kocasına, o boğuk, sevecen güvercin çığlığıyla bir selam gönderirdi.

Balbo kimi zaman karısına, "Kendine yeni bir gece elbisesi al. Hoşuma gidiyor," derdi. Karısı da, onun hoşuna gitsin diye bir elbise alırdı. Sonra da pişman olur, aldığının saçma bir şey olduğunu, onu hiç giymeyeceğini düşünürdü. "Şu budala," derdi. "Onun hoşuna gitsin diye, hiçbir anlamı olmayan bir elbise satın aldım!"

Lola, yayınevinde sekreterlik yaptığı o kısa dönemden sonra hiç çalışmamıştı. Kocasıyla, onun son derece beceriksiz bir sekreter olduğu konusunda anlaşmaya varmışlardı. Ama ikisi de ayrıca, Lola için mutlaka bir iş olması gerektiği konusunda da anlaşmışlardı; ne olduğu bilinmiyordu, arayıp bulmak gerekirdi. Balbo benden de, yeryüzünde karınca gibi kaynayan binlerce iş arasında, Lola'nın iyi yapabileceği bir iş bulup çıkarmamı istiyordu.

Lola hapiste olduğu dönemi her zaman büyük bir özlemle anımsardı. "Ben zindandayken," derdi sık sık. Zindanda pek rahatmış, sonunda yerini bulmuş, kendiyle barışıkmış, saplantılardan ve yasaklardan kurtulmuş olduğunu düşünürmüş. Hem siyasal nedenlerle içeri düşmüş olan Yugoslav kızlarıyla hem de adi suçlardan tutuklu olanlarla arkadaşlık kurmuş. Onlarla konuşurken doğru sözcükleri bulmayı başarıyormuş, onların güvenini kazanmış; öteki zindandaşlarının hepsi çevresinde toplanıyor, ondan yardım ve öğüt bekliyorlarmış. Balbo ile karısının, Lola'ya bir iş bulma konusundaki konuşmaları hep "zindan üzerinde" biterdi ve ikisi de onun için kendini zindanda olduğu zamanlardaki gibi rahat, özgür ve yasaklardan uzak, kendi güçlerinin tümüyle efendisi olarak hissedebileceği bir iş bulmak gerektiği

konusunda anlaşırlardı. Böylesine bir şey bulmak pek kolay görünmüyordu. Sonradan Lola hastalandı ve bir süre hastanede yatması gerekti; hastanede hasta kızların arasında, anlaşılan, önemli olayların geçtiği gerginlik, tehlike ve belirsizlik anlarında su yüzüne çıkan o elebaşı yeteneklerine az buçuk kavuşur gibi oldu.

Lisetta Roma'da kendine bir iş bulmuştu: İtalya-SSCB Derneği'ne girmişti. Savaştan hemen sonra Rusça öğrenmişti. Lola ve benimle birlikte başlamıştı Rusça çalışmaya ve o, Rusça'yı öğrenmiş, biz ise yarı yolda kalmıştık. Ne diyordum, Lisetta her gün işyerine gidiyor ve evini de birlikte yürütmeyi başarıyordu, şimdi çocuklarına da kendi bakıyordu; ama çocuklara bakmıyormuş gibi yapıyor, çok küçük olmalarına karşın ondan tümüyle bağımsızlarmış gibi davranıyordu. Gene tatillerde Torino'ya geliyor, çocuklarını da birlikte getiriyordu. Ona çocukların nerede olduğunu sorduğumuzda dalgın ve umursamaz bir hava takınıyor, onları nerede bıraktığını pek iyi anımsamadığını söylüyordu. Bizlere, onları yalnız başlarına sokakta oynamaya bıraktığı izlenimini vermek hoşuna gidiyordu. Gerçekte çocuklar parkta oluyorlardı, anneanneleri ve onlara bakan dadıyla; hava kararır kararmaz Lisetta da elinde atkılar ve berelerle onları almaya gidiyordu, çünkü kendi de ayırdına varmaksızın, ne kendine, ne kimseye karşı açığa vurmaksızın, sevecen, dikkatli ve kaygılı bir anne olup çıkmıştı.

Ayrıca siyasal nedenlerle kocasıyla hep ters düşüyormuş gibi davranıyordu. Gerçekte ise kocasının yanında bir kuzu gibi uysaldı ve temelde onunkinden ayrı bir görüşe sahip olması olanaksızdı. Öte yandan ikisinin politik görüşleri arasında hiçbir gerçek ayrılık yoktu. Eylem Partisi,

(E. P.) artık tarihe karışmıştı; çevrede en ufak bir izi bile kalmamıştı. Ama Lisetta her yerde, özellikle de evinin duvarları arasında, onun gölgesini gördüğünü hep söylüyordu. Çocuklarının kafası çalışmaya başlar başlamaz, onlarla da tartışmaya girişti; özellikle de alaycı ve dediği dedik olan, ona keskin bir dille karşılık veren büyük kızıyla. Öyle ki, anne-kız bir tabak etin başında uzun uzun tartışıyor, yoksulunu zenginini, solcusunu sağcısını, Stalin'i, papazları ve İsa'yı topa tutuyorlardı.

Lisetta, arkadaşı Lola'yı, aynanın önünde uzun uzadıya takıp takıştırır, boyanıp süslenirken görünce: "Böyle kontes-lik taslama," derdi. Sonra kendi de gözlerine biraz siyah rimel çekerdi, azıcık, belli belirsiz; sonra da Kral Umberto Caddesi'ne, sokaklara çıkarlardı. Lisetta'nın yağmurluğunun önü açık, sıska kukla ayağına benzer ayakları, sandallarının içinde çıplak olurdu. Lola ise kocaman düğmelerle süslü siyah paltosu, yakasında iğnesi, kartal burnu havayı yaracak gibi uzamış, o çok eskiden kalma salınır, küçümser adımlarıyla dolaşırdı.

Yayınevine giderlerdi. Balbo'yu koridorda ya bir papazla ya Mottura ile ya da evden buraya peşinden gelmiş olan arkadaşlarından biriyle konuşurken bulurlardı.

Lisetta, Balbo için, "Hep papazlarla birlikte bu," diyordu, "çok fazla birlikte oluyor onlarla." Ondan söz ederken "bir E. P. anlayışına sahip" demezdi hiç, hatta hakkında böyle söylemediği az sayıda insandan biriydi Balbo. Balbo da kimi zaman Lisetta'yı, "biraz E. P." olmakla, hatta "ortalıkta kalmış son E. P. olmakla" suçluyordu. Buna karşılık Lisetta Balbo'ya aşırı Katolik olduğunu söylüyordu; ama bu yüzden gene de onu bağışlamaya hazırdı, bu yüzden dünyada

başka kimseyi bağışlamayacağı halde: çünkü hâlâ, kendi çocukluğunda Balbo'nun pazarları ona Croce'nin kitaplarını getirmesini ve güzel konuşmasıyla onu adeta büyülemesini unutmamıştı.

Roma'da, onlardan uzaktayken de aklından geçirirdi: "Bir kont! Gerçekte bir kont bu adam! Gerçekte onlar bir kont ile kontes," derdi. Roma'da, çok daha az beğendiği ama ters düşmediği, ama böylesine derin anılarının olmadığı, aslına bakarsan, birlikteyken biraz da sıkıldığı başka dostlarını da görüyordu. Ama bunu kendine bile açıklamıyordu. Balbo'nun soylu bir aileden olması ve Katolik olması uzaktan ona, karşı karşıya geldikleri zaman Balbo'nun gösterdiği tüm gerekçeleri biraz sarsıyormuş gibi geliyordu. Ama ne zaman Torino'ya dönse, Balboların evi onu karşı konulmaz biçimde çekiyordu; gene de gerçeği kendine bile itiraf edemiyordu: "Onlar benim dostum ve onları seviyorum, görüşleri doğru mu, yanlış mı umurumda bile değil, Balbo'nun papazlardan pek hoşlanması, umurumda bile değil," diyemiyordu bir türlü. Çünkü o saf, yumuşacık, çocuksu yaradılışında, başkaları konusundaki görüşleri büyük, sık yapraklı ağaçlar gibi gelişiyor, dallanıyor, ruhunun dupduru aynasını kendi bakışlarından bile gizliyor, örtüyordu.

Mottura, Balbo ile öylesine uzun bir zamandır birlikteydi ki yayınevinde "motturalık" diye bir fiil üretilmişti. "Balbo ne yapıyor? Motturalıkta mı? Elbette motturalıktadır," diyorduk. Balbo, Mottura ile söyleştikten sonra, Mottura'nın, bilimsel diziye ilişkin önerilerini aktarmak üzere editöre gidiyordu; oysa ki bu diziyle ilgilenmeye hiç mi hiç niyeti yoktu, ama her zaman burnunu en değişik dizilere sokar, ille de görüşünü söylerdi. Balbo'da bilimsel anlayıştan eser yoktu,

hukuka yazılmadan önce ve gençliğin o bir türlü yolunu bulamayan döneminde, iki yıl tıp okumuş olmasına karşın; ama bu iki yıl en ufak bir iz bırakmamıştı onda. Mottura babamın dışında tanıdığı tek biliminsanıydı; o çok eskilerde kalmış yıllarda, anatomi sınavına babamın dersinde girmişti; ama Mottura'nın konuşmalarından yüreklenerek bilim kitaplarını arıyor, okumuyor, o kırmızı burnunu belki bir-iki saniyecik, şöyle bir daldırıp geçiyordu, o kadar. Bununla birlikte, Mottura ile söyleşirken, yargıları ve düşünceleri havada kapmaya hazırdı. Mottura ile salt kendi zevki için konuşuyordu, hiç kuşkusuz onun yargılarını öğrenmek, önerilerini almak için değil; zaten insanlarla konuşurken hiçbir zaman belirli bir amacı olmamıştı; başlangıçta varsa bile, hemen unuturdu. Konuşması, çıkar kaygısından uzak, tertemiz ve amaç gütmeyen bir araştırma çizgisi üzerinde giderdi. Ama yayınevinde öğrendiklerinin bir bölümünü değerlendirmek isterdi, salt kaka yapmak gerektiği için kakasını yapmakla birlikte gene de bir tarlayı kirlettiğinin bilincinde olan biri gibi. Onun çalışma konusundaki anlayışı, bu yayınevinden başka herhangi bir yerde ne düşünülebilir, ne hoşgörülebilirdi. Gerçekten de daha sonra, başka yerlerde, başka bir biçimde çalışmayı öğrendi. Ama o zaman da böyle çalışıyordu ve akşama değin, yorgun olduğunun ayırdına varmıyor, tam yatacağı sırada, bitkin düşmüş olduğunu anlıyordu. O dönem bir kitap bile yazmıştı; onu yazmaya nasıl zaman bulduğunu anlamak olası değildi. Gene de yazdı, hatta günü geldi, bastırdı da o kitabı. Taslakları düzeltme işi için başkalarına ricada bulundu, çünkü kendisi taslak düzeltmeyi bilmiyordu, aylar boyu uğraşsa, gene de yanlışları görmezdi.

Ben, akşam geç saatlere değin Balboların evinde kalırdım. Balbo'nun üç dostu hep oradaydı: bıyıklı, ufak tefek olanı, yüzü biraz Gramsci'yi andıran uzun boylu olanı, hep gülümseyen, pembe yanaklı, kıvırcık saçlı sonuncusu. O hep gülümseyen, sonradan yayınevine çalışmaya geldi, bilimsel diziyle ilgilenmekle görevlendirildi. Bu oldukça garip görünüyordu çünkü hiçbir zaman, herhangi bir bilim dalıyla ilgilenmediği biliniyordu; ama anlaşılan görevini iyi yapıyordu ki orada yıllar boyu kaldı, hatta o dizinin yöneticisi bile oldu. Hep o belirsiz, çaresiz, acıklı gülümsemesiyle, hep kollarını iki yana açar, bilimden hiç anlamadığını vurgulardı ve sonunda ayrılıp kendi başına, bilimsel kitaplar yayımlayan bir yayınevi kurdu.

Balbo, bu arkadaşlarıyla tartışmayı bir an için kestiğinde, yazma biçemimiz konusundaki düşüncelerini Pavese'ye ve bana açıklardı. Pavese onu, ışığın altında koltuğa oturup dudağında kurnaz bir gülümsemeyle piposunu tüttürerek dinlerdi; Balbo'nun ona tüm söylediklerini de zaten çok çok uzun zamandan beri bildiğini belirtirdi.

Gene de, büyük bir zevkle dinlerdi. Biz dostlarıyla ilişkilerinde her zaman alaycı bir yön vardı ve bizi biraz da alayla karışık yorumlar ve tanırdı; belki de sahip olduğu şeylerin en güzeli olan bu alaycılığını hiçbir zaman en çok önem verdiği şeylere taşımasını bilmezdi, ne abayı yaktığı kadınlarla ilişkilerine, ne de kitaplarına: alaycılığını sadece dostluğa taşırdı çünkü dostluk Pavese için, doğal ve bir bakıma şaşkın bir duyguydu, bunun için de aşırı önem vermediği bir şeydi. Aşka da, yazmaya da öylesine bir ateşle, öylesine hesaplayarak atılıyordu ki, gülmeyi hiç bilmiyor, bu yüzden de tümüyle kendi olamıyordu; kimi zaman onu düşündüğümde alaycılığı onda en çok

anımsadığım ve ağladığım şeydir, çünkü artık yok; kitaplarında gölgesi bile yok, o alaycılığı, o kurnaz gülümseyişinin pırıltısından başka yerde bulmanın olanağı da yok.

Bana gelince, kitaplarımdan konuşulduğunu duymaya derinden susamıştım. Balbo'nun sözleri bana zaman zaman son derece anlamlı geliyordu. Ama gene de çok iyi biliyordum ki kitapların ancak birkaç satırını okurdu. Savaş günlerinde okumak için ne zaman vardı, ne yer. Ama o, bu zaman ve yer yokluğunu derhal ve son derece keskin bir sezgiyle kapatmasını biliyordu; bu önsezi onu, sadece birkaç tümceye göz gezdirmekle bile, bir görüş sahibi olmaya yöneltiyordu. Uzaktan, onun bu görüş sahibi olma biçimini zaman zaman iğrenç bulur ve onu yüzeysel olmakla suçlardım. Ama haksızdım, çünkü onda, ayrım gözetmenin, yüzeysel olmanın izi bile yoktu. Dikkatle ve uzun uzun okumuş olsa da, bundan daha derin ve eksiksiz bir yargıya varamayacaktı. Kitaplar ve kişiler üzerine yorumlarında ayrım gözeten ve yüzeysel olan sadece pratik öğütlerdi; o ise pratik öğütler vermeyi bilmezdi, ne başkalarına, ne kendine. Kitaplarımı yorumladığı ya da beni üzgün gördüğü zaman, bana verdiği pratik öğüt, o sıralarda üyesi olduğum Komünist Parti'nin hücre ya da bölge toplantılarına daha sık gitmekti. Bu ona, beni kopmuş olarak gördüğü gerçek dünyaya bir geçit açmanın yoluymuş gibi geliyordu; öte yandan, o savaş sonrası yıllarında yazarların sol partiler aracılığıyla kendi gölge çemberlerini kırmaları ve canlı gerçeğe karışmaları gerektiği doğrultusunda, oldukça yaygın bir kanı egemendi. Bu öğüdünü, o sıralar yanlış bulacak durumda değildim, kendimi sadece daha mutsuz, tümüyle yönünü şaşırmış görmekteydim; gene de öğüdünü tutuyor, o toplantılara gidiyor ama

ruhumun ta derinliklerinde, açık açık söyleme yürekliliğini gösterememekle birlikte, o toplantıları iç karartıcı ve can sıkıcı buluyordum.

Sonradan anladım ki, onun bu pratik öğütlerini tutmanın hiç ama hiç gereği yokmuş. Onun sözlerini her türlü pratik kolaylıktan soyutlamak gerekiyormuş. Ancak her türlü pratik içeriğinden arındırıldığı zaman, sözleri yol gösterici ve verimli oluyordu. Ama o zamanlar beni, onun dediklerini adım adım uygulamaya ve adım adım onun düştüğü yanılgıların tıpkısına düşmeye iten bir güç vardı sanki. Pavese'ye gelince, o, kendi hesabına, başka yanılgılara da düşüyordu ama hep başka yollara dalıyor, o yollarda tek başına, başkalarını küçümseyen, inatçı tutumuyla, uyuşuk ve tembel bir ruhla yürüyordu.

Pavese, bizimkilerden daha ağır yanılgılara düşüyordu. Çünkü bizim yanılgılarımız, içimizden geldiği gibi davranmaktan, tedbirsizlikten, budalalıktan ve saflıktan ileri geliyordu; buna karşılık Pavese'nin düştüğü yanılgılar tedbirden, kurnazlıktan, hesaptan ve zekâdan doğuyordu. Hiçbiri, bu tür yanılgılar kadar tehlikeli değildir. Hatta, onun başına geldiği gibi, öldürücü bile olabilirler; çünkü kurnazlık yüzünden gireceğin yolda yanılırsan, geri dönmen zordur. Kurnazlık yüzünden düşülen yanılgılar, bizleri giderek sarıp sıkıştırır. Kurnazlık içimizde umursamazlıktan da, tedbirsizlikten de daha derin kök salar; böylesine sağlam, böylesine sınırlı, böylesine derin bağları nasıl söküp atacaksın? Tedbirlilik, hesaplı davranma, kurnazlık, mantığın görüntüsüne sahiptir: mantığın görüntüsüne, kendi yanılmaz savlarıyla tartışan, verilecek yanıt bulunamayan, dinlemekten öte yapılacak bir şey olmayan, acı sesine.

Pavese, Torino'da bizlerden hiçbirimizin bulunmadığı bir yaz, canına kıydı. Ölümüne ilişkin koşulları bir geziyi ya da bir akşam eğlencesini önceden tasarlayıp hazırlayan biri gibi hazırlamış ve hesaplamıştı. Bu gezilerde ve eğlencelerde beklenmedik, rasgele hiçbir şeyin olmasını sevmezdi. O, ben, Balbo ve yayınevi sahibi editör, tepelerde gezmeye gittiğimizde, herhangi bir şey çıkıp da onun önceden saptadığı yolu değiştirmemize neden olacak, biri randevuya geç gelecek, programda ani değişiklik olacak, beklenmedik biri bize katılıverecek, gene beklenmedik bir durum bizi onun önceden seçtiği falanca lokantada değil de yolda beklenmedik biçimde karşımıza çıkmış bir tanıdığın evinde yemek yemek durumunda bırakacak olsa, son derece sinirlenirdi. Beklenmedik şeyler ona feleğini şaşırtıyordu. Gafil avlanmayı sevmiyordu.

Yıllardır canına kıymaktan söz eder dururdu. Kimse de ona hiçbir zaman inanmamıştı. Daha kiraz yiyerek Leone'yle bizim evimize geldiği zaman, Almanların Fransa'yı aldığı dönemde bundan söz ederdi. Fransa yüzünden değil, Almanlar yüzünden değil, İtalya'ya bulaşmaya başlayan savaş yüzünden değil. Gerçi savaştan korkardı ama savaş yüzünden canına kıyacak derecede değil. Gene de savaş biteli çok olduğunda bile, o, savaştan korkmayı sürdürdü; hepimiz gibi. Çünkü böyle olur, savaş biter bitmez hemen yeni bir savaştan korkmaya ve hep onu düşünmeye başlarız. O ise yeni bir savaştan, bizim korktuğumuzdan da çok korkuyordu. Ondaki korku, bizim korkumuzdan daha büyüktü; ondaki korku, düşüncelerinin duruluğuna ürkütücü gelen, o beklenmedik ve bilinmedik şeylerin karmaşasıydı; yaşamının tertemiz kıyılarına vuran karanlık, kaynayan, zehirli sular.

Aslına bakılırsa, canına kıyması için hiçbir elle tutulur nedeni yoktu. Ama birçok nedeni bir araya getirip sonuçta vardığı tutarı, şaşılacak bir doğrulukla hesaplamış, bir daha toplamış ve o kurnaz gülümseyişiyle doğrulamış, sonunda tıpatıp aynı sonuca vardığını görmüştü. Yaşamının ötesine de bakmıştı, gelecekteki günlerimizi, insanların, onun kitaplarının ve anısının karşısında nasıl davranacaklarını hayal etmişti. Ölümün de ötesine bakmıştı, yaşamı sevenler, ondan korkmasını bilmeyen, bir yandan ölümü düşünürken bir yandan da ölümü değil, yaşamı düşleyen insanlar gibi. Ama o zaten, yaşamı sevmiyor, koşulları hemen hesaplamayı seviyordu, hiç kimse, öldükten sonra bile onu gafil avlamasın diye.

Balbo gidip Roma'ya yerleşti, yayınevinden ayrıldı. Sonra yıllar yılı, saçma tasarılarla yanılgılar arasında bocaladı durdu. Sonunda gerçek anlamda bir işi oldu. Başkaları gibi çalışmayı öğrendi; gene de yayınevinde olduğu günlerdeki gibi yemek saatini de, işyeri boşaldığında çıkıp gitmeyi de hep unutuyordu. Bu yüzden, ötekilerden çok çalışıyordu ama bunu anlamaksızın, akşam, yorgunluktan bitkin düştüğünü görünce de şaşırıyordu.

Şimdi Balboların üç çocuğu vardı. Gerçek bir babayla gerçek bir anne olmayı deniyorlardı ki bunu ikisi de beceremiyor, bu onlara ağır bir yük oluyordu. Her gün bu beceriksizlikten dolayı birbirlerini suçlarlardı. İkisi de çocuk eğitimini bildiğini söylemiyordu; ama her biri, ötekinden, olmadığı gibi davranmasını bekliyordu. Balbo, iyi bildiği bir şeyi, yani coğrafyayı çocuklarına öğretmeye kalkışıyordu; çünkü okulda öğretilen tüm öteki derslerden, söylediğine göre son

derece iyi bir öğrenci olmasına karşın, aklında hiçbir şey kalmamıştı.

Buna karşılık, onların tarih derslerine hiç yanaşmıyordu, biraz tarih bilmediği için ve biraz da tarihi olayların içine, siyasal yargıların ve görüşlerin sinsice sokulmasından korktuğu için. O, çocuklarına önceden belirlenmiş kalıpları sunmak istemiyordu, onların kendi yargılarını, kendi görüşlerini kendilerinin üretmesinden yanaydı. Bu da onun gibi, bunca zamandır dostlarına karşı yargılarını ve görüşlerini bildirmekte saldırgan ve baskıcı davranmış biri için anlaşılmaz görünüyordu. Ayrıca, o yargı ve görüşleri algılarken de, yani başkaları konusunda bir kavram edinirken de, onları kaynaştırır, bir temele oturtur ve kendi düşüncesinin damgasını vururken de saldırgan ve baskıcıydı. Çocuklarına karşıysa kendi düşüncesini aktarmakta hiç olmadığı derecede tedbirliydi.

Bu yüzden Lola ile kocası, çocuklarının önünde hiç politika konuşmazlardı: Lola, hizipçilikten nefret ettiği için; Balbo da çocuklarla, karmaşık konulara değinmekten kaçınmak gerektiğini düşündüğü için. İkisi de onların kafalarını karıştırmaktan ve kurulmuş otoriteye karşı onlarda güvensizlik ve belirsizlik uyandırmaktan çekindikleri için, çocukların önünde zindan öykülerini de açmıyorlardı.

Lola'ya gelince hayalinde, sahip olduğu çocuklardan bambaşka çocuklar biçimlendiriyor, her an kendi kafasındakilerden çok başka, tembel, dağınık, dalgın olan kendi çocuklarıyla karşı karşıya gelmek zorunda kalıyordu. Bu yüzden de o haşin, sinirli tutumuyla onları paylamaktan öte bir şey yapmıyor, bu da hiçbirini korkutamadığı gibi, evde belirsiz bir huzursuzluk, patırtı ve karmaşa havası yaratmak-

tan öte bir işe de yaramıyordu. Öte yandan Lola bir de, Balbo'nun hiçbir zaman olmadığı ve olamayacağı bir ideal koca ve baba yerleştirmişti kafasına, ara sıra kocasına da, çocuklarına da, bir zamanlar evi dolduran insanlardan yakınmak için attığı o çığlığa benzer uzun, boğuk, öfke dolu bir çığlık basıyordu.

Roma'daki evlerine, Torino'da, Kral Umberto Caddesi'nde olduğu gibi gelen giden yoktu. Hatta az sayıda arkadaşları vardı, onlar da akla yakın saatlerde görünürlerdi; ayrıca bunlar, Balbo'nun özellikle söyleyeceği hiçbir şeyi olmayan, yanlarında zaman zaman sustuğu, zaman zaman da şakalaştığı kişilerdi. O eskilerden kalma, yaman konuşma isteği yatışmıştı biraz. Şimdi aklını belirli amaçlara veriyor, günün belirli saatlerinde, belirli kişilerle ilgileniyor, sonra da akşam olduğunda indirilen kepenkler gibi, suskunluğa kapanıyordu.

Baş başa yolculuğa çıktıkları zaman ya da tüm çocukları tatile gönderdiklerinde, Balbo ile karısı gene eskisi gibi günlerin ve akşamların keyfini çıkartıyor, özgürce dinleniyor, diledikleri gibi sokaklarda başıboş geziniyorlar, Balbo karısına kendi hoşuna giden elbiseler ve iskarpinler aldırıyor ya da gece kulüplerine dans etmeye gidiyorlardı.

Sonunda Lola da bir işe girdi. İşi kendi seçmedi, iş hiç düşünmediği bir sırada ayağına geldi. Belki de seçeneği olsa geri çevirirdi; zindanına hiç mi hiç benzemiyordu, yani, kendini yaşamında en iyi ve en yüksekte olarak değerlendirdiği döneme. Gene de bu iş ona iyi gelmiş, uğraşına biraz da kendi zekâsını katmıştı; aynı zamanda dağınıklığını, sabırsızlığını, huzursuzluğunu ve kavga etme isteğini de katmış olsa bile. Kavga etme isteğini her şeyden çok, zaman zaman işi

gereği broşürler ve paketler göndermek üzere gittiği postane gişelerinde gösteriyordu.

Birtakım hukukçularla çalışıyordu. İşini genellikle evinden yürütüyordu; bu arada bir yandan da hizmetçilere bağırıp çağırarak emirler veriyor, kayınvalidesine ve arkadaşlarına telefon ediyor, elbiselerini giyip çıkartarak prova yapıyordu. Bu işi, karmaşaya karmaşa kattı. Zaman zaman paket yapması gerekiyordu; bunun üzerine ansızın, paketleri çocuklarının yapmasına karar veriyordu, çünkü o sırada hayaline paket yapmakta usta ve becerikli çocukları olduğu yerleşmiş bulunuyordu. Bunun için de haykırıyordu: "Luucaaa!" Şişman, her yanı mürekkep lekesi içinde, miskinliğin sislerine dalıp yitmiş bir prens gibi yavaş ve umursamaz Luca da sökün ediyor, Lola ona, hemen yirmi kadar paket yapmasını buyuruyordu. Luca, ömründe tek bir paket bile yapmamıştı. Annesi onun eline bir tomar kâğıtla bir yumak ip tutuşturuyordu. Kafası bomboş Luca evin içinde, elinde bu iple dalgın dalgın dolanıp duruyor, ağır ağır, amaçsızca, tembel tembel geziniyordu; kıpırdanıyordu, bir zaman gelip de annesi ona bas bas bağırmaya başlayıncaya ve ipi elinden hırsla çekip alıncaya değin. O zaman Luca ona, o görkemli suskunluğunun ötesinden o yeşil gözleriyle gururla, kımıldamadan bakıyordu.

Balbolar kışın, hep dağa kaymaya giderlerdi. Şimdi çocukları da peşlerine takıyorlardı. Ama Kuzey'e çıkmak zorundaydılar: çünkü Roma dolaylarının alçak, rüzgârlı ve kalabalık dağlarını beğenmiyor, küçümsüyorlardı. Sestrieres'e ya da İsviçre'ye bile gidiyorlardı; orada, karların ortasında Lola özgürdü, hukukçularını da unutuyor, çocuklarının okullarını da unutuyor, belki de fazla zeytinyağı kullanan hizmetçi-

yi de unutuyor, huysuzluklarını da, o bitmek bilmeyen kinlerini de geride bırakıyordu. Ama bu özgürlüğü kazanmak için önce Roma'da, anlatılmaz bir kaos yaşanıyor, bavullar yapılıp bozuluyor, kazaklar kaybediliyor, bağrışılıyor, kentte oradan oraya çılgın gibi koşturuluyor, buyruklar yağdırılıp geri alınıyor, Lola bu sırada, ne yapacağını şaşırmış hizmetçi kadınla hiç oralı olmayan, üstü başı mürekkep lekesi içindeki Luca'nın ortasında, hukukçulara randevular veriyor; telefonlar da hiç susmuyordu.

Lola yazın da Ostia'ya, denize girmeye gidiyordu. Oraya yalnız gidiyordu çünkü kocası denizi pek sevmiyordu ve çocukları da genellikle o dönemde Roma dışında, izci kamplarında oluyorlardı. Deniz kıyısına, salt bu amaçla, evden arabayla alınıp eve getirilmek üzere kullanılan gelgeç insanlarla gidiyordu. Bu gelgeç kişilerle, sıradan, ne canını sıkan, ne de eğlendiren söyleşiler sürdürüyordu; çünkü yaradılışının, eğlenceye de can sıkıntısına da yabancı, otomobille bir yere götürülmek ya da halıcı adresi almak gibi genellikle anlık çıkarlara bağlı, toplumsal bir yönü vardı. Günlük yaşamını zora sokmak gibi bir huya sahipti ayrıca; uzaktaki halıcıları, ucuz ama telefonu olmayan marangozları, gene o gelgeç tanıdıklar sayesinde, küçücük indirimler yaptırabildiği, dünyanın bir ucundaki mağazaları arar, bulurdu. Gene de Ostia'da, deniz kıyısında tek başına keyif sürüyor, uzaklara değin açılıp yüzüyor, güneşte kurunuyor, inanılmaz derecede yanıyordu. Doktorlar, bir zamanlar çektiği ve her zaman pek korktuğu ama gene de denizden, güneşten, kumdan uzak duracak derecede korkmadığı o hastalıktan dolayı ona, güneşte fazla kalmamayı öğütledikleri halde. Saat dörtte yemeğe dönüyor, evde kocasına o boğuk ve sevecen çığlığı

atıyor, o özgürlük ve tatil sabahıyla rahatladığını hissediyor, yazı seviyor, sıcağı seviyor, çocukların kampta olmasını, evde mayoyla, yalınayak dolaşmayı seviyordu.

Ben hâlâ Torino'daydım ama sık sık geliyordum Roma'ya ve gelip temelli oraya yerleşmeye hazırlanıyordum. Yeniden evlenmiştim; kocam Roma'da öğretim üyesiydi. Ev arıyorduk ve ben yakında çocukları da aşağı getirecektim, Roma'ya bütün bütüne yerleşecektik.

Balboları görmeye gidiyordum. Hep dosttuk. Eski günlerden konuşuyorduk. Balbo'ya diyordum ki: "Özeleştiri yaptığımız günleri anımsıyor musun?"

Bir zamanlar, savaş sonrası yıllarda, özeleştiri yapmak da aramızda pek modaydı. Bir yanılgıya düştükten sonra, düşülen yanılgıları yüksek sesle incelemek ve didik didik etmek anlamına geliyordu. Yanlış üstüne yanlış yapıyorduk; özeleştiri de gelip yanlışların üstüne biniyor, o yanlışların kendisiyle karışıyor, bütünleşiyordu, tıpkı operada müziğin sözlerle karışması, onların anlamını karartması ve kendi eşsiz ritmiyle insanları alıp götürmesi gibi.

"Mitinglere katıldığımız günleri anımsıyor musun?" diye soruyordum.

Kocasının mitingleri aklına geldikçe Lola, hâlâ acıyla inliyordu, çünkü onu orada görüyordu, öyle, tahta tribünler üstünde küçücük kalmış, dalgalanan bayrakların arasından, insanla kaynayan alana yukarıdan bakarken. Balbo orada, o kararsız sesiyle tümceler homurdanır, işaretparmağıyla ara sıra kafasını kaşırdı. Gecenin karanlığı ve soğuğu yavaş yavaş çöker, kendi düşüncelerinin dolambaçlı ve engebeli yoluna dalarak, onu dinleyenlerin girdiği o çetin ve ulaşılması

zor yolda peşinden geleceklerine inanarak tümcelerini sıralamaya devam ederdi. Halk da, dinlemeye ve alkışlamaya alışık olduğu, çın çın öten, vurucu sözleri boşuna bekler dururdu. Gene de alkışlardı ama, belki onu desteklemek için, belki duyduğu tartışılmaz güven dolayısıyla ya da belki sonunda sustuğu için.

Babam da bir kez bir toplantıya katılmıştı o yıllarda. Ondan, adını Halk Cephesi'nin aday listesine koymasını istemişlerdi: Halk Cephesi, komünistlerle sosyalistlerin birlikte seçime katıldıkları bir cepheydi. Babam kabul etmişti. Ona en azından bir toplantıya katılması gerektiğini söylemişlerdi bir tek. Canı ne isterse onu söyleyebilecekti, razıydılar. Onu bir tiyatroya götürdüler, sahneye çıkardılar ve babam, konuşmasına şu sözlerle başladı: "Bilim, gerçeğin araştırılmasıdır."

Bilimden başka bir şeyden söz etmedi, şöyle yirmi dakika kadar halk şaşkınlıkla susuyordu. Bir aralık babam, bilimsel araştırmaların, Amerika'da, Rusya'dakine oranla daha ileri gittiğini söyledi. Halk, yönünü büsbütün şaşırmıştı, sessizlik sürüyordu. Bununla birlikte babam, bir an Mussolini'nin adını anacak oldu, ona Perdappio eşeği diye ad taktığını söyledi. O zaman bir çılgın alkıştır koptu işte: bu kez de babam, ne olduğunu anlayamayarak çevresine bakındı. İşte babamın mitingi de bu oldu.

O toplantıda hazır bulunan Balbo, aklına geldikçe gülüyordu. Babamı çok beğenirdi o; yapmış olduğu o iki yıllık tıp öğreniminden aklında kalan tek şey babamdı. Ders yılı başlarken enstitünün kapısında, kayıt sırasında bir kargaşadır, bir kavgadır kopardı, "Ve baban," diye anlatıyordu Balbo, "başını eğip kendini o kargaşanın içine atardı, sürünün

içine dalan bir boğa gibi, kalabalığın içinden kendine yol açabilmek için."

Anımsıyordum, babam savaş sırasında, sokakta hava saldırısına yakalandığında da böyle, başını eğip bir boğa gibi koşardı. Babam sığınaklara inmezdi, alarm çalmaya başlayınca o da koşmaya başlardı ama sığınağa değil, evine doğru. Başı önde, duvarlara sürtünerek koşardı, uçakların ve alarm düdüğünün gürültüsünde, tehlike içinde mutluydu, çünkü tehlike, sevdiği bir şeydi.

"Saçmalık," derdi sonradan. "Düşünsene bir, hiç sığınağa girer miyim! Sanki ölmek, umurumda mı benim?"

Anneme, Torino'dan ayrılarak gidip Roma'ya yerleşeceğimi söylediğimde çok üzüldü. "Demek çocuklarımı alıp götürüyorsun," dedi. "Ne kancıksın sen!"

Miranda'yla konuşuyorlardı: "Onları bana üst baş perişan gönderir bu! Onları düğmeleri kopuk gezdirir! Yaka paça bir yanda!"

Sürgündeyken beni görmeye geldiği günleri anımsıyordu, ben orada mutfakta, sepetin içinde onarım bekleyen öteberiyle oturur, bir şeye elimi sürmezdim. Bir an dikiş dikmeye kalkışacak olsam hemen vazgeçer, "Şimdi dikemem artık, iğneyi kaybettim," derdim.

Ama artık yıllardır, ne kendime ait bir evim vardı, ne bir çamaşır dolabım, ne onarım bekleyen ama onarmadığım öteberinin durduğu sepetim. Yıllardır babam ve annemle oturuyordum ve her şeyi annem düşünüyordu.

Yazın, çocukları dağa götürmeyi akıl eden onlardı, babamla annem çocukları genellikle Perlotoa'ya götürür, hep aynı evi kiralarlardı, önünde çayır olanı. Ben kentte yalnız

kalırdım ve kentten ancak birkaç günlüğüne, yayınevi kapandığı dönemde ayrılırdım.

Babam dağdayken, sabah erkenden, "Hadi yürüyüşe çıkalım," derdi, sırtında o pek eski, pas rengi ceketi, ayağında kalın çorapları, nalçalı kunduralarıyla. "Hadi, kalkın, yürüyüşe çıkalım! Tembelliğin gereği yok! Hep böyle çayırda kalmanızı istemiyorum!"

Eylülde dönerlerdi; annem de Tersilla'yı çağırırdı, okul önlüğü, don, pijama ve palto diktirmeye.

"Onların temiz pak olmasını istiyorum! Ben çocukları temiz pak tutmayı severim! Hepsinin üstü başı yerli yerinde olmalı! Onların sıcacık giyinmiş olduğunu düşündükçe, içim rahat ediyor!"

Akşam annem çocuklara *Kimsesiz Çocuk* okurdu. "Ne de güzeldir şu *Kimsesiz Çocuk*!" derdi hep. "En güzel kitaplardan biridir!"

"Markiz Colombi'nin kitapları da çok güzeldi," derdi. "Ne yazık ki artık bulunmuyor. Senin yayıncıya söylesen bir," derdi bana, "yeniden bassa Markiz Colombi'nin kitaplarını. Çok güzeldiler!"

Ben çocuklara *Biçare*'yi armağan etmiştim. Küçükken bana onu Paola okumuştu, o dönemde çok acıklı, duygusal, ağlatan, sonu hep kötü biten öyküleri beğenirdi. Annem ise *Biçare*'yi sevmez, fazlasıyla acıklı bulurdu. "*Kimsesiz Çocuk* daha güzel," derdi, "tartışmasız. *Biçare* aşırı duygusal. Pek beğenmem ben. Oysa ki *Kimsesiz Çocuk*, Kapi! Bay Vitali. Güzel yüzler yalan söylemişlerdir! Babayla anneyi onurlandırır! Güzel yüzler doğruyu söylerler!" Ve *Kimsesiz Çocuk*'un kişilerini, ezbere bildiği bölüm başlıklarını sayıp dökmeyi sürdürürdü, çünkü bu kitabı kim bilir kaç kez kendi

çocuklarına okumuştu, şimdi de benim çocuklarıma okuyordu; Her akşam bir bölüm, hep ara sıra rengi döner gibi olsa da, hiçbir zaman sonu kötü gelmeyen o serüvenlerin çekimine kendini kaptırır ve kendisi köpekleri çok sevdiğinden, özellikle pek sevimli bulduğu köpek Kapi'nin büyüsüne kapılırdı. "Öyle bir köpeğim olsun isterdim doğrusu! Ama babanız, benim köpek beslememe izin verir mi hiç!"

"Güzel bir aslanım olmasını da çok isterdim! Aslanlar öyle hoşuma gider ki! Tüm vahşi hayvanları severim ben," derdi ve olanağını bulur bulmaz da sirke koşardı, çocukları götürmek bahanesiyle. "Ne yazık ki Torino'da hayvanat bahçesi yok. Her gün giderdim olsaydı. Güzel bir vahşi hayvan yüzü görmeyi öyle isterim ki!"

"*Biçare* o kadar da güzel değil," diyordu. "Küçükken Paola'nın hoşuna gidiyordu, çünkü onlarda, Paola ile Mario'da acıklı şeylere bir düşkünlük vardı. Neyse ki şimdi geçti bu merakları!"

"O ikisi, Mario ile Paola, birbirlerine pek bağlıydılar küçükken," diyordu babam da. "Unuttun mu, nasıl ikisi durmadan bır bır konuşurlardı, zavallı Terni'yle? Bir Proust saplantıları vardı ki, başka şeyden söz etmezlerdi. Şimdi, Paola ile Mario, birbirlerine pek soğuklar, artık birbirlerinin yüzüne bile bakmaz olmuşlar. Mario onu burjuva buluyor. Ne eşekler ama!"

"Ne zaman çıkıyor senin Proust çevirisi," derdi annem bana. "Ben Proust'u yıllar var ki okumaz oldum. Ama anımsıyorum, çok güzeldi! Madam Verdurin'i anımsıyorum! Odette! Swann! Madam Verdurin galiba biraz Drusilla gibi olacaktı!"

Ben yeniden evlenip de bir süre sonra Roma'ya yerleşince annem kısa bir süre bana darıldı. Ama kin gütmeyi bilmez, ruhunda kin hiçbir zaman acı ve derin kökler salmazdı. Ben Roma ile Torino arasında gidip geliyordum. Torino'dan temelli ayrılmaya hazırlanıyordum.

Yüreğimden yayınevine, kente veda ediyordum. Gene yayınevinde çalışmaya hazırlanıyordum, Roma şubesinde; ama bambaşka olacağını düşünüyordum. Benim sevdiğim, Kral Umberto Caddesi'ne açılan Platti kahvesine birkaç adım, Balbolar henüz Torino'da otururken onların evine ve o direklerarası oteline birkaç metre uzaklıktaki, Pavese'nin öldüğü yayıneviydi.

Yayınevinde çalışma arkadaşlarımı seviyordum; onları, başkasını değil. Başka insanların arasında çalışmayı beceremeyeceğimi sanıyordum. Gerçekten de sonra Roma'ya geçtiğimde, yayınevi sahibi editör olmayınca, o çok eski arkadaşlarım olmayınca, çalışmayı beceremediğimden, sonunda yayınevinden ayrıldım.

Kocam Gabriele, bana Roma'dan, elimi çabuk tutmamı, bir an önce çocuklarla aşağı gelmemi yazıyordu. O da Balbolarla dost olmuştu, yalnızken akşamları onlara gidiyordu.

"Ama Roma'da iğne tutmasını öğrenmek zorundasın," dedi annem. "Yoksa dikişte becerikli bir kadın bulman gerekecek! Eve gelen bir terzi bul, biraz Tersilla gibi. Lola'ya sor! Lola'nın mutlaka gündelikçi bir terzisi olmalı! Ya da Adele Rasetti'ye sor. Git bul Adele Rasetti'yi, öyle sevimlidir ki! Adele'yi öyle severim ki!"

"Yaz Adele Rasetti'nin adresini," dedi babam da. "Dur sana ben yazayım. Kaybetme sakın! Kuzenimin, zavallı

Ettore'nin oğlunun adresini de yazıyorum sana. Çok iyi bir doktordur. Onu çağırabilirsin!"

"Unutma sakın, hemen git bul şu Adele'yi," dedi babam. "Gitmezsen karışmam ha! Adele'ye karşı eşeklik etmeni de istemiyorum. Sizler hepiniz eşeksiniz zaten! Gino dışında, insanlara hep eşeklik edersiniz, hepiniz. Mario eşektir. Paris'e onu görmeye gittiğinde kim bilir Frances'e ne eşeklikler etmiş olmalı! Frances'i pek iplememiştir herhalde. Frances de bana, evin darmadağın olduğunu dokundurdu, her zamanki gibi!"

"Mario'nun bir zamanlar o kadar düzenli olduğunu düşündükçe," dedi annem. "Öyle titizdi ki, can sıkardı. Silvio gibiydi işte! Ama şimdi," dedi babam da, "değişmiş. Frances bana, pek dağınık olduğunu dokundurdu. Hepiniz çok dağınıksınız zaten."

"Ben, hayır. Ben derli topluyum," dedi annem. "Baksana benim dolaplarıma."

"Yok canım! Sen karmakarışıksındır! Kışlık takımımı bulamıyordun ya."

"Elbette buluyordum! Nerede olduğunu pek iyi biliyordum. Ama birine vermek için kaldırmıştım, çünkü çok eski, artık giyemezsin onu Beppino!"

"Kaldırıp atar mıyım hiç, ne diyorsun sen! Aklımın ucundan bile geçirmem bunu. Ölürüm daha iyi, hiç kendime yeni bir kıyafet yaptırır mıyım ben!"

"Liege'e gittiğin zaman yaptırmıştın ya. Savaş boyunca onu giydin! Artık neredeyse on yıl oluyor, hâlâ giyiyorsun onu!"

"Giymişsem ne olacak? Pekâlâ da hâlâ yepyeni birtakım. Ben sizin gibi para saçmıyorum! Hepiniz gösteriş düşkünüsüz."

"Zavallı anneciğim de," dedi, "hep kendime takım yaptırayım diye üstelerdi. Vandea'ya gittiğim zaman kılıksız görünmemi hiç istemezdi. Zavallı Ettorino, kuzenim pek şıktı, annem de Ettorino'nun yanında benim kılıksız görünmemi istemezdi."

"Vandea'nın evinde," dedi, "elli, altmış konuğun katıldığı yemekler olurdu. Kapının önünde faytonlar dizilirdi. Masada uşak Bepo hizmet ederdi. Bir defasında merdivenden yuvarlanmıştı da bir yığın tabak kırmıştı. Ağabeyim, zavallı Cesare, bu yemeklerden sonra tartıldığında, beş-altı kilo almış olurdu!"

"Zavallı Cesare, ağabeyim aşırı şişmandı. Aşırı yerdi. Bu kadar çok yiyen Alberto'nun da, zavallı Cesare gibi şişmanlamasını hiç istemem!"

"Hepsi çok yerdi. O zamanlar çok yemek yenirdi. Dolcetta Nine'yi anımsıyorum da, ne kadar yediğini!"

"Benim annem ise, zavallıcık, az yerdi. Zayıftı. Zavallıcık, gençliğinde çok güzeldi. Son derece güzel bir yüzü vardı. Herkes söylerdi onun yüzünün çok güzel olduğunu. O da elli, altmış kişilik yemekler verirdi. Sıcak dondurma olurdu, soğuk dondurma olurdu. Çok iyi yemekler yenirdi!"

"Kuzenim Regina bu yemeklere son derece şık gelirdi. Güzeldi, ah, çok güzeldi Regina!"

"Ama hayır, Beppino, yapmacık bir güzellikti onunki."

"Ah, yanılıyorsun, çok güzeldi! Onu çok beğenirdim. Ne var ki, gençliğinde biraz hafifti. Çok hafifti hem de! Annem söylerdi hep Regina'nın çok hafif olduğunu!"

"Benim amcam Kaçık da gidermiş ara sıra, annenin o yemeklerine," dedi annem.

"Ara sıra. Oh, ama her zaman değil. Kaçık, bir havalar takınırdı, ortamı fazlasıyla burjuva, geri kafalı bulurdu. Biraz havalıydı, senin amcan."

"Öyle sevimliydi ki," dedi annem. "Ne kadar da sevimliydi Kaçık, ne kadar da şakacıydı! Silvio gibiydi! Silvio ona çekmiş."

"Saygıdeğer Bay Lipmann," dedi annem, "anımsıyor musun nasıl derdi? Sonra da hep 'Ne mutlu yetimlere!' derdi. Pek çok delinin, anne-babasının yüzünden deli olduğunu söylerdi. 'Ne mutlu yetimlere,' derdi hep. Aslında, henüz yaratılmamış olan psikanalizi anlamıştı o!"

"Saygıdeğer Bay Lipmann," dedi annem. "Sesini duyuyor gibiyim!"

"Annem, zavallıcık, bir faytonu vardı," dedi babam. "Her gün faytonla gezerdi."

"Gino ile Mario'yu hep gezdirirdi faytonla," dedi annem. "Onlar da bir süre sonra kusmaya başlarlardı, çünkü meşin kokusu midelerini bulandırırdı ve tüm arabayı kirletirlerdi, annen de çileden çıkardı!"

"Zavallıcık," dedi babam. "Faytonu elden çıkarmak zorunda kaldığı zaman öyle canı sıkılmıştı ki!"

"Zavallıcık," dedi babam, "Spitzberg'de beyin-omurilik boğumlarını aramak için balinanın kafatasına girdikten sonra döndüğümde, torbamdaki giysiler balina kanına batmış durumdaydı da onlara dokunmak bile istememişti. Giysileri tavan arasına çıkarmıştım, berbat kokuyorlardı!"

"Bulamamıştım zaten, o beyin-omurilik boğumlarını," dedi babam. "Annem, 'Güzelim giysileri berbat ettin boşuna!' diyordu."

"Belki de iyi aramamıştın Beppino," dedi annem de. "Belki bir daha aramalıydın!"

"Ne yani! Budalanın tekisin sen, başka bir şey değil! Öyle basit bir iş değildi ki... Hemen bana saldırmaya hazırsın. Bak ne eşeksin görüyor musun!"

"Ben lisedeyken," dedi annem, "bana da öğretiyorlardı balinaları. Tabiat bilgisini iyi öğretiyorlardı, benim de çok hoşuma gidiyordu. Ne var ki lisede, bizi biraz fazla götürürlerdi ayine. Hep günah çıkartmak gerekiyordu. Bizler bazen ne günah çıkartacağımızı bilemezdik, o zaman da: 'Buz çaldım!' derdik."

"'Buz çaldım!' Ah, ne güzeldi benim lisem! Nasıl da eğleniyordum!"

"Her pazar," dedi, "Barbison'un oraya giderdim. Barbison'un kız kardeşlerine Azizeler denirdi çünkü çok sofuydular. Barbison'un gerçek adı Perego idi. Arkadaşları onun için şu şiiri yazmışlardı:

Güzeldir görmek akşam sabah
Perego'nun evini ve mahzenini."

"Ah gene başlamayalım şimdi Barbison'a," dedi babam. "Kaç kez dinlemişimdir şu masalı!"

İkinci Dünya Savaşı sonrası İtalyan edebiyatının en güçlü kalemlerinden biri olan Natalia Ginzburg, *Aile Sözlüğü*'nde aile yaşamının inceliklerini, ayrıntılarını, tartışmalarını büyük bir başarıyla, gerçekçi bir bakış açısıyla anlatıyor.

Basit bir aile destanı gibi başlayan bu kitabın satır aralarına tarihi gerçeklik, etkileyici karakterlerle nakış gibi işleniyor. Disiplinli, sert kişilikli bir baba ve sakin bir annenin çelişkili dünyasında büyüyen Natalia, yıllar sonra kaleme aldığı *Aile Sözlüğü* kitabında yalın, imbikten geçirilmiş bir üslupla, kişiliğinin ve yapıtlarının temelini oluşturan ailesine ışık tutuyor.

KIRMIZIKEDİ
kirmizikedi.com
/kirmizikediyayinevi
/krmzkedikitap
/kirmizikediyayinevi

ISBN 978-605-298-444-4

₺20